

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ОДСЕК ЗА СРПСКУ КЊИЖЕВНОСТ

ДУБРОВАЧКЕ СТУДИЈЕ ДРАГОЉУБА ПАВЛОВИЋА
ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Кандидат: Мр Невена Варница

Нови Сад, 2014. године

**УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ**

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Монографска документација
Tip zapisa: TZ	Текстуални штампани материјал
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	Докторска дисертација
Ime i prezime autora: AU	Невена Варница
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	
Naslov rada: NR	<i>Дубровачке студије Драгољуба Павловића</i>
Jezik publikacije: JP	Српски језик
Jezik izvoda: JI	Српски језик / Енглески језик
Zemlja publikovanja: ZP	Република Србија
Uže geografsko područje: UGP	АП Војводина
Godina: GO	2014
Izdavač: IZ	Ауторски репринт
Mesto i adresa: MA	Нови Сад, Др Зорана Ђинђића 2

Fizički opis rada: FO	5 поглавља / 213страница / 299 референце / 387фуснота
Naučna oblast: NO	Српска и јужнословенске књижевности са теоријом књижевности
Naučna disciplina: ND	Књижевност ренесансе и барока / Дубровачка књижевност
Predmetna odrednica, ključne reči: PO	Драгољуб Павловић, Дубровник, историја књижевности, ренесанса, барок, поезија, драма, антологије, студије
UDK	
Čuva se: ČU	Библиотека Филозофског факултета у Новом Саду
Važna napomena: VN	Нема
Izvod: IZ	У овом раду пажња је усмерена на истраживање и анализу различитих текстова српског књижевног историчара Драгољуба Павловића. Како до сада није написана ни једна монографска публикација о њему, ова теза представља покушај да се његова делатност на тлу дубровачке књижевности прикаже у целини. Анализиране су и интерпретиране његове студије о дубровачким писцима ренесансе и барока, приређена дела Марина Држића и Ивана Гундулића, антологије дубровачке поезије и текстови о различитим литерарним и културолошким појавама које се сада сагледавају у ширем, како

	друштвеноисторијском, тако и књижевнотеоријском контексту.
Datum prihvatanja teme od strane NN veća: DP	12. 9. 2008.
Datum odbrane: DO	
Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO	Председник Комисије: Зоја Карановић, доктор филолошких наука, редовни професор, Филозофски факултет, Нови Сад Члан: Светлана Томин, доктор филолошких наука, редовни професор, Филозофски факултет, Нови Сад Члан: Ирена Арсић, доктор филолошких наука, ванредни професор, Филозофски факултет, Ниш

University of Novi Sad
Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material

Contents code: CC	Doctoral dissertation
Author: AU	Nevena Varnica
Mentor: MN	
Title: TI	<i>The studies of Dubrovnik literature by Dragoljub Pavlović</i>
Language of text: LT	Serbian
Language of abstract: LA	English / Serbian
Country of publication: CP	R. Serbia
Locality of publication: LP	AP Vojvodina
Publication year: PY	2014
Publisher: PU	Author's reprint
Publication place: PP	Novi Sad, Dr Zorana Đinđića 2

Physical description: PD	5 chapters/ 213 pages/ 299 references/ 387 footnotes
Scientific field SF	Serbian and South Slavic literature with literature theory
Scientific discipline SD	Dubrovnik literature
Subject, Key words SKW	Dragoljub Pavlović, Dubrovnik, Renaissance, Baroque, poetry, drama, anthologies, literature studies
UC	
Holding data: HD	The Library of the Faculty of Philosophy, Novi Sad
Note: N	None

<p>Abstract: AB</p>	<p>The subject of this thesis is the literary-historical work of Dragoljub Pavlović and his significant contributions to the study of Dubrovnik literature. The entire body of his scientific research has not been looked into in its entirety until now, nor were his valuable scientific findings in this area systematized before. In this paper, we used primary literature which includes studies, essays, reviews and short texts related to Dubrovnik literature. The papers of other researchers of the Dubrovnik literature, dealing with the same writers or other phenomena that he studied, were also used; as well as the papers that in any way have direct connection with the work of Dragoljub Pavlović.</p>
<p>Accepted on Scientific Board on: AS</p>	<p>12. 9. 2008.</p>
<p>Defended: DE</p>	
<p>Thesis Defend Board: DB</p>	<p>President: Zoja Karanović, Doctor of Philology, Full professor, Faculty of Philosophy, Novi Sad</p> <p>Member: Svetlana Tomin, Doctor of Philology, Full professor, Faculty of Philosophy, Novi Sad</p> <p>Member: Irena Arsić, Doctor of Philology, Associate professor, Faculty of Philosophy, Niš</p>

САДРЖАЈ

УВОД КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКИ РАД ДРАГОЉУБА ПАВЛОВИЋА	8
1. ПОГЛАВЉЕ МАРИН ДРЖИЋ И ИВАН ГУНДУЛИЋ У ВИЂЕЊУ ДРАГОЉУБА ПАВЛОВИЋА	
2. ПОГЛАВЉЕ СТУДИЈЕ О ДРУГИМ ДУБРОВАЧКИМ ПИСЦИМА	
3. ПОГЛАВЉЕ СТУДИЈЕ О ЖАНРОВИМА И ОПШТИМ КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКИМ ПРОБЛЕМИМА	
4. ПОГЛАВЉЕ АНТОЛОГИЈЕ ДУБРОВАЧКЕ ПОЕЗИЈЕ	
5. ПОГЛАВЉЕ КРАЋИ ТЕКСТОВИ, ПРИКАЗИ И ДРУГЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ.....	
ЗАКЉУЧАК	
ЛИТЕРАТУРА	
SUMMARY	

УВОД

КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКИ РАД ДРАГОЉУБА ПАВЛОВИЋА

Драгољуб Павловић један је од најзначајнијих српских књижевних историчара 20. века. Био је студент, а потом и сарадник Павла Поповића и наставио је његов рад на проучавању дубровачке књижевности и старијих епоха књижевности у јужнословенском контексту. О раду Драгољуба Павловића писани су текстови махом непосредно након његове смрти, крајем шездесетих година 20. века, када је израђена и библиографија његових научних радова¹. Његово дело почели су да реafirмишу савремени истраживачи дубровачке књижевности, па је у периоду од 1998. године до данас написано неколико студија о значају његовог рада и доприносу проучавању књижевности ренесансе и барока². Управо је тако и одабрана моја тема – то су дубровачке студије посвећене ауторима и делима Старог Дубровника, теоријским питањима, као и сагледавању ових појава у

¹ Библиографију Драгољуба Павловића саставио је Мирослав Пантић. Први пут штампана је у часопису *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, XXXII, 3–4, Београд, 1966, 309–318, а након тога штампана је још три пута.

² И. Арсић, *Књижевни историчар Драгољуб Павловић*, Србистика, I/1, Приштина, 1998, 167–181; З. Бојовић, *Допринос Драгољуба Павловића проучавању дубровачке барокне књижевности*, Митолошки зборник, бр. 18, Центар за митолошке студије Србије, Рача – Београд, 2008, 211–219; Б. Ђорђевић, *Марин Држић у књижевноисторијским проучавањима Драгољуба Павловића*, Зборник радова са научног скупа „Наука и настава на универзитету”, књ. 3, том 1, Филозофски факултет, Пале, 2009, 273–278; П. Станојевић, *Драгољуб Павловић – лексикографска одредница*, Годишњак Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима, год. IV, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд, 2008, 277–285.

ширем друштвеноисторијском и књижевноисторијском контексту. Пошто до сада није написана ни једна монографска публикација о Павловићу, ова теза покушај је да се његова делатност о дубровачкој књижевности прикаже у целини, али, истовремено, колико је то могуће, и да се представе нека од општијих методолошких полазишта његовог рада. Такође, покушаћу да сагледам и покажем како укупан рад Драгољуба Павловића изгледа с данашњег становишта: колико губи, а у чему, можда, изгледа и боље но што се његовим савременицима чинило. Управо је тако и одабрана тема – то су дубровачке студије овог књижевног историчара, јер се бавио и ауторима и делима Старог Дубровника, али и појавама у ширем друштвеноисторијском и књижевнотеоријском контексту.

Рођен је на самом почетку 20. века, у учитељској породици, 22. маја 1903. године у месту Јабланица (поред Бољевца, у источној Србији). Након завршене основне школе и гимназије, уписао је Филозофски факултет у Београду, на којем је дипломирао 1926. године. Већ идуће године изабран је за асистента³, а школску 1927/28. годину провео је, усавршавајући се, на Унверзитету у Греноблу. Докторски испит на Катедри за историју југословенске књижевности положио је тезом *Ђорђе Башић, дубровачки биограф XVIII века*, 2. маја 1931. године. Две године касније постављен је за доцента, а 1938. за ванредног професора при истој катедри. Током Другог светског рата, од априла 1941. до августа 1945. године, био је заробљеник у логору VI D у Дортмунду. Након Другог светског рата, од 1946. поново предаје на београдском Филозофском факултету, а 1951. бива изабран за редовног

³ Теодора Петровић у књизи *Сећања* наводи да је у време њених студентских дана, Драгољуб Павловић био асистент и код професора Александра Белића и код Павла Поповића. Видети: Т. Петровић, *Сећања*, Матица српска, Нови Сад, 1981, 265.

професора. Био је шеф катедре за српску књижевност, продекан 1950/51. године, а декан 1959/60. године. Од 1952. био је дописни члана Српске академије наука. И пре, и после Другог светског рата, био је биран за члана књижевног одбора Српске књижевне задруге, потом за члана управе Годишњице Николе Чупића и Друштва за проучавање Вука и Доситеја, па сарадник Института за проучавање књижевности Српске академије наука, као и Хисторијског института Југославенске академије у Дубровнику. Нарочито је значајан његов уреднички рад у часопису *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*⁴. Његово

⁴ Током израде тезе, имала сам прилику да упознам његовог сина Милорада и снаху Олгу, које сам посетила у породичном стану у Београду, 25. децембра 2009. године. Господин Милорад Павловић, у вишесатном разговору, говорио је о томе како је његов отац био врло драг, духовит, благ, весео и ведар човек. Да је писао лако, мада није писао много. Своје студенте није обарао на испитима, свима је – уколико су знали најосновније – давао прелазну оцену. Према синовљевом казивању, када је Павле Поповић расписао конкурс за асистента, Драгољуб Павловић се, из скромности, прво није био јавио. Своју супругу Надежду, која је такође завршила студије књижевности, упознао је на Филолошком факултету. Дружио се са Владимиром Ђоровићем, Ивом Андрићем и Десанком Максимовић. Професори Катедре за књижевност организовали су, одређеним данима, салоне – окупљања код куће, на којима су разговарали и понекад свирали (Д. Павловић свирао је виолину). Професор Владан Неђић седељке је организовао понедељком, а Драгољуб Павловић – суботом. Није био нарочито религиозан. Од домаћих аутора волео је да чита романе Стевана Сремца. Често је боравио у Дубровнику и, према синовљевим речима „волео је Дубровник и добро се слагао са Дубровником”. Поред професора Павла Поповића, изузетно је ценио и одлично је сарађивао са професором Павлом Стевановићем. Од млађих сарадника изузетно је ценио Мирослава Пантића. Током година проведених у логору, радио је као приучени болничар, помажући лекарима, и зато је желео да му син буде лекар. Син се сећа да је чак неколико пута био изјавио да би, да може поново да бира, за животни позив изабрао медицину. Никада није био члан Комунистичке партије Југославије, а ако је имао проблема, и ако су га прогнали (а син сматра да јесу), било је то због тога и зато што је пре рата био стекао звање „краљев професор”. Драгољуб Павловић је према свима био добар и понашао се једнако према свакоме – био он академик или сезонски радник који је за дневницу цепао дрва. Од својих студената издвајао је Ђуру Гавелу због бистре памети и бритког ума, али је истицао и да је овај био прилично ветропираст. То је често ислустровао, уз смех, анагдотом да је Ђуро Гавела отишао на договорени разговор са Јованом Дучићем у хотел „Москву”, међутим, како је познати песник каснио, овај га – из сујете – није сачекао, па се после због тога кајао.

Из успутних разговора, са професорима и научницима, попут професора Боривоја Маринковића, потом Лазара Чурчића, академика Наде Милошевић Ђорђевић, професорке Радмиле Маринковић и Злате Бојовић стекла сам утисак да је Драгољуб Павловић био изузетно поштован.

Професора Драгољуба Павловића ”сећао” се и Борислав Михајловић Михиз у својој мемоарској прози када је описивао свој Диполомски испит и испит из Југословенске књижевности 19. века које је одговарао код њега. В. Мihaljlović Mihiz, *Autobiografija – o drugima*, knj. I, Solaris, Novi Sad, 2003, 154–157, 246–250.

У аутобиографији је о Драгољубу Павловићу неколико реченица написао и Владимир Мошин. Навео је да је Драгољуб Павловић, када га је упознао, био шеф Катедре за српску књижевност и да је био „симпатични ученик Павла Поповића”. В. А. Мошин, *Под теретом*, превод и коментари

име везује се, првенствено, за изучавање средњовековне и дубровачке књижевности⁵. Књижевност којом се бавио, током читавог научног рада, Драгољуб Павловић је атрибуирао на два начина: у ширем контексту као „југословенску књижевност” а у ужем као „старију” књижевност⁶. Његова проучавања би данас требало сврстати у корпус средњовековне и дубровачке књижевности у јужнословенском контексту. У свом вишедеценијском научног раду, написао је око две стотине различитих студија, приказа, краћих текстова, лексиконских и енциклопедијских одредница. Половина његових радова⁷ уско је везана за књижевност старог Дубровника. Приказивао је књиге које су се бавиле дубровачком литературом, историјом и културом⁸, објавио је обимне студије о свим значајнијим ауторима књижевности ренесансе и барока, а бавио се, што је подједнако важно, и проучавањем културе онога времена и културолошких појава које су, како је показао, биле уско везане за настанак књижевних дела. Приредио је антологије дубровачке лирске поезије и дубровачких поема и дела Марина Држића и Ивана Гундулића – најзначајнијих аутора ренесансне и барокне епохе. Писао је о раду и ауторским књигама својих претходника и

Несиба Палибрк-Сукић, Народна библиотека Србије, Градска библиотека Панчево, Београд – Панчево, 2008, 188.

⁵ Он је, међутим, аутор и студија из народне књижевности и српске књижевности 18. и 19. века.

⁶ Управо је на тај начин, након његове смрти, насловљена књига његових студија: *Старија југословенска књижевност* (коју је, 1971. године, приредио Мирослав Пантић).

⁷ Видети библиографију радова Драгољуба Павловића коју је израдио Мирослав Пантић: *Библиографија радова др Драгољуба Павловића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XXXII, св. 3–4, 1966, 309–318; М. Пантић, *Библиографија радова др Драгољуба Павловића*, у: *Споменица посвећена преминулом академику Драгољубу Павловићу*, Посебна издања, књ. CDLVI, Споменица, књ. 58, Српска академија наука и уметности, Београд, 1972, 29–44; М. Пантић, *Библиографија радова др Драгољуба Павловића*, *Анали Филолошког факултета*, књ. XII, Београд, 1976, 3–15 и Љ. Никић, *Прилог библиографији радова Драгољуба Павловића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XLIX –L, св. 1–4, 1983–1984, 173–174.

⁸ Приказима је и почео свој рад. Први приказ објавио је 1926. године. То је рад *Kreševljaković Hamdija, Kratak pregled hrvatske knjige u Herceg-Bosni od najskorijih vremena do danas. Sarajevo 1912.* – Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, VI, св. 1–2, 1926, 296.

савременика – Светислава Вуловића, Стојана Новаковића, Павла Поповића, Милана Решетара, Петра Колендића и Мирослава Пантића. Његов научни рад, како је већ истакнуто, уско је повезан са делатношћу часописа *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, у којем је објавио свој први текст⁹ и најзначајније студије – попут оних о Ивану Бунићу, Мартолици Рањини и елементима хуманизма у српској књижевности XV века, које ће посебно бити анализирани у другом и трећем поглављу овог рада.

Драгољуб Павловић није писао о свом научном методу, нити је непосредно формулисао свој научни кредо. Научни метод и однос према раду, међутим, уочљиви су у његовим студијама о животу и делу дубровачких писаца, а могу се нарочито добро сагледати и у радовима и чланцима које је објављивао о другим књижевним историчарима. Иманентном научном методом, дакле, да се закључити које је све методолошке поступке користио Драгољуб Павловић. У одређеним приликама, било поводом годишњице рада или, на пример, поводом смрти, написао је радове о историчарима књижевности који су живели и стварали пре њега, попут Стојана Новаковића и Павла Поповића, али и о савременицима Петру Колендићу, Миховилу Комболу и Антуну Барцу. Пишући о Стојану Новаковићу, поводом педесетогодишњице од његове смрти¹⁰, Драгољуб Павловић је рекао да научноистраживачки, архивски, компаративни и библиографски рад, још од времена Стојана Новаковића, Светислава Вуловића, Јована Скерлића и других научника, има дугу и плодну традицију којом је и он наставио да се бави. На сличан начин, свеобухватно приказујући рад

⁹ Исто.

¹⁰ Д. Павловић, *Стојан Новаковић и његов књижевноисторијски рад*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XXXI, св. 3–4, 1965, 175–193.

свог учитеља Павла Поповића¹¹, Драгољуб Павловић истакао је да су његове расправе биле засноване на брижљивом архивском истраживању података и чињеница. За њега само су такве студије или расправе, засноване на вишеструком истраживању и проверавању сваког податка, имале су истинску научну вредност. Павле Поповић је, пишући о новијим методама у проучавању дубровачке књижевности, у тексту који је и насловио „Новији методи у проучавању дубровачке књижевности”¹² истакао два метода – биографски метод, тј. метод изучавања личности писца и историјски метод – метод изучавања средине. Пишући о Павлу Поповићу, Павловић истиче да би неопходне одлике ваљаног књижевног историчара, какви су били Павле Поповић и остали његови претходници, биле „темељна и широка ерудиција, велика књижевна култура, научна акрибија, истанчан укус, жив, пријемчив и радознао дух, слободан од уских предрасуда”¹³; као и „смисао за уочавање главних проблема, способност савесног, стрпљивог и систематског проучавања и прикупљања књижевноисторијског материјала, и дар сигурног и здравог суда за оцењивање и разврставање писаца и дела из наше књижевне прошлости”¹⁴.

Павле Поповић је, како је нагласио Драгољуб Павловић, био књижевни историчар оваквог профила и свим својим ученицима био је узор. Судови којима је оцењивао рад свог професора Павла Поповића,

¹¹ Д. Павловић, *Павле Поповић као научник и књижевни историчар*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XXV, 1959, св. 1–2, 197–208.

¹² П. Поповић, *Новији методи у проучавању дубровачке књижевности*, сепарат, Нова штампарија „Давидовић”, Београд, 1910. Прештампано из: Српски књижевни гласник, књ. XXV, бр. 11, Београд, 1910, 833-841 (штампано и као сепарат).

О овој теми писала је М. Славковић, *Дубровачка књижевност у историјама књижевности XIX века*, Филозофски факултет, Ниш, 1998.

¹³ П. Поповић, Нав. рад, 11.

¹⁴ Исто.

важили су и за њега јер, књижевни историчар морао је да се труди да “у проучавању појединих епоха наше књижевности увек првенствено уочи и подвуче оне најважније и најбитније моменте њихова развоја”¹⁵, те да „епохе повеже са одговарајућим политичким, друштвеним и економским приликама”¹⁶, и да „не буде само једностран испитивач и аналитичар који решава мање проблеме и даје основну чињеничку грађу, већ да има много смисла за синтезу и за решавање најкрупнијих проблема у својој области”¹⁷.

Павле Поповић је, такође у наведеном тексту, изнео новије методе у проучавању дубровачке књижевности. Он каже: „Испитивање ове врсте још је у почетку, те примери за сада не могу ни бити крупнији, бар не у овако краткој расправици ове врсте; доцније, када се цео архивски материјал објави и проучи у односу према делима писаца, или бар кад почну монографије те врсте излазити, следоваће пуни докази. За тражење тог материјала ваља приметити још ово. Јиречек је тражио само податке о песницима и њиховој породици, а треба трагати и за књижевним познаницима њиховим, за свима који су у њиховим делима поменути, јер све то даје објашњење књижевним делима”¹⁸.

Павле Поповић је непосредно утицао и на Павловићеву (над)националну атрибуцију дубровачке књижевности. Д. Павловић истиче: „Павле Поповић је дубровачку књижевност најпре изложио у *Прегледу српске књижевности*, уз напомену да се може назвати српском бар онако исто као и хрватском, а потом заједничку тековину

¹⁵ Исто.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто.

¹⁸ П. Поповић, *Новији методи у проучавању дубровачке књижевности*, у књизи: П. Поповић, *Дубровачке студије*, Сабрана дела, књ. IV, приредила Злата Бојовић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000, 101–107.

искористио као један од носећих стубова концепта југословенске књижевности”¹⁹.

Бављење дубровачком књижевношћу и културом у којој је она настајала, значајно је прожело Павловићев рад. Рефлекси културе и литературе Старог Дубровника уочавају се и у радовима и студијама из других епоха. Они прожимају његове најзначајније студије из средњовековне књижевности – студије о Тирилу и Методију, о Светом Сави, о „Александриди”, о поетици књижевности средњег века те, расправу о деспоту Стефану Лазаревићу и елементима хуманизма у књижевности његовог времена²⁰.

Прва студија Драгољуба Павловића из дубровачке књижевности била је његова докторска дисертација о Ђорђу Башићу, дубровачком биографу 18. века. Као што су пре њега Павле Поповић и Петар Колендић писали о дубровачком писцу и биографу Игњату Ђурђевићу, а касније Мирослав Пантић о раду на дубровачкој библиографији Себастијана Слада Долчеа, и Драгољуб Павловић докторирао је тезом о једном од најстаријих дубровачких биографа. Касније је написао важне, мада, како ће се показати, у одређеним подацима унеколико превазиђене, студије о Марину Држићу, Динку Рањини, Динку Златарићу, Валу Валовићу, Хорацију Мажибрадићу, Стијепу Ђурђевићу, Циву Гундулићу, Циву Бунићу, Мартолици Рањини, Владиславу Менчетићу и Влаху Скваровићу.

Студије Драгољуба Павловића о ренесансним и барокним писцима конциповане су на исти начин. Структурисане су из два дела –

¹⁹ Н. Николић, *Књижевноисторијска динамика*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, L/3, Матица српска, Нови Сад, 2002, 520.

²⁰ Д. Павловић, *Елементи хуманизма у српској књижевности XV века*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XXIX, 1963, 5–16.

у првом делу износе се чињенице и заокружује се слика о животу одређеног аутора – а у другом делу анализирају се и интерпретирају књижевна дела. Ово је веома значајно због тога што је дубровачка књижевност наглашено референцијална у односу на стварност у којој је настајала. Под референцијалношћу подразумева се биографија писца, његови социјални контакти, животопис, везе са значајним људима са којима је долазио у контакт и збивања која су утицала на стварање књижевних дела. Без ширег увида у живот аутора и његово време, дакле, дела из старијих епоха књижевности тешко би се могла разумети у целини. Социолошке и културне околности у којима је дело настало значајне су за тумачење садржине дела и његовог односа према стварности. Попут Павла Поповића или Петра Колендића, Драгољуб Павловић писао је потпуно заокружене расправе, анализирао је дела и оцењивао их је. Нагласак је стављао на компаративистичке анализе – поредио је дела дубровачких аутора са узорима из, првенствено, италијанске књижевности. Овакав поступак је нарочито важан јер се њиме успоставља широк књижевно-културни контекст који додатно осветљава писца и дело, а такође смешта дубровачку културу и литерарно стваралаштво у европски контекст.

Начин научног рада Драгољуба Павловића јесте најпре архивско истраживање и проналажење грађе, након кога је следила анализа. Исто као што су Павле Поповић, Јорјо Тадић или Петар Колендић долазили до података, једино је тако и он могао да дође до нових открића о дубровачким писцима. Као и његови претходници, и он је био савестан трагалац. Управо тај низ – податак, анализа и интерпретација – чини заједнички методолошки поступак представника београдске школе изучавања дубровачке књижевности.

Један од примера јесте архивско истраживање Драгољуба Павловића о животу Марина Држића, које је уродило новим подацима. Након Другог светског рата, 1948. године, боравио је у Дубровнику, ишчитавајућу архивску документацију везану за највећег дубровачког комедиографа. Истражујући Држићев живот између 1561. и 1567. године, уочио је и закључио да је Држић из Дубровника у Венецију отишао током 1562. године, а не раније, како се до тада сматрало. Овај, и друге податке, изнео је у раду *Нови подаци за биографију Марина Држића*²¹. Иста документа су, највероватније, читали и истраживачи пре њега, али је поједине податке уочио само он. Потом их је повезао и они су га довели до нових закључака везаних за Држићеву заверу. За разлику од Милана Решетара и Јорја Тадића који су сматрали да су чланови дубровачке Владе знали за Држићеве планове, Д. Павловић је, на основу испитиваних података, закључио да дубровачка власт није знала за Држићеве намере.

Драгољуб Павловић је током свог преданог, научног рада писао студије и огледе о појединачним писцима ренесансе и барока. Током више деценија, неке је допуњавао подацима које би у међувремену пронашао, попут оних у студијама о Стијепу Ђурђевићу. Писао је о популарним жанровима који су неговани у Дубровнику током шеснаестог и седамнаестог века, а такође и о општим и теоријским питањима везаним за дубровачку књижевност: различите културолошке и социолошке појаве у Републици доводио је у везу са литерарним стварањем. Ово даје његовом делу одлике ширег културноисторијског приступа и истраживања. Он је, међу првима,

²¹ Рад је штампан у *Зборнику радова Института за проучавање књижевности САНУ*, књ. 1, Београд 1951, 97–107.

писао о мелодрами и истакао њен, како драмски, тако и позоришни значај у 17. веку²². Готово да нема аутора који се пре њега, али ни касније, тако опширно бавио овим питањем значајним не само за књижевну већ и за позоришну историју – како нашу, тако и европску. Управо је Драгољуб Павловић уочио и показао да се мелодрама након почетака у Италији усталила у Дубровачкој републици чак неколико деценија раније него што се проширила у Француској и Енглеској. Ову веома значајну чињеницу Драгољуб Павловић је касније у неколико наврата инкорпорирао у друге студије, на пример, у оне о Ивану Гундулићу.

У његовом научном методу уочавамо још једну особену појаву. Проучавајући живот и рад појединог писца, наилазио је на многе архивске податке, и од те грађе касније састављао своје огледе о културним и социолошким феноменима у Дубровнику. Таква је, на пример, студија *О кризи властeosког сталежа у Дубровнику XVII века*²³. Као посвећени истраживач, Драгољуб Павловић је увек полазио од податка, али није био лишен ни имагинације. То је јасно уочљиво по томе што је, захваљујући одређеним подацима из живота аутора, расветљавао и тумачио његова дела, али је, са друге стране, анализирајући дела²⁴ долазио до нових података о животу или о целокупној културноисторијској слици епохе. Управо захваљујући његовим културолошким студијама из историје Дубровачке републике, имајући у виду методологију којом се служио, може се рећи да је

²²Д. Павловић, *Мелодрама и почеци опере у старом Дубровнику*, Зборник Филозофског факултета II, Београд, 1952, 243-254.

²³Зборник радова Института за проучавање књижевности при САНУ, књ. 2, Београд 1952, 27–38.

²⁴Као на примеру песме *Посланица Плавковићу* Хорација Мажибрадића.

Драгољуб Павловић претеча оних аутора, и наших и страних, који се данас баве историјом приватног живота²⁵.

Истраживачки систем Драгољуба Павловића у појединим сегментима врло је оригиналан. Поједине стихове он је, рецимо, тумачио као својеврсне податке који су, али тек када су били допуњени архивским и другим књижевноисторијским подацима расветлили одређену појаву или затамњења из ауторове биографије. Уочавао је да су песме многих дубровачких песника везане за свакодневицу. Постоји одређена недоумица у вези са недокучивошћу спољашњег и унутрашњег приступа књижевном делу, што је још шездесетих година истакао Светозар Петровић²⁶. Верујем да је ова моја студија о Драгољубу Павловићу погодна грађа да се тај однос на конкретним примерима покаже.

У предговору антологијама дубровачке лирике, Павловић је инсистирао на томе да би савремени читаоци и проучаваоци требало увек да имају на уму чињеницу како је љубавна лирика стварана у ренесанси – меличка лирика: „Треба исто тако водити рачуна да љубавне песме у доба Ренесансе нису толико читане колико су певане уз пратњу леута, и, удружене тако са мелодијом и музиком, оне су деловале далеко импресивније. Лишене музичке пратње и мелодије оне нама данас могу изгледати каткада конвенционалне и књишке, али у своје време оне су у пуној мери задовољавале укус и потребе ондашње

²⁵ Таквих студија у последњих десетак година издато је неколико: *Човек ренесансе*, приредио Еуђенио Гарин, превеле са италијанског, енглеског и француског Јулијана Вучо, Јелена Косовац и Јасна Видић, Слио, Београд, 2005; *Ликови барока*, приредио Розарио Вилари, превеле с енглеског, италијанског и француског Јелена Косовац и Мила Самарцић, Слио, Београд, 2004; *Историја приватног живота. 2 : од феудалне Европе до ренесансе*, приредили Доминик Бартелеми, Филип Браунштајн... [и др.], уредио Жорж Диби, Слио, Београд, 2001.

²⁶ S. Petrović, „Interpretacija u kritici i nastavi”, u knjizi: *Kako predavati književnost : teorijske osnove nastave*, priredio Aleksandar Jovanović, Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd, 1988.

публике.”²⁷ Овај навод често се пренебрегава и стоји усамљен. Чини се као да већина проучавалаца дубровачке поезије нема ово на уму приликом анализирања и интерпретације лирике стваране у епохама хуманизма, ренесансе и барока. Поставља се питање да ли би рецепција те лирике, могућа тумачења, па и схватања ове поезије била унеколико другачија, када се не би сметнуло са ума да је дубровачка поезија, у ствари, меличка поезија? Да ли би, дакле, приступ дубровачкој лирици унеколико осавременила претпоставка да је то лирика која садржи одређене елементе синкретизма – мешавину текста, мелодије, инструменталне пратње, па и одређене, могуће је, елементе драмског: маскирање, певање под балконом и сл.

Његови наводи изнесени у предговору антологији, важни су колико и они који се налазе у напоменама књига²⁸, у којима је истакнуто да су његови радови и студије увек, без обзира на намену, рађени на основу изворне грађе и свестрано проучене стручне литературе. Чак, у недостатку једног обимног уџбеника за историју књижевности, ове студије и чланци могли су бити корисни, не само наставницима и студентима, већ и сваком ко се ближе интересује за старију литературу²⁹. Из свега овога могло би се закључити да је Драгољуб Павловић имао јасно одређен циљ – да књижевност старијих епоха, писану на јужнословенском подручју, приближи ширем кругу читалаца свог времена.

Када је говорио и писао о књижевности којом се бавио, оној ствараној у средњем веку и у ренесанси и бароку, Драгољуб Павловић

²⁷ *Дубровачка поезија : зборник*, друго издање, уредио и предговор написао Драгољуб Павловић, Београд 1956, 10.

²⁸ D. Pavlović, *Iz književne i kulturne istorije Dubrovnika : studije i članci*, Sarajevo 1955; D. Pavlović, *Iz naše starije književnosti : studije i članci*, Sarajevo 1964.

²⁹ D. Pavlović, *Iz naše starije književnosti : studije i članci*, Sarajevo 1964, 146.

ју је термиолошки одређивао као „старију југословенску књижевност”, а писце као „наше” или као „дубровачке”³⁰ ауторе. Атрибуирање књижевности као „старије југословенске“ очљиво је у свим његовим радовима. Овакво одређење, сматрамо, једноставно је одговарало тренутку када је он своје студије и текстове писао, али оно је настало и под битним утицајем његовог учитеља Павла Поповића. Важно је истаћи да је и то у својим студијама Павловић детаљно осветљавао историјске, уметничке, економске и културне везе припадника свих народа на јужнословенским просторима. Пишући о приликама у српској средњовековној држави, наш књижевни историчар прецизно је уочио додире тадашње Србије са Дубровником и обрнуто. Приказујући живот и делатности Светог Саве у истоименој студији, на крају није пропустио да дода податак о спаљивању моштију српског светитеља, у Београду 1594. године, који у свом спеву *Разбоју од Турака* наводи дубровачки поета Антун Сасин³¹. На основу овога види се да је његов методолошки поступак у великој мери јединствен. И његов концепт, видљив без изузетка, и у радовима чије теме нису биле из дубровачке књижевности.

Драгољуб Павловић је, 1955. године, написао два краћа текста поводом смрти двојице хрватских књижевних историчара – Миховила Комбола и Антуна Барца. Када се запази шта је уочио у њиховом књижевном и научном методу, препознаје се и његов властити методолошки поступак и начин рада. „Као критичар и књижевни историчар, Барац се у својим радовима одликовао оштрином и тачношћу суда, лепом и широком књижевном културом и научничком

³⁰ Та терминологија код нас је задржана и данас, те се књижевност стварана на тлу Дубровачке републике и Далмације одређује као „дубровачка књижевност”.

³¹ Д. Павловић, *Сава Немањић*, Београд 1961, 38.

акрибијом. Имао је много смисла за обимне синтезе, а у проучавању појединих епоха наше књижевности трудио се увек да у њима првенствено уочи и подвуче оне најважније и најбитније моменте њихова развоја”³². О Миховилу Комболу издвојио је да је „из старије књижевности он објавио две исцрпне и зналачки рађене компаративне студије о Д. Рањини и Д. Златарићу и неколико мањих чланака (о Чубрановићевој *Јеђунки*, Ветрановићевим сатиричним песмама и др.), а из новије хрватске књижевности дао је неколико одличних антологија и предговора у којима је показао сигуран књижевни укус и широку књижевну културу”³³.

Предмет ове тезе јесте књижевноисторијски рад Драгољуба Павловића и његови доприноси у изучавању дубровачке књижевности. Да би се проценио значај тих доприноса потребно је формирати целовити корпус његовог истраживања дубровачке књижевности, класификовати га према темама и проблемима које је захватао, указати на резултате до којих је дошао и показати њихово место у оквиру изучавања српске и хрватске књижевности и књижевности ренесансе и барока на јужнословенском простору. До сада нису, у целини, разматрани сви радови Драгољуба Павловића нити су систематизовани његови научни резултати у овој области. Место Драгољуба Павловића у изучавању историје старијих епоха књижевности верујем значајно је, али до сада нису били довољно познати његови појединачни резултати, који могу да имају научну консеквенцу за другачије поимање књижевности на овим просторима.

³² Д. Павловић, *Антун Барац*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XXII, св. 1–2, 1956, 162.

³³ Д. Павловић, *Миховил Комбол*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XXII, св. 1–2, 1956, 163.

У раду је коришћена примарна литература која обухвата студије, огледе и краће текстове посвећене дубровачкој књижевности. Коришћени су радови и других изучавалаца дубровачке књижевности о истим писцима или појавама које је и он изучавао; и радови који, на било који начин, имају директне везе са радом Драгољуба Павловића. Основна претпоставка истраживања била је да се у целости представи рад Драгољуба Павловића на изучавању дубровачке књижевности и културе, да се укаже на доминантни научни метод у његовом раду и на особености његовог приступа предмету изучавања, да се класификују његове студије и радови према темама и областима, те да се резултати његовог рада сагледају у контексту целовитог проучавања ове области. Први пут се сада систематизују дубровачке студије Драгољуба Павловића и разматра се целокупан његов рад на изучавању дубровачке књижевности. Анализирају се прикази, краћи текстови који су били штамани у различитим научним публикацијама, дневним новинама, потом студије о дубровачким писцима, књижевним врстама и појавама из културе и друштва Дубровачке Републике, приређене књиге Марина Држића и Ивана Гундулића и антологије дубровачког песништва и, на крају, књиге које су штампане за његовог живота и након смрти. Основно питање које постављамо јесте колико су данас актуелни његови радови, да ли и даље стоје његови закључци и да ли, и како, његове тезе утичу на даља истраживања и изучавања старијих епоха књижевности на јужнословенском простору.

Како је првобитна намера била унеколико концепцијски другачија. Међутим, када је урађена библиографија радова Драгољуба Павловића из дубровачке књижевности подељена према врстама текстова, одлучила сам да структуру рада чини пет целина. Након

увода, у првом поглављу анализирани су и интерпретиране студије о животу и делу најзначајнијих дубровачких писаца – Марина Држића и Ивана Гундулића и приређена дела ових аутора. Потом су анализирани студије о животу и делу значајних дубровачких писаца, с тим што је на почетку разматрана докторска дисертација о Ђорђу Башићу, јер она, хронолошки, иде прва, а следе је студије о дубровачким писцима, махом из барокне епохе: Ивану Бунићу, Стијепу Ђурђевићу, Влаху Сквировићу, Марину Геталдићу, Валу Валовићу, Динку Рањини и Динку (Доминку) Златарићу. У трећем поглављу обрађене су студије Драгољуба Павловића о општим књижевноисторијским проблемима и жанровима: „Пародије љубавне и пасторалне лирике у дубровачкој књижевности”; „О нашој ренесансној комедији”; „Комедија у нашој ренесансној књижевности”; „О подели југословенске књижевности на периоде”; „О проблему барока у југословенској књижевности” и „Елементи хуманизма и ренесансе у српској књижевности XV века”.

Четврто поглавље у потпуности је посвећено анализи избора дубровачке поезије: *Дубровачка поезија*, 1950, 1956(друго издање); *Дубровачке поеме*, 1953; *Дубровачка лирика*, 1960, са посебним освртом на предговоре. Ово је изузетно значајан сегмент Павловићевог рада, можда и круна и сума његове делатности на пољу рагузеологије. У петом поглављу наведени су и интерпретирани мањи прилози и прикази: „Један прилог историји употребе српског језика на Порти”, „Једна дубровачка песма у славу Геснера”, „Грађа за један историски роман из дубровачке прошлости”, „Француска књижевност и дубровачки исусовци”, „Година рођења Ивана Гучетића Млађег”, „Једна стара уредба о уређењу Дубровачког архива”, „О женској ношњи у старом Дубровнику”, „О друштвеном положају жене у старом

Дубровнику” и други; и представљене су књиге студија и чланака Драгољуба Павловића: *Из књижевне и културне историје Дубровника; Из наше старије књижевности и Старија југословенска књижевност*³⁴. Скрипте које постоје под његовим именом, представљају готово мистификацију, па ћу их проучити поредећи их са његовим текстовима који су постхумно штампани из рукописа.

Рад се завршава библиографијом дубровачких студија Драгољуба Павловића и списком примарне и секундарне литературе.

³⁴ Борђе Башић, *дубровачки биограф XVIII века*, Београд, 1931; *Из књижевне и културне историје Дубровника. (Студије и članci)*, Сарајево, 1955; Иван Гундулић, Београд, 1962; *Ivan Gundulić*, Београд, 1962; *Из наше старије књижевности (Студије и članci)*, Сарајево, 1964; *Старија југословенска књижевност*, приредио за штампу Мирослав Пантић, Београд, 1971.

1. ПОГЛАВЉЕ

МАРИН ДРЖИЋ И ИВАН ГУНДУЛИЋ У ВИЂЕЊУ ДРАГОЉУБА ПАВЛОВИЋА

О двојници највећих писаца дубровачке ренесансе и дубровачког барока – о Марину Држићу и Ивану Гундулићу – Драгољуб Павловић је писао више пута. Када се погледа његова библиографија дубровачких студија, уочава се да приказивао научна издања ових аутора, приређивао је њихова дела, уврштавао је њихове стихове у антологијске изборе дубровачког песништва и писао је о животу и делу ових писаца различитим приликама. Интересовање за ове ауторе постојало је током свих деценија његовог научног рада.

Драгољуб Павловић први пут је, посредно, о Марину Држићу писао 1932. године. У часопису „Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор” приказао је критичко издање дела овог писца које је приредио Милан Решетар две године раније³⁵. Потом је, пет година касније, за Српску књижевну задругу³⁶ приредио *Дунда Мароја* и *Новелу од Станца*. Након Другог светског рата, 1948. године, приредио

³⁵ *Djela Marina Držića, Stari pisci hrvatski, knjiga VII, drugo izdanje. Za štampu priredio Milan Rešetar*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XII, св. 2–3, 1933, 216–219.

³⁶ Марин Држић, *Комедије I (Новела од Станца, Дундо Мароје)*, предговор, објашњења и напомене Д-р Драгољуб Павловић, Српска књижевна задруга, Београд, 1937.

је комедију *Дундо Мароје*³⁷. Неколико Држићевих песама Драгољуб Павловић је уврстио у своје изборе дубровачке поезије³⁸. Након истраживања у дубровачком архиву, у Српској академији наука одржао је усмено предавање *О револуционарном покушају Марина Држића из 1566. године* које је потом и штампано³⁹. *Дунда Мароја* приредио је и трећи пут, 1964. године. Без обзира на то што је приређивао исту комедију три пута, и то у временски великом размаку, урадио је то сваки пут на другачији начин. Овако поређани, ови подаци сведоче о томе колико се Драгољуб Павловић био посветио делу највећег дубровачког комедиографа.

Исте године када је Драгољуб Павловић припремао свој докторски испит и завршавао тезу о Ђорђу Башићу, књижевни историчар Милан Решетар приредио је и објавио целокупна дела Марина Држића. То издање и данас јесте једино критичко издање овог писца⁴⁰. У *Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор*, Драгољуб Павловић ово издање је приказао⁴¹. Истакао је значај који ово издање има, упоредивши га са првим издањем Држићевих дела из 1875. године. Тачно је оценио рад Милана Решетара: „његово издање целокупних дела И. Ђорђића (Ђурђевића) (Стари писци књ. 25 и 26), као и ово М. Држића, рађено је са ретким познавањем ствари и може

³⁷ Марин Држић, *Дундо Мароје : комедија у 5 чинова*, редакција, предговор и коментар Д-р Драгољуб Павловић, Просвета, Београд, 1948; Marin Držić, *Dundo Maroje : komedija u 5 činova*, редакција, коментар і pogovor Dr Dragoljub Pavlović, Rad, Beograd, 1964.

³⁸ То су песме: *Тко хоће згар с небес позрити на свит сај*; *Позор твој љувени, избрана липости*; *Слатко ти е, боже мој, при данка зороме* и штампане су и у антологији *Дубровачка поезија* (1950, 1956) и у *Dubrovačkoj lirici* (1960).

³⁹ Д. Павловић, *О револуционарном покушају Марина Држића из 1566. године*, Гласник САН I, 1–2, Београд, 1949, 166–168.

⁴⁰ *Djela Marina Držića*, 2. izd., za štampu priredio Milan Rešetar, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1930.

⁴¹ Видети напомену 35.

служити као образац пословима ове врсте⁴². Драгољуб Павловић истакао је да је Милан Решетар, као врсни познавалац дубровачког говора, исправио дотадашње погрешке у читању и тумачењу појединих речи, да је технички добро уредио Држићеве комедије и на тај начин олакшао читање и разумевање драмских текстова.

Посебну пажњу у приказу посветио је обимном уводу и открићима до којих су, неколико година раније, дошли М. Решетар и Жан Дер (Jean Dayre). Захваљујући архивским истраживањима у Сијени и Фиренци двојица изучавалаца старе дубровачке књижевности допунили су Држићев животопис и значајно осветлили његово књижевно дело. Занимљиво је да Држићево прво завереничко писмо Драгољуб Павловић назива „опширним мемоаром“⁴³. И заиста, овај коментар, написан као узгред, на још један начин расветљава и Држићев живот и његово дело. Обраћајући се фиретнинском војводи Марин Држић изложио је значајне елементе друштвених збивања у Дубровнику свога времена. Слика времена, портрети сународника и његова критика власти дати су кроз његова лична преживљавања. Многе тврдње, попут оних писаних у мемоарској прози, и у Држићевом завереничком писму налазе се на граници између извештаја, дневника или аутобиографских записа. На питања о завери коју је планирао Марин Држић покушавали су да одговоре различити књижевни историографи. Интересовање за овај сегмент биографије Марина Држића, Драгољуб Павловића је задржао и у наредним деценијама па се може закључити да је највећи дубровачки аутор имао посебно место у његовим проучавањима. Проучавајући архивска документа, он је

⁴² Исто, 217.

⁴³ Исто, 219.

двадесет година касније дошао до нових података из Држићевог живота⁴⁴.

На основу Решетаровог издања из 1930. године, али са знатним изменама, нажалост и на своју штету, Драгољуб Павловић је приредио комедије Марина Држића седам година касније⁴⁵. Издање „Комедија”, које је првобитно штампано 1937. године у Српској књижевној задрузи, поновљено је након Другог светског рата, 1948. године. Ово издање садржи само комедију *Дундо Мароје*, док је фарса *Новела од Станца* изостављена⁴⁶, и сматра се превазиђеним. До данас, та издања су претрпела низ критика, нарочито савремених књижевних историчара. Разматрајући, у уводу⁴⁷, популарност и актуелност дубровачке књижевности, Драгољуб Павловић је, такође, колоквијалним начином изражавања⁴⁸, закључио да она „није у новије доба имала много среће не само код наше шире читалачке публике него чак и код извесних књижевних стручњака. Овладало је однекуда мишљење да она није ништа друго до ропска и књишка копија сувремене италијанске књижевности и да због тога у њој нема никаквих трагова оригиналног уметничког стварања. Дела дубровачких писаца су према томе нешто што иде у школске уџбенике, у културну историју, и што може имати само још културно-национални значај али

⁴⁴ Д. Павловић, *О револуционарном покушају Марина Држића из 1566. године*, Гласник САН I, 1–2, Београд, 1949, 166–168.

⁴⁵ М. Држић, *Комедије I – Новела од Станца; Дундо Мароје*, са предговором и објашњењима др. Драгољуба Павловића, Српска књижевна задруга, Београд, 1937.

⁴⁶ М. Држић, *Дундо Мароје : комедија у 5 чинова*, Просвета, Београд, 1948.

⁴⁷ М. Држић, *Комедије I – Новела од Станца; Дундо Мароје*, са предговором и објашњењима др. Драгољуба Павловића, предговор: *Марин Држић*, Српска књижевна задруга, Београд, 1937, V.

⁴⁸ Мада би, можда, ова синтагма могла да асоцира на мој негативан став о начину изражавања Драгољуба Павловића, истакла бих да то није случај, већ да, напротив, сматрам да је избором оваквог начина изражавања наш књижевни историчар, заправо, исказивао блискост према дубровачкој литератури коју је проучавао, неговао и, како ће се показати, коју је желео да приближи што ширем кругу читалаштва.

у чему данашњи читалац не може наћи правог уживања. Ништа међутим погрешније од оваквог престрогог и једностраног мишљења”⁴⁹. У наведеном одломку из предговора уочава се да је Драгољуб Павловић сматрао да је дубровачка књижевност „најплоднији и најбогатији део наше старије књижевности”⁵⁰ и да се залагао за њено популарисање код читалаца. У овоме треба тражити разлог зашто је Држићеве комедије приредио на одређени начин. Тако би, сматрам, могао и да се оправдава овакав приређивачки поступак. Јер, у овим реченицама види се да је владало мишљење о претераном утицају италијанске књижевности на дубровачку литературу и може се закључити да је он, већ тада, за циљ свог научног рада, одредио утврђивање оригиналности дубровачких писаца и њихових песничких и драмских дела. Додала бих да је, такође, једна од његових намера била да приближи литературу сувременом читаоцу.

У Павловићевим књигама у којима су биле сабране студије и чланци из старијих књижевности, а које су биле штампане током педесетих и шездесетих година, значи знатно касније од приређивања Држићевих комада, могу се уочити сличне констатације. Из напомена се види да су и студије и чланци били намењени ширем читалаштву, те се оне могу протумачити као прилагођавање новом времену (добу социјалистичког друштвеног уређења) и прибегавање општим местима и констатацијама не би ли књига била штампана. Сматрам, међутим, да 1937. године то није био случај. Рекла бих да је приређивачка концепција Драгољуба Павловића била израз веровања у то да се

⁴⁹ М. Држић, *Комедије I – Новела од Станца; Дундо Мароје*, са предговором и објашњењима др. Драгољуба Павловића, предговор: *Марин Држић*, Српска књижевна задруга, Београд, 1937, V.

⁵⁰ Исто.

дубровачки писци старијих епоха могу приближити и читаоцима који, првенствено, нису били уско везани за струку.

Да би приближио комедије Марина Држића читаоцима, а можда и сувременој позоришној сцени, Драгољуб Павловић је у напомени „О овом издању” навео да „У овом издању, које је намењено широкој читалачкој публици, ми нисмо водили рачуна о тим научним обзирима и због тога смо уклањали све оно што отежава разумевање текста а што са књижевног гледишта није нарочито значајно за локалну боју и сочност Држићевог језика. [...] У погледу слободнијих места ми смо изоставили само она највулгарнија, имајући при томе у виду да је ово издање намењено најширој публици, па према томе и школској омладини. Додајемо, најзад, да смо у другом и трећем чину *Дунда Мароја* знатно скратили и препричали све оне сцене у којима се воде дуги разговори на италијанском језику, који не доприносе ништа лепоти комада, а знатно отежавају читање и разумевање текста”⁵¹.

Једно од таквих скраћења изгледа овако (II чин, крај друге сцене): „Сињора Лаура разговара затим са Јеврејином Сади који јој је донео наручену огрлицу од бисера (разговор је сав на италијанском). Сади је, међутим, видео свађу између Дунда Мароја и његова сина, па и ако је од свега разумео само да се помињу неки дукати, постао је неповерљив. Лаура га уверава да ће му Маро доцније исплатити уговорену цену и Сади јој најзад оставља огрлицу”⁵². С обзиром на то који су разлози били због којих је скраћивао *Дунда Мароја*, и на то да

⁵¹ Поводом вулгарних речи, можда би на овом месту било добро присетити се мишљења Милана Решетара које је изнео у предговору: „А што се ђуди [Marina Držića] тиће знамо само, опет из његових дјела, да је био врло весео човек који се није жацао да умеће у своје комедије често папрене шале, какве данас нико не смјеје износити у пристojном друштву а неkmoli свећеник, али их је износио на пр. његов нешто старији врснак кардинал Bibbiena у својој комедији *La Calandra*”. У: *Djela Marina Držića*, 2. изд., за штампу приредио Milan Rešetar, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1930, LXXIV:

⁵² Нав. дело, 83.

је Марко Фотез две године касније ову комедију приредио за позорницу⁵³ још је скративши и променивши, можда чин Драгољуба Павловића није толико необичан како би се на први поглед могло учинити.

Пишући управо о Марину Држићу у књижевноисторијским проучавањима Драгољуба Павловића, Бојан Ђорђевић је питању приређивања комедија посветио посебну пажњу⁵⁴. Истакао је да „Павловићево издање *Дунда Мароја* данас није релевантно. Оно је непотпуно, некритичко и мањкаво. Позивајући се, наиме, на то да ово издање није научно, него је намењено ‚широј читалачкој публици‘, Павловић је, како сам каже, ‚уклањао све оно што отежава разумевање текста‘ [...] Много већи проблем представљају Павловићеве интервенције у самоме тексту, које су нужно довеле до изневеравања Држићеве мисли. Ако се може разумети (али не и прихватити) то што је, како сам вели, избацивао слободнија места због школске омладине, не може се прихватити Павловићево препричавање сцена, у којима се воде дуги разговори на италијанском језику’. Тиме је потпуно поништен Држићев билингвизам који представља битно обележје и, још више, квалитет његове комедије”⁵⁵. Ако се ово посматра из позиције проучавалаца дубровачке културе и литературе, мишљење Бојана Ђорђевића стоји и он је у праву. Ако се, пак, посматра из позиције гледаоца коме није близак ни италијански језик, ни дубровачки дијалекат, Павловићев поступак може се оправдати.

⁵³ М. Držić, *Dundo Maroje : komedija u tri čina*, za pozornicu priredio Marko Fotez, Naklada slavenske knjižare, St. i M. Radić, Zagreb, 1939. Ова прерада и данас је основ за приказивање комедије *Дунда Мароје* на савременим сценама.

⁵⁴ Б. Ђорђевић, *Марин Држић у књижевноисторијским проучавањима Драгољуба Павловића*, Зборник радова са научног скупа „Наука и настава на универзитету”, књ. 3, том 1, Филозофски факултет, Пале, 2009, 273–278.

⁵⁵ Исто, 277.

Италијански језик, наиме, може се посматрати и као илуминативни део сценског језика. Не би требало заборавити ни то да позориште, а нарочито савремено, заправо живи од скраћивања, мењања и прилагођавања данашњем времену.

Питање је, даље, колико је ондашњи читалац, који је живео четрдесетих година 20. века могао да разуме дијалоге на италијанском језику и колико је тај језик и данашњем читаоцу или гледаоцу близак. Билингвизам јесте културолошка категорија и сачувати га у драми јесте сигурно боље. Може се, међутим, поставити још једно питање: да ли би двојезичност драмског текста ипак ометала данашњег читаоца или гледаоца? „Врхунац Павловићевих интервенција на Држићевом тексту, међутим, представља одлука да из свога издања избаци Негромантов пролог!”⁵⁶ – наставља Бојан Ђорђевић. „И то је учинио не само у издању из 1937, већ и у поновљеним издањима из 1948. и 1964. године⁵⁷. Тешко је данас претпоставити шта је навело Драгољуба Павловића, који се толико бавио изворима дубровачких књижевних дела, да изостави кључни поетски и идејни текст Марина Држића. Неће бити да је то учинио због каквих идеолошких притисака, јер је у међувремену Петар Колендић⁵⁸ објавио (1951. године) интегрално издање *Дунда Мароја*.

Разматрајући даље методолошке поступке приређивања *Дунда Мароја*, скренућу пажњу на то да је прво приређено издање *Комедија I (Новела од Станца и Дундо Мароје)* Марина Држића изашло у Српској књижевној задрузи, у чувеној „плавој серији”. У истој едицији

⁵⁶ Исто.

⁵⁷ Издање *Дунда Мароја* из 1948. године не садржи Први пролог, док је у издању из 1964. године, и ту се Бојану Ђорђевићу поткрала грешка, штампан и овај текст.

⁵⁸ На почетку, у истом раду, о овом издању и Петру Колендићу, Бојан Ђорђевић је рекао да је он „задужио рагузеологију најбољим издањем *Дунда Мароја* које досад имамо”. Нав. рад, 273.

Миливоје Башић објавио је хрестоматију *Из старе српске књижевности*, у три издања⁵⁹. У предговору првом издању навео је, већ на почетку, разлоге због којих је приступио приређивању: „Наша стара књижевност је веома мало позната ширему читалачком свету. О њој он мање зна него о нашој средњој, дубровачкој књижевности. Њу једва да знају нешто, веома површно и више номенклатурно, они који су свршили наше средње школе, а њихов је број, наравно, доста мали. То недовољно знање у многим је још и погрешно. Зна се више у неким, већ традиционално утврђеним, стереотипним фразама: да је стара српска књижевност продужење старе словенске, да почиње крајем XII века, да се развијала под утицајем грчке књижевности. [...] Уз то треба имати на уму и неподесност и неупотребљивост већине досадашњих наших уџбеника, писаних према нормама утврђеним још пре тридесет четрдесет година, а по којима се увек почињало од онога чим би требало завршити, или, још боље, што би требало сасвим изоставити у правој историји књижевности”⁶⁰.

Даље, у истом предговору, М. Башић навео је принципе и разлоге којим се руководила управа Српске књижевне задруге, желећи „да приреди оглед збирке најзанимљивијих ствари из старе српске књижевности. При састављању таквих збирака двојако се поступа: или се из сваке врсте књижевне радње узима понешто, наравно понајбоље и најкарактеристичније, дакле и из уже историографске радње, и из

⁵⁹ М. Башић, *Из старе српске књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд, 1911. Друго издање штампано је 1922. године, а треће 1926. године. Четврто издање изашло је 1931. године, а штампано је у Издавачкој књижарници Геце Кона. Како на корицама овог последњег издања стоји: „На основу мишљења Главног Просветног Савета С.Бр. 133 од 24 јануара 1930 год. Господин Министар Просвете својом одлуком С. Н. Бр. 4123 од 28 фебруара 1930 године одобрио је овај уџбеник за употребу у средњим школама”.

⁶⁰ М. Башић, „Неколико речи унапред”, у: *Из старе српске књижевности*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1931, III.

црквено-богословске, и из законодавства и т. д., да се покаже целокупан рад, или се узима само оно што више представља песнички рад, а уз то и историју, због стила и занимљиве садржине, што и јест прави предмет књижевности. [...] Ја сам се, у споразуму с нашим стручним људима, одлучио за овај други начин”⁶¹. Концепција приређивања била је таква да су одређена места из старих текстова била препричана, засигурно да би читаоци боље разумели и садржај и епоху, а најкарактеристичнија, како је рекао и приређивач, била су донета у целини. То је, засигурно, био уобичајени поступак који је имао своју, како је такође наведено, одређену сврху. Драгољуб Павловић је заједно са, тада асистенткињом, Радмилом Маринковић приредио хрестоматију текстова из, како су је називали, „наше књижевности феудалног доба”⁶².

У ову хрестоматију, приређивачи су – не улазећи у разлоге свог поступка и не објашњавајући побуде, а помињући само обимност текстова – унели најкарактеристичније одломке. Из Теодосијевог *Житија светог Саве*, на пример, дата су два одломка: Савино бекство у манастир и Савина смрт, а из *Житија светог Симеона од Саве Немањића* напуштање престола великог жупана и смрт. Драгољуб Павловић их је тумачио као идејно упоришна места наведених житија, и управо ови делови и данас се налазе у читанкама за први разред средњих школа и гимназија, којима се илуструје српска књижевност

⁶¹ Исто, VII–VIII.

⁶² *Из наше књижевности феудалног доба*, избор, редакција, превод и коментари Др Драгољуб Павловић и Радмила Маринковић, предговор Др Драгољуб Павловић, Свјетлост, Сарајево, 1954. За тумачење овог поступка користила сам: *Из наше књижевности феудалног доба*, (Друго допуњено издање), избор, редакција, превод и коментари Др Драгољуб Павловић и Радмила Маринковић, предговор Др Драгољуб Павловић, Свјетлост, Сарајево, 1959.

стварана у средњем веку. Чини се да је Драгољуб Павловић имао на уму и ниво образовања читалачке публике за коју је приређивао дела.

Но, вратимо се Марину Држићу и издању *Дунда Мароја* из 1937. године. Из тога што је Драгољуб Павловић изоставио први пролог, може се извести закључак да је он приредио издање које би било популарније и ближе широј читалачкој публици. Могућно да га је, будући да први пролог који „говори” Негромант Дуги Нос подразумева поетику, чак аутопоетику нашег писца, Драгољуб Павловић сматрао мање битним за читање и разумевање текста комедије. Постоји могућност, такође, да је уредничка концепција Српске књижевне задруге налагала скраћивање текстова, и ту би могли бити пронађени разлози за овакве поступке – и за изузимања првог пролога и за „брисање” дијалога на италијанском језику. Пример приређивачког рада Миливоја Башића даје основу за образложење овакве концепције. Још ако се крене од претпоставке да је ово издање требало да буде популарно издање комедија Марина Држића и да је читаоцима понуђена „лаганија” варијанта *Дунда Мароја*, онда би требало разумети Павловићев поступак.

Необично је, међутим, да деценију касније, 1948. године⁶³, Драгољуб Павловић опет није унео први пролог, али је унеколико проширио дијалоге на италијанском језику. Ово издање је, у односу на издање из 1937. године, богатије за велики број објашњења и преводе италијанских речи и израза у фуснотама. То је, такоше, истакнуто у напмени⁶⁴: „Приликом израде напомена испод текста, и речника

⁶³ М. Држић, *Дундо Мароје : комедија у 5 чинова*, редакција, предговор и коментар Д-р Драгољуб Павловић, Просвета, Београд, 1948.

⁶⁴ Д. Павловић, „О овом издању” у књизи: М. Држић, *Дундо Мароје : комедија у 5 чинова*, редакција, предговор и коментар Д-р Драгољуб Павловић, Просвета, Београд, 1948, 20–21.

служили смо се у првом реду расправом М. Решетара, *Језик Марина Држића* (Рад Ј. Академије 248), затим речником Ј. Академије, Речником Ј. Стулића, а тако исто и многим талијанским речницима и енциклопедијама. У напоменама испод текста давали смо преводе италијанских и латинских текстова, а уз то смо објашњавали само оне речи и изразе за које смо претпостављали да их читалац, због њихове истоветности или сличности са одговарајућим речима из данашњег књижевног језика, неће тражити у речнику, па их према томе може разумети сасвим погрешно (на пр.: личити, дјетић, справити, годишница, владика, и сл.)⁶⁵. Поставља се питање да ли је Драгољуб Павловић слутио да би овим поступком могао да наведе просечног читаоца на разумевање текста и на уочавање диглосије у дубровачкој књижевности.

У овом, првом послератном, издању, Д. Павловић у напомени још једном је навео исто оно што је истакао у издању из 1937. године: „Текст *Дунда Мароја* приредили смо према академском издању М. Решетара (Стари писци хрватски, књ. VII, Загреб 1930). Измене које смо чинили тичу се поглавито ортографије и језика. Академско издање, како је познато, приређено је строго научно, тако да текст издања даје потпуну слику не само свих ортографских и језичких особина рукописног текста, него и свих варијаната из разних рукописа. У овом издању, које је намењено широј читалачкој публици, ми смо чинили извесна мања отступања од тих строгих академских прописа⁶⁶. Две су кључне речи у овој белешци – академско, научно издање и шира читалачка публика. Тим пре, додајем питање због чега је он остао,

⁶⁵ Исто, 21.

⁶⁶ Исто, 20.

заправо, по страни у нашој науци, када је одлично знао, и имао јасну свест, о различитим типовима издања, и о томе коме је шта намењено и за кога се шта издаје⁶⁷.

Предговор који је Драгољуб Павловић написао 1937. године, „знатно је проширен” и објављен је тридесетак година касније, у виду студије, у књизи *Iz naše starije književnosti*⁶⁸. Ова студија конципирана је на класичан начин. У почетку се представља пишчев живот и аутор креће од става да није „никакав подвиг наћи у старима оно што је застарело; напротив, много је боље да се старим писцима прилази са жељом да се у њима нађе оно што још и сада ваља и што ће још дуго ваљати”⁶⁹. Оригиналност Драгољуба Павловића огледа се и у томе што је он Марина Држића посматрао и приказивао као типичну ренесансну личност, као „веселог и безбрижног шалјивца”⁷⁰ али је истовремено и упозоравао на наличје такве слике. Говорећи о завереничким писмима које је наш писац упутио фирентинском војводи Козиму де Медичију, указао је да би се она морала узимати много озбиљније и тако третирати у науци.

Након живота писца, прегледно је приказао и Држићев драмски рад, онако како је приказивао животописе других дубровачких аутора. Драгољубу Павловићу могу се замерити извесне термилошке и теоријске недоследности, на које је указао Б. Ђорђевић: „... за њега је *Новела од Станца* ‚весела и забавна игра’ или је једноставно ‚комад у

⁶⁷ Драгољуб Павловић је, како сам покушала да покажем, добро познавао принципе приређивања, што се види на примерима Држићевих комедија и у хрестоматијама средњовековних текстова.

⁶⁸ D. Pavlović, „Marin Držić”, u knjizi: *Iz naše starije književnosti (Studije i članci)*, Svjetlost, Sarajevo, 1964, 74–94.

⁶⁹ Нав. дело, 74.

⁷⁰ Исто, 77.

стиху', а *Венере и Адон* не добија никакво одређење"⁷¹. На крају, за још неке Павловићеве грешке, Бојан Ђорђевић сматра да су проистекле из грешака савременика и ранијих изучавалаца дубровачке књижевности, али да се види и то да је Драгољуб Павловић имао одређених недоумица.

У време док је Драгољуб Павловић писао своје студије и многи други књижевни историчари и теоретичари штампали су своје текстове о овом писцу, доприносећи расветљавању његовог живота и дела. О томе сведочи књига коју је приредио Мирослав Пантић⁷². У њој су сабрани текстови Павла Поповића, Јорја Тадића, Милана Решетара, Жана Дера, Миховила Комбола, Петра Колендића, Милана Богдановића, Данила Живаљевића и других. Сви они су, са различитих аспеката, анализирали и интерпретирали књижевно дело Марина Држића и попуњавали вишевековне празнине које су постојале. У опширном и подацима о Држићевом животу и раду пребогатом предговору⁷³, Мирослав Пантић истакао је значајна достигнућа историчара Јорја Тадића и Милана Решетара који су разлоге Држићеве завере видели у његовој личности, и Жана Дера и Драгољуба Павловића који су разлоге за пишчев бунт видели у вишевековној устаљеној подели становништва на слојеве. Мирослав Пантић је добро уочио да су Павловић и Дер били на „бољем трагу”⁷⁴.

Почетком 1953. године, у дневном листу „Политика” изашао је текст Драгољуба Павловића *Поводом прераде Држићевог „Плакира”*.

⁷¹ Б. Ђорђевић, Нав. рад, 276.

⁷² *450 година од рођења Марина Држића*, приредио Мирослав Пантић, Српска књижевна задруга, Београд, 1958.

⁷³ М. Пантић, *Четири столећа у потрази за правим ликом Марина Држића*, предговор у: *450 година од рођења Марина Држића*, Српска књижевна задруга, Београд, 1958, 5 – 56.

⁷⁴ Нав. дело, 14.

Интересантно је како је дошло до њега? Због полемике која се водила поводом представе *Плакир* коју је на сцену поставио Марко Фотез између њега и Олге Божичковић, Драгољуб Павловић је био позван да напише шта о поставци мисли и какви су његови ставови у вези са Фотезовим приређивањем Држићеве драме на сецени.

Павловић се, на почетку, присетио прераде *Дунда Мароја* коју је Марко Фотез сачинио 1938. године. То је била представа која је доживела велики успех на свим сценама. Занимљиво је истаћи да се према тој адаптацији *Дундо Мароје* изводи, махом, и на сценама српских и хрватских позоришта и дан-данас. Охрабрен успехом, Марко Фотез је приступио и приређивању и других Држићевих комада. Али, може да звучи као игра речима, но није, него је од суштинског значаја – Марко Фотез није, у овом случају *Плакира* Марина Држића, само приређивао, него је и прерађивао сам текст. Притом га је, у великој мери, променио.

И Драгољуб Павловић је био свестан да је Марко Фотез умногоме допринео популарисању Држићевих комедија у тадашњем тренутку, али се одмах запитао и да ли такве прераде, какве чини Марко Фотез, пружају публици увек тачну слику и о Држићу и његовом таленту, и о ренесансном позоришту. Са једне стране, може се разумети исказана недоумица Драгољуба Павловића, али са друге стране можемо одговорити новом недоумицом. Наиме, питање је колико ми данас можемо знати како је позориште заиста изгледало и знамо ли каква је тачно слика ренесансног театра?

Велика замерка Марку Фотезу била је што је уносио не само текстове из других Држићевих комедија и пасторала, него и своје стихове и прозу. И ту се Фотез бранио чињеницом да он не приређује,

него да прерађује дело за извођење. Проблем је настао, и Павловић га је истакао на почетку, што је Фотез у том погледу отишао нарочито далеко. Толико чак да се Драгољуб Павловић, с правом, запитао да ли такве прераде имају уопште смисла? Када је аналитички упоредио Фотезов и Држићев текст, притом признавши да то није био ни мало лак посао, Павловић је констатовао да готово половина текста није била Држићева. Он је, пак, објективно покушао да нађе и оправдање за Фотезов поступак. Комедије Марина Држића писане су пре више од четири и по века, и извођене су за публику која је првенствено била жељна забаве и разоноде. Са друге стране, већини драмских Држићевих дела недостаје један – мањи или већи део, почетак или крај. И, што је такође важно, језик Марина Држића је специфичан, пун архаизама, инверзија и локализама, па може да представља тешкоћу глумаоцима у разумевању текста на сцени. Сва три разлога, за Драгољуба Павловића довољна су за, како је рекао, „уобичајено приређивање”⁷⁵, али је питање до које границе и на који начин се приступа прерађивању? Јер, Марко Фотез је, ипак, начинио велики преступ и, желећи да избегне алегорички карактер драме, изменио и читаву концепцију. Благ и када изриче критике, Драгољуб Павловић закључује да: „све ове измене, међутим, не би биле ипак тако тешке да оне не наносе озбиљне штете Марину Држићу баш у ономе у чему и лежи његова главна снага као драмског писца и комедиографа”⁷⁶. Након овога, може се закључити да за Драгољуба Павловића примат има пре свега писац, са свим особеностима свога

⁷⁵ Д. Павловић, *Поводом прераде Држићевог „Плакира”*, Политика, 11. јануар 1953, 6.

⁷⁶ Исто.

дела, као што је то случај са архивским подацима када се говори о његовим књижевноисторијском студијама.

Марко Фотез, како је већ речено, 1938. године приредио је за позорницу комедију *Дундо Мароје*. У уводном тексту навео је податке да је ова комедија штампана у Дуб ровнику 1867. године, потом у Загребу, у два наврата - у издању Милана Решетара и Фрање Петрачића, и што истичем да је за ову тему важно - „једном на ћирилици у едицијама Српске књижевне задруге”⁷⁷. Иако није навео пун библиографски податак о издању, и није открио име приређивања, јасним је јасно да је мислио на издање које је приредио Драгољуб Павловић, а које сам описала напред у тексту. Питање које остаје на крају било би: колико је, заправо, Павловићево приређивање комедије *Дундо Мароје* утицало на адаптацију Марка Фотеза? Верујем да је утицај Драгољуба Павловића био знатан, а приметно је да су и један и други приликом приређивања и прерађивања првенствено имали на уму да је „припремају” за ширу читалачку и гледалачку публику.

Историчар Винко Форетић објавио је обимну студију *О Марину Држићу*⁷⁸ 1965. године, коју је Драгољуб Павловић приказао годину дана након објављивања⁷⁹. Испоставило се да је то био последњи, за живота објављени, текст нашег књижевног историчара. Главна замерка коју је Павловић упутио аутору Винку Форетићу била је та што је он „Држићева дела, а нарочито његове комедије, посматрао не као књижевна остварења, већ као историјске изворе, и третирао их на исти

⁷⁷ М. Držić, *Dundo Maroje: komedija u tri čina*, za pozornicu priredio Marko Fotez, Naklada slavonske knjižare, St. I M. Radić, Zagreb, 1939, 7.

⁷⁸ Vinko Foretić, *O Marinu Držiću*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1965.

⁷⁹ Д. Павловић, *Vinko Foretić, O Marinu Držiću*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XXXII, св. 1–2, 1966, 101–105.

начин као архивска документа или приватну преписку”⁸⁰. Подсетио је на основне карактеристике ренесансне комедије – типизирани ликови, функцију пролога и улогу у тадашњем друштву. Зато је сматрао да је неоснован Форетићев поступак да негромантове речи о људима назбиљ и људима нахвао схвати дословно и све Држићеве јунаке подели на добре и лоше. Даље, истиче да је хрватски историчар имао унапред утврђену тезу коју је, пошто-пото, желео да докаже. У томе је одлазио у крајности, претерујући у осликавању лика Држића човека и Павловићев став о Форетићевој недовољној научној акрибији.

И у овом приказу још једном се показало да је за Драгољуба Павловића основ истраживања било архивско трагање. Зато је он сматрао да би било корисније „да је Форетић, као историчар и добар познавалац дубровачког Државног архива, узео да обради историјску позадину Држићевог револуционарног покушаја, која би му много више одговарала као тема, и у којој – како је познато – има још много непроучених и недовољно објашњених питања и проблема”⁸¹. Тумачити, дакле, литерарне податке као историјске чињенице није увек исправно. О томе је, утврђујући унутрашњи и спољашњи приступ књижевном делу, писао и Светозар Петровић⁸². Међутим, иако је критиковао поступак Винка Фортића, можда је, посредно, познавајући целокупни корпус Павловићевих студија, могу да поставим хипотезу да је он изрекао идеју да се неки стихови, на пример, могу тумачити као чињенице. Када то кажем, првенствено мислим да специфичан жанр посланице, који је био негован у ренесанси, а нарочито у бароку. У

⁸⁰ Исто, 102.

⁸¹ Исто.

⁸² S. Petrović, *Interpretacija u kritici i u nastavi*, u: *Kako predavati književnost : teorijske osnove nasave*, priredio Aleksandar Jovanović, Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd, 1988, 62–71.

пригодним стиховима аутори су често износили биографске податке о својим савременицима, или аутобиографске. Пример за то може бити низ посланица Хорација Мажибрадића, о којем је такође писао Драгољуб Павловић. Али, књижевно дело у целини никако не би могло да послужи као историјски извор.

Нарочито не би требало, као да подучава Драгољуб Павловић, попут Винка Форетића читати *Дунда Мароја*, на пример, и ликове у комедији схватити сувише дословно и састављати такоређи статистику оних који су добри или лоши, тј. људи назбиљ и људи нахвао.

Као и у текстовима и приказима које је састављао од почетка свог књижевноисторијског рада, и у овом је Драгољуб Павловић хвалио или критиковао одређене поступке или методе, и на тај начин осветљавао, на неки начин, и своје поступке.

Као највећи допринос Драгољуба Павловића изучавању дела и биографије Марина Држића, у *Leksikonu Marina Držića*, који је издат поводом петстоте годишњице од Држићевог рођења⁸³, истиче се Павловићев архивски рад и расветљавање последњих година живота дубровачког писца. „Arhivska istraživanja u Dubrovniku, u ljeto 1948, bila su usredotočena na Držićev život između 1561. i 1567. te je na temelju njih nastao rad *Novi podaci za biografiju Marina Držića* (1951), u kojem je otkrio da je Držić iz Dubrovnika u Veneciju otišao tek potkraj 1562, a ne prije, kako se do tada mislilo. [...] Istražio je i spise dubr. vlade iz 1566. i 1567. koji se tiču diplomatskih poslova i tajnih polit. Procesu jer ga je zanimalo Držićev pokušaj urote. [...] Pavlović je motive urote vidio različito od Milana Rešetara i Jorja Tadića, obrazlažući ju jačanjem gornjega sloja

⁸³ *Leksikon Marina Držića*, urednici Slobodan P. Novak, Milovan Tatarin, Mirjana Matalija i Leo Rafolt, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2009.

dubr. pučana i njihovim nezadovoljstvom. Ustvrdio je da dubr. vlada nije znala za urotu⁸⁴. У лексиконској одредници даље су наведена издања *Дунда Мароја* и *Новеле од Станца* која је приредио и песме које је уврстио у антологије. Лахорка Плејић Поје закључила је да је Драгољуб Павловић застарео у интерпретацији, али да је његов допринос у проучавању Држићевог живота важан „jer je došao do podataka koji su popunili neke praznine u Držićevu životopisu”⁸⁵. Из ове лексиконске одреднице може се закључити да је Лахорка Плејић Поје одала признање Драгољубу Павловићу за његов архивски рад и верности чињеницама, иако је још једном подвукла застарелост у приређивању. Питање које ми се намеће, међутим, било би да ли је за оно време, када је комедију *Дундо Мароје* приређивао за штампу то био застарели поступак?

Попут Драгољуба Павловића, и Жан Дер се бавио питањем завере Марина Држића, али са много мање успеха и вредних научних резултата⁸⁶. Истом темом бавио се, знатно касније, Франо Чале⁸⁷. На исти начин као што је Драгољуб Павловић реконструисао последње године Држићевог живота, Слободан Просперов Новак је 2007. година реконструисао, такође на основу архивске грађе – помоћу докумената која је пронашао у Сијени – Држићев студентски живот од 1538. до 1543. године. Показао је да је Марин Држић 1540. године именован за

⁸⁴ Lahorka Plejić Poje, *Pavlović Dragoljub* u: *Leksikon Marina Držića*, urednici Slobodan P. Novak, Milovan Tatarin, Mirjana Matalija i Leo Rafolt, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2009, 578.

⁸⁵ Исто, 579.

⁸⁶ Ž. Der, „Marin Držić, urotnik u Firenci”, u knjizi: *Dubrovačke studije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1938, 19-24.

⁸⁷ F. Čale, „Dopune o Držiću urotniku i maniristu”, u knjizi: *Izvor i izvornost : poredbene studije*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1984, 63–88.

студента књижевности⁸⁸. Све ово само доказује да су велики писци интригантни у сваком добу, а нарочито они попут Марина Држића и да научноистраживачки рад, каквим се бавио и Драгољуб Павловић, увек може да изнедри нешто ново и да придода нове податке у већ познату критичку литературу.

* * *

Делом Ивана Гундулића, најзначајнијег дубровачког аутора барокне епохе, Драгољуб Павловић се, током свог вишедеценијског научног рада, бавио неколико пута. Први текст био је „Иван Гундулић као песник” и читао га је на свечаној академији приређеној у част тристогодишњице од смрти Ивана Гундулића, 24. децембра 1938. године, који је потом објављен у Српском књижевном гласнику наредне године⁸⁹. Исте године је, такође у *Српском књижевном гласнику*, у тексту под насловом „Јубиларно издање Гундулићевих дела”⁹⁰ приказао *Djela Giva Frana Gundulića*, која су изашла у едицији *Stari pisci hrvatski*⁹¹. Након тога, тек се 1962. године вратио овом писцу, објавивши студију о њему⁹². Идуће године, у *Zborniku u čast Stjepana Ivšića*, написао је, како је и насловио текст – „Два мања прилога

⁸⁸ S. P. Novak, *Rekonstrukcija Držićeva životopisa od 1538. do 1543. prema novim dokumentima iz sienskih arhiva*, Nova croatica, god. I, br. 1, Zagreb, 2007, 211–221.

⁸⁹ Д. Павловић, *Иван Гундулић као песник*, Српски књижевни гласник, LVI/4, 1939, 423-427.

⁹⁰ Д. Павловић, *Јубиларно издање Гундулићевих дела*, Српски књижевни гласник, LVI/4, 800-801.

⁹¹ *Djela Giva Frana Gundulića*. 3. izdanje. Za štampu priredio Đuro Korbler, pregledao Milan Rešetar, Zagreb, 1938.

⁹² Д. Павловић, *Иван Гундулић*, Београд, Издавачко предузеће „Рад”, 1962 (ћирилично и латинично издање).

познавању живота и рада Ивана Гундулића”⁹³. О Ивану Гундулићу, дакле, Драгољуб Павловић је написао мало текстова, невеликог су обима, али су важни за целокупно сагледавање студија из дубровачке књижевности.

Већ у првом тексту уочава се карактеристична одлика нашег књижевног историчара. Он, наиме, састављајући животопис аутора креће од познатих, често малобројних биографских података, па онда њима, придружује нове, архивски истражене податке. Ти подаци, међутим, не стоје усамљени. Они нису само фактографски елементи, већ се њима успоставља целокупна биографија „у којој се сагледава песникова природа”⁹⁴. На почетку текста „Иван Гундулић као песник” Драгољуб Павловић истиче како је тристогодишњица од песникове смрти добар повод да се утврди тачност Његошеве изреке да „покољења дјела суде” и да се још једном покаже уметничка вредност његовог дела и величина песничког талента⁹⁵, што је, заправо, уобичајено за јубилеј.

Свестан да је књижевни рад Ивана Гундулића веома обиман и разноврстан, те да га је заправо било немогућно у краћем прегледу потпуно и свестрано приказати, Драгољуб Павловић је покушао да укаже само на главне елементе Гундулићевог талента који заправо чине суштину песничког стварања. И управо је истицање суштине књижевног дела још једна од главних особености научног рада Драгољуба Павловића. Темелј његовог тумачења чини мишљење да је

⁹³ D. Pavlović, *Dva manja priloga poznavanju života i rada Ivana Gundulića: 1. O tobožnjem boravku I. Gundulića kod bosanskog paše i 2. Da li je Gundulićeva „Dubravka” predstavljana prilikom njegove svadbe?* „Zbornik u čast Stjepana Ivšića”, Zagreb, 1963, 291-293.

⁹⁴ Ово је учила Злата Бојовић. Видети: З. Бојовић, *Допринос Драгољуба Павловића проучавању дубровачке барокне књижевности*, „Митолошки зборник”, Београд, бр. XVII, 211-219.

⁹⁵ Д. Павловић, *Иван Гундулић као песник*, Српски књижевни гласник, LVI/4, 423.

Иван Гундулић био, пре свега, песник. Анализирајући његова дела указао је на то да је Гундулић са изузетном озбиљношћу прилазио песничком послу и да је веома рано, правилно и дубоко схватио песничке дужности да би изграђивао духовну културу народа којем је припадао.

Поредећи Ивана Гундулића са савременицима, уочио је да је само он озбиљно и посвећено прилазио песничком позиву, док су други, и они који су живели пре и они после њега, сматрали свој књижевни рад као неку врсту „лаке духовне забаве”⁹⁶ којој не би требало придавати нарочиту важност. У старом Дубровнику државни послови били су најважнији, те се сматрало да један озбиљан човек не може да изабере песништво за примарни позив у животу. Такво мишљење, заправо, било је врло уобичајено, јер је Дубровачка република била значајно трговачко средиште, па су и многи песници (чак и они веома талентовани) били у првом реду пословни људи, а тек онда људи од пера. Овај познати дубровачки песник, управо у том смислу, представља изузетак, јер је први стваралац који је предност дао песнику у себи.

Али, ово не значи да је Гундулић био поштеђен државне службе. Као дубровачки племић био је обавезан да обавља административне дужности у граду и околини. Како пише Д. Павловић, по томе како је траљаво вршио те дужности, види се да за њих није имао смисла, а можда га то није интересовало. Јер је управо наш књижевни историчар рекао да је Иван Гундулић био „богомдан” песник. Нарочито је то било уочљиво након 1621. године, када је објавио своје препеве покајничких псалама. Тада се у потпуности посветио списатељском раду. Као

⁹⁶ Исто, стр. 423.

занимљивост, Драгољуб Павловић истакао је податак да су суграђани Ивана Гундулића, свесни његовог талента, имали много разумевања за неуредности у вршењу послова за Републику. Они су са „много добре воље гледали кроз прсте” на његове грешке⁹⁷. Јер, Дубровчанима онога времена, како је истакао Драгољуб Павловић, сигурно је било јасно да пред собом имају необичног човека, рођеног да ствара значајна лирска и епска дела.

Да је Иван Гундулић био врло предан свом раду, нагласио је Драгољуб Павловић и даље, из тог закључка, извео још једну одлику литерарног стваралаштва овог списатеља. То је био његов напор да у делима не изражава само лична осећања, већ да истовремено тумачи целу епоху. У то време, некада моћна, Дубровачка република показује прве знаке пропадања, а Гундулић јасно увиђа невоље које су надлазиле. Он је, тумачећи мелодраму *Дубравка* истакао њен дубљи, алегоријско-симболички карактер. Нагласио је да је Иван Гундулић рано спознао значај словенског света и његову борбу против мухамеданства⁹⁸. Овај увид у потпуном је сагласју са истицањем словинства које је, такође, Драгољуб Павловић издвојио као битну одлику песништва 17. века на јужнословенским просторима. У истом тону тумачио је и *Османа*. Овај еп, за њега, представља синтезу целокупног Гундулићевог песништва. Исто тако, у *Осману* је дата и потпуна слика једне епохе.

Драгољуб Павловић истакао је и трећу карактеристику дубровачког песника. Сматрао га је великим лиричарем. Поредио га је

⁹⁷ Исто, стр. 424.

⁹⁸ Са овим у вези је, претпостављамо, и каснија теза Драгољуба Павловића да је словинство (и словинско или илирско родољубље) једна од главних одлика барока на овим просторима. Ову тезу, први пут изнео је 1958. године, у расправи о бароку, када се укључио у, тада, врло актуелну тему.

са краљем Мидом из бајке браће Грим, метафорички говорећи „да је у чисту лирику претварао све чега би се дотакао”⁹⁹. Једноставно, песника какав је био Иван Гундулић, до тада није било у дубровачкој књижевности. Драгољуб Павловић га је је сматрао највећим аутором седамнаестог века, а за његово најуспелије и најбоље дело држао је спев *Сузе сина разметнога*¹⁰⁰ у којем је до пуног изражаја дошао раскошан барокни стил. Данас овај песнички састав, свакако, наводимо као најбољи пример за религиозно-рефлексивни спев дубровачке књижевности. Истичемо, још једном, да је Драгољуб Павловић увидео управо Гундулићев смисао за мисаону лирику и закључио да је „после Његоша, он наш најмисаонији песник”¹⁰¹. Сагледавајући целокупно књижевно дело овог Дубровчанина, истакао је како је он подједнако важан и за српску и за хрватску књижевност¹⁰².

Као и студије о другим дубровачким писцима, Драгољуб Павловић је студију о Ивану Гундулићу започео приказом друштвеноисторијских и културолошких прилика у Републици током 17. века. Пажњу је усмерио на економско пропадање великих властелинских породица, до којег је долазило, на првом месту, услед отежаних услова склапања бракова. Криза се испољавала и у породици Гундулића, у прошлости једној од најбогатијих дубровачких породица, најмногобројнијих и најутицајнијих. Анализирајући књижевно дело наше писца Д. Павловић се није бавио његовом љубавном поезијом, јер није био сигуран колико је љубавних песама заиста оригинално

⁹⁹ Наведено дело, стр. 426.

¹⁰⁰ Што ће се потврдити у једном предговору, нешто више од деценије касније, када буде за штампу приређивао *Дубровачке поеме*

¹⁰¹ Наведено дело, стр. 426.

¹⁰² Цитираћемо Драгољуба Павловића: „[Гундулић је] подједнако, дакле, и српски и хрватски писац”.

Гундулићевих. Био је свестан да међу песмама има и туђих, које су у каснијим преписима, почев од првог преписа *Османа* из 1654. године, навођене под Гундулићевим именом. Врло директно и језгровито, указао је на једну изузетно значајну чињеницу. Иван Гундулић је на почетку стваралаштва, током двадесетих година 17. века, написао више од десет мелодрама. Ова књижевна врста, тада нова, карактеристична за барокну књижевност, у западноевропским књижевностима јавила се тек средином 17. века. У Дубровнику, како каже Д. Павловић, „благодарећи у првом реду Гундулићу, она се одомаћила још на почетку 17. века, што значи знатно раније него, на пример, у Француској или Енглеској”¹⁰³. О својим мелодрамама Гундулић је писао у предговору збирци *Пјесни покорне краља Давида*. У њему је набројао своја дела световног карактера, а врло је интересантно што их се одрекао, називајући их, барокним изразом, „породом од тмине”¹⁰⁴.

Драгољуб Павловић сматра „да је ова изјава била више дужан трибут строгим назорима католичке цркве, а много мање песниково искрено мишљење”¹⁰⁵. Овакав став може се поткрепити чињеницом да је десетак година касније Иван Гундулић у Анкони штампао свој препев мелодраме *Аријадна*, управо једно од дела оне врсте које је сврстао међу „пород од тмине”. Преплићући, даље, податке из песниковог приватног живота са краћим анализама књижевних дела (попут *Дубравке*), Д. Павловић се дуже задржавао на анализи и

¹⁰³ Д. Павловић, *Иван Гундулић*, Београд, Издавачко предузеће „Рад”, 1962, 11. Овај важан налаз биће посебно коментарисан у трећем поглављу ове тезе.

¹⁰⁴ Иван Гундулић је написао: „Ја за објавит да сва остала спјевања моја у мањој сцијени држим, све ино, као пород од тмине, у тминах остављам”. Цитирано према: Д. Павловић, *Иван Гундулић*, Београд, Издавачко предузеће „Рад”, 1962, 14.

¹⁰⁵ Видети напомену 59.

интерпретацији *Османа*, притом кратко и смирено полемишући са Миланом Решетаром и Армином Павићем поводом овог дела.

Како је већ истакнуто, Драгољуб Павловић неколико пута је поновио да је Иван Гундулић првенствено песник, веран занимању које је својом вољом изабрао. Није га сматрао никаквим религиозним конвертитом, нити је мислио да су његова дела са морално-религиозном тематиком настајала када је песник падао у мистицизам и резигнацију. Чини се да управо на овом месту може да се уметне краћа анализа есеја Исидоре Секулић о Ивану Гундулићу¹⁰⁶. Она је овај свој књижевни текст конциповала на сличан начин као што је Драгољуб Павловић саставио свој текст. Требало би, ипак, нагласити да се ради о два књижевна жанра и о два приступа књижевном делу. Драгољуб Павловић је написао књижевну студију, док је Исидора Секулић написала есејистички текст о овом дубровачком аутору.

У првом делу и Исидора Секулић дала је општи поглед на историју и културу старог Дубровника, такође анализирајући разлоге који су довели до пропадања властелинских породица. Попут Драгољуба Павловића, и она је разлоге видела у осиромашењу породица и, пре свега, у немогућности да се удају девојке које нису имале мираз. Исидора Секулић врло сликовито описује думне по манастирима и школске прилике у граду. Други део есеја започиње констатацијом: „Гундулић је најбољи као епски песник, али он је епик са талентом за лирски тон и драмски акценат”¹⁰⁷. Исидора Секулић се питала да ли је Гундулић покајни син цркве, конвертит? Да ли је

¹⁰⁶ Есеј *Ивана Гундулића Сузе сина разметнога* штампан је као предговор фототипском издању *Суза сина разметнога* Џива Гундулића, које је приредио Мирослав Пантић, Београд, Слово љубве, 1979.

¹⁰⁷ Исто, стр. 9.

претходила промена у души, конверсија?¹⁰⁸ Исидора Секулић се даље запитала, зашто старији критичари скоро никада нису претпоставили да је можда претходила нека сасвим приватна криза¹⁰⁹ друге врсте?¹¹⁰ Она је, пак, закључила да историјских података који би њено мишљење поткрепили нема и да остаје, за све нас најважније, песниково дело!¹¹¹ Исидора Секулић је упоредила Ивана Гундулића са Петром II Петровићем Његошем, као и Драгољуб Павловић, али и са Милтоном, а спев *Сузе сина разметнога* са *Лучом микрокозма* и са *Изгубљеним рајем*. Истакла је језик и јачину израза ових писаца и, нарочито, њихову способност да продру у велику тајну људског духа.

Иван Гундулић, како је закључио Драгољуб Павловић, свакако представља „и као песник и као човек једну изузетну појаву у нашој старијој књижевности“¹¹². Ова идеја је, заправо, обједињавала његов интерес за проучавање живота и дела Ивана Гундулића током целокупног књижевноисторијског рада. Драгољуб Павловић је и приређивао изборе из литерарног опуса Ивана Гундулића. *Одабране стране* приредио је 1939. године, а *Избор из дела* је у четири издања, за његова живота, изашао за четири године – од 1959. до 1963¹¹³. Поштујући школски програм, јер у напомени стоји да је „izbor za ovu knjigu izvršen na osnovu Nastavnog programa srpskohrvatskog jezika i

¹⁰⁸ Исто, стр. 9.

¹⁰⁹ Видели смо да је Драгољуб Павловић одбацио овакво мишљење. Нагласићемо, ипак, да је есеј Исидоре Секулић из 1940. године, а студија Д. Павловића у којој се бави овом темом, из 1962. године.

¹¹⁰ Исто као фуснота 64, стр. 9.

¹¹¹ Овакав закључак мудре Исидоре Секулић требало би да буде поука и наук оним читаоцима и проучаваоцима којима је важнија национална или верска припадност писца, а занемарују само књижевно дело, које често надилази и аутора и епоху, па и време које је у међувремену протекло.

¹¹² Д. Павловић, *Иван Гундулић као песник*, Српски књижевни гласник, LVI, бр. 4, 1939, 426.

¹¹³ И. Гундулић, *Одабране стране*, приредио Д-р Драгољуб Павловић, Београд, 1939; I. Gundulić, *Izbor*, priredio Dr Dragoljub Pavlović, Svjetlost, Sarajevo, 1959. (1. izd.), 1960. (2. izd.), 1961. (3. izd.), 1963. (4. izd.).

književnosti za srednje škole”¹¹⁴, пасторала *Дубравка* је штампана у целини, а еп *Осман* у одломцима. Уочава се истовени методолошки поступак приређивања као и у изборима из средњовековне књижевности и у приређивању Држићеве комедије *Дундо Мароје* о чему сам говорила¹¹⁵. Из првог певања наведено је сто стихова а остатак је препричан. Из другог певања дати су средишњи стихови, а остали су укатко препричани. Исти поступак примењен је и у наредним певањима, док су шесто и седмо у потпуности препричани. Исто је са певањима од десетог до деветнаестог. На крају, из двадесетог, изабрао је средишњи део из двадесетог певања и тиме заокружио свој избор.

Оваквим начином приређивања Гундулићево песничко дело било је прилагођено ученицима средњих школа. Део тог прилагођавања потенцијално је проблематичан: Павловић скраћује и препричава сегменте епа које сматра нејасним и за које верује да не одговарају укусу, па, вероватно, и „плану и програму”. Овде као да слути данашњу „кризу читања” и различите „дајцест” верзије књижевних дела, па се са становишта комплексног истраживања књижевности овакав поступак може сматрати непримерним. Ипак, управо с обзиром на неке од данашњих скраћених и „прилагођених” лектира, виде се и високи квалитети Павловићевог рада. Његова скраћивања *Османа* нису произвољна, већ се заснивају на, верујем тачном, ставу да „didaktička moralisanja, koja je Gundulić voleo da umeće u svoje stihove, kao i zloupotrebe antiteza, hiperbola i preterane igre reči u maniru seičentističke barokne škole, sigurno biti stvari koje se neće mnogo svideti današnjem

¹¹⁴ I. Gundulić, *Izbor*, priredio Dr Dragoljub Pavlović, Svjetlost, Sarajevo, 1959, 2.

¹¹⁵ Видети напомене 64 и 69.

čitaocu”¹¹⁶. Сем тога, посебан квалитет овог избора представља сажет, али високо стручан уводни текст у којем је Драгољуб Павловић представио епоху у којој је стварао дубровачки песник. На тај начин, и само дело је потенцијално приближио младим читаоцима којима је оно било намењено. Повезујући појмове као што су друштвена криза, сеичентизам, католичка реакција и барок, он је, примерено узрасту реципијената, осветлио могућна нејасна места, како у историјској тако и у књижевној слици седамнаестог века.

¹¹⁶ I. Gundulić, *Izbor*, priredio Dr Dragoljub Pavlović, Svjetlost, Sarajevo, 1959, 11.

2. ПОГЛАВЉЕ

СТУДИЈЕ О ДРУГИМ ДУБРОВАЧКИМ ПИСЦИМА

„Средиште интересовања [Драгољуба Павловића] били су најважнији барокни аутори, до тада неистражени темељније ни обухватније и стога студије о њима чине највреднији део његовог рада на проучавању дубровачке књижевности”¹¹⁷. Монографске студије, посветио је различитим писцима – поред Марина Држића и Ивана Гундулића – Хорацију Мажибрадићу, Валу Валовићу, Влаху Сквировићу, Марину Геталдићу; и једном дубровачком биографу – Ђорђу Башићу. Посебно место, свакако припада двојци писаца 17. века – Ивану Бунићу и Стијепу Ђорђићу (Ђурђевићу).

Свој научни рад Драгољуб Павловић започео је, како је већ у уводу напоменуто, приказима књига који су штампани у часопису *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* и докторском тезом коју је одбранио 1931. године и која је након тога штампана у, тада, тек основаној библиотеци *Прилога за књижевност*. Наслов студије/књиге је идентичан наслову докторске тезе *Ђорђе Башић, дубровачки биограф XVIII века* (Примљено као теза за докторски испит у седници Савета Филозофског Факултета Универзитета у Београду 17 априла 1931 године, по реферату чланова Испитног одбора, редовних

¹¹⁷ З. Бојовић, *Допринос Драгољуба Павловића проучавању дубровачке барокне књижевности*, Митолошки зборник, бр. 18, Центар за митолошке студије Србије, Рача – Београд, 2008, 211–219.

професора Универзитета, Г. Г.: Павла Поповића, Д-р Александра Белића, Д-р Миодрага Ибровца). Скромно, а показате се да је ту особину Драгољуб Павловић задржао до краја свог научног и књижевноисторијског рада, доследно у свим подухватима, на почетку је своју монографију о Ђорђу Башићу назвао само покушајем. Њоме је, заправо, наставио рад на описивању и оцењивању дела старих дубровачких биографа који је започео његов професор П. Поповић. Тако је на велика врата ушао у проучавање историје књижевности на јужнословенским просторима – у један њен специфичан вид – у проучавање дубровачке књижевности.

Павле Поповић је, наиме, 1903. године објавио обимну студију о биографском раду Игњата Ђурђевића¹¹⁸. Исте године приредио је и Ђорђевићева дела *Vita et carmina*¹¹⁹ и намеравао је, како је написао у фусноти, да их преда у штампу. Већ на самом почетку, П. Поповић је истакао задатак који стоји пред сваким књижевним историчарем: „Кад ко нађе какав историски споменик, две му дужности падају у део: прва да га изда; друга, да га опише и оцени. Остављајући на страну потребу издавања која је сваком јасна, потреба описивања и оцењивања историских споменика тако је исто велика. Они који се буду служили издатим спомеником, служиће се њим као средством, чиниће своја истраживања на основу њега, узимаће га као полазну тачку при тим истраживањима, гледаће у њему само један извор помоћу којег могу решавати питања из прошлости која њих занимају, биавиће се тим питањима само, али неће проучавати сам споменик, сам за се, као

¹¹⁸ П. Поповић, *Дубровачка биографија 1. Игњат Ђорђевић*, „Годишњица Николе Чупића”, XII, Београд, 1903, 147-230.

¹¹⁹ Исто, 147.

такав”¹²⁰. И управо је то учинио П. Поповић, и управо је то научио и свог ученика Драгољуба Павловића. Био је свестан важности оваквог рада, јер: „у великих културних народа, историски споменици, или бар главни међу њима, проучени су на тај начин, оцењени и описани, и литература о њима постоји већ поодавна, велика и обимна. У нас је на овом пољу врло мало рађено. Специално за споменике дубровачке биографије који чине један део споменика дубровачке књижевности, још је много мање урађено”¹²¹.

На крају уводне напомене, у последњем пасусу, Павле Поповић дао је концепт своје студије, ког се, показало се, придржавао и Драгољуб Павловић приликом израде биографије Ђорђа Башића. Занимљиво је да се биографским делима Игњата Ђурђевића био посветио још један проучавалац дубровачке књижевности. Године 1935. Петар Колендић је штампао *Биографска дела Игњата Ђурђевића*¹²². Он је издао и објаснио ово дело, а увод је написао Павле Поповић. На примеру ове дубровачке биографије уочавамо потпуну сарадњу изучавалаца дубровачке књижевности и професора – представника београдске школе – Павла Поповића, Петра Колендића и Драгољуба Павловића. Претпостављамо да је *spiritus movens* целог концепта био Павле Поповић, али сва тројица су, уз повремену сарадњу Милана Решетара, радила на издавању дела дубровачких биографа, па чак и када је, а то видимо на примеру управо Игњата Ђурђевића, предмет био исти¹²³.

¹²⁰ Исто.

¹²¹ Исто, 148.

¹²² *Биографска дела Игњата Ђурђевића*, приредио Петар Колендић, Српска краљевска академија, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, књ. VII, Београд, 1935.

¹²³ Јер, иако је намеравао да изда целокупно дело *Vita et carmina*, 1903. године је издао критичко издање једног његовог дела, па га је тридесет и три године касније штампао Петар Колендић.

Како наводи Драгољуб Павловић, његов ментор П. Поповић, намеравао је да након Ђурђевићевих биографских дела изда и монографију о Ђорђу Башићу, али је за време Првог светског рата та грађа пропала, па је од намере био одустао. Али је зато, крајем двадесетих година прошлог века, тај посао уступио свом ученику, дајући му задатак да опише и оцени Башићево дело.

Како је у приказу¹²⁴ П. Поповић нагласио, Драгољуб Павловић је прикупио сву грађу до које је могао да дође и „у посао ушао с методом, вредноћом и интелигенцијом”¹²⁵. Студија је конципована на следећи начин, рекла бих, према моделу који је поставио Павле Поповић. У првој глави изнео је живот Ђорђа Башића, а потом анализирао централно Башићево дело *Elogia Jesuitarum Ragusinorum*¹²⁶. Проучио је рукописе дела и оценио вредност дела посматрајући га као књижевноисторијски извор, проверавао тачност података и хронологију. Критички је посматрао и оцењивао Башићев рад и истицао како добре особине Башићевог поступка, тако и мањкавости. Према речима Павла Поповића, сва испитивања Драгољуба Павловића „су тачна”¹²⁷. Нашао је много података преузетих од биографа Цријевића, што је изненадило и самог П. Поповића¹²⁸.

Поводом ове студије Драгољуба Павловића и Милан Решетар написао је приказ¹²⁹. Он је започео текст поздравима и похвалама

¹²⁴ П[авле] П[оповић], Књиге и расправе (прикази), *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. XII, св. 1, Београд, 1932, 107-108.

¹²⁵ Исто, 107.

¹²⁶ Ово дело Драгољуб Павловић је приредио за штампу, и оно је изашло у: *Croatia sacra*, *Arhiv za crkveni povijest Hrvata*, *Hrvatska bogoslovska akademija*, god. 3, Zagreb, 1933, 8-216.

¹²⁷ П[авле] П[оповић], Књиге и расправе (прикази), *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. XII, св. 1, Београд, 1932, 107.

¹²⁸ Исто.

¹²⁹ М. Rešetar, *Kritiku a referaty, Pavlović Драгољуб, Ђорђе Башић дубровачки биограф XVII века* (Београд 1931) у: *Slavia*, XI/1932, br. 2, 366-368.

упућеним новој библиотеци *Прилога*. Похвалама поздравља и Драгољуба Павловића јер је врло савесно и „врло темељито приказао што значи дубровачки исусовац О. Ђуро Башић”¹³⁰ и према његовом суду, који је одмах истакао, нема више потребе да се то Башићево дело издаје. Јер, „то све може и надаље остати у рукопису без штете за науку [...] много је преча потреба да се изда на темељу аутографа, што га је проф. П. Колендић нашао, познато Ђурђевићево биографско дјело *Vitae et Carmina*, и то у цјелини¹³¹; још би љепше пак било да се једном изда Цријевићева *Bibliotheca Ragusina*, у којој је сабрано највише вијести и о старијим дубровачким књижевницима”¹³². Коначни закључак о раду Драгољуба Павловића на биографијама Ђорђа Башића је да је он свој задатак успешно завршио, показавши научну зрелост и акрибију.

Његовим стопама неколико деценија касније пошао је и Мирослав Пантић, урадивши докторску тезу, такође, о дубровачком биографу 18. века Себастијану Сладе – Долчи¹³³, а њега је следио, четрдесетак година касније, Предраг Станојевић који је написао дисертацију о књижевном историчару Франческу Марији Апендинију¹³⁴.

¹³⁰ Исто, 366.

¹³¹ Као што смо видели, то је у целости штампано 1935. године.

¹³² М. Rešetar, *Kritiku a referaty, Pavlovič Dragoљub, Ђорђе Башић дубровачки биограф XVII века* (Београд 1931) у: *Slavia*, XI/1932, br. 2, 367.

¹³³ М. Пантић, *Себастијан Сладе-Долчи дубровачки биограф XVIII века*, Српска академија наука, Посебна издања, књ. ССLXXXVIII, одељење литературе и језика, књ. 7, Београд, 1957.

¹³⁴ П. Станојевић, *Књижевни историчар Франческо Марија Апендини*, приредила Ирена Арсић, *Arg Libri*, Београд, 2013.

Иван Бунић

Животом и делом Ивана (Џива) Бунића Драгољуб Павловић бавио се пре Другог светског рата, и у периоду од три године, од 1938. до 1940, штампао је три студије о овом аутору¹³⁵. У првом „Иван Бунић, дубровачки песник XVII века” реконструисао је живот овог песника, потом је пажњу посветио спеву „Мандалијена покорница” у краћем тексту „О постанку Бунићеве *Мандаљене покорнице*”, док је у трећој студији писао о утицају Маринијеве поезије: „Маринизам у љубавној лирици Ивана Бунића”. Ова три рада кореспондирају један са другим, и заједно, заправо, чине обједињени животопис и анализу Бунићевог песништва.

У првој студији, у уводним реченицама, Д. Павловић је наговестио оно што је у том тренутку важило за Џ. Бунића, али се могло применити и на многе друге дубровачке писце. О животу, како каже, овог најбољег лиричара седамнаестог века, мало се знало – и то тек онолико колико су у забелешкама оставили стари биографи (И. Ђурђевић, С. Цријевић, С. Долчи и Ф. Апендини). Зато је он покушао да, опет на основу архивске грађе, из *сувих података осветли песников живот*¹³⁶.

Годину песниковог рођења Драгољуб Павловић одредио је према години његовог уласка у Велико веће. Са овим се није сложио

¹³⁵ Видети библиографију.

¹³⁶ Д. Павловић, *Иван Бунић, дубровачки песник XVII века*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XIX, св. 1–2, 1939, 35–59. Овде према: Д. Павловић, *Старија југословенска књижевност*, приредио Мирослав Пантић, Научна књига, Београд, 1971, 354.

Милан Ратковић и о томе ће бити више речи у овом поглављу. Како тачна година рођења Џива Бунића није била позната, Д. Павловић је, наине, на основу архивских докумената – Cons. Minus 1640–44, стр. 147)¹³⁷ – закључио да је песник рођен, по свој прилици¹³⁸, 1691. године, јер је са двадесет година примељен у Велико веће. Као занимљивост издваја да је, иако је био најстарији син, Џиво није добио име по очевом оцу (Дамјан), већ, како претпоставља, по мајчином оцу Ивану Мартинуси, а то закључује на основу његовог тестаментa¹³⁹.

Основно школовање завршио је у Дубровнику, а на студије у Италију није могао да оде јер му је, 1612. године, умро отац (а три године раније и мајка), па је наследио обавезе главе породице бринући о сестрама и малолетној браћи. Одмах је почео да ради у државној служби, обављајући различите дужности: био је кнежев викар, ноћни капетан, кастелан тврђаве Равелин, приватни и државни адвокат, градски судија и друго. Ове и сличне податке Драгољуб Павловић је наводио на основу докумената које је прегледао у дубровачком архиву, и које је у фуснотама углавном прилагао у оригиналу, без превода. У младићким данима, пре женидбе, Џиво Бунић био је упућен на дужност да изврши потребну куповину жита. Нису, нажалост, сачувана писма која је наш песник размењивао са дубровачком владом, али је остало писмо сената упућено Халил-паши, чији је препис пренео Д. Павловић¹⁴⁰. Преносимо га зато, јер се у њему појављује облик Ћиво, песниковог имена: „Находећи се да ови наш брод има си потребе од жита... и по милости славнога царства које му је и сада допустио славна

¹³⁷ Исто, 356.

¹³⁸ Исто.

¹³⁹ Исто.

¹⁴⁰ Исто, 358.

хућума... пошилијемо ово дријево од кога је патрун Иван Браутић, наш грађанин, и шњиме нашег властелина Ђива Бунића”¹⁴¹.

Након што су му браћа поодрасла, када је поделио имовину са њима, оженио се Маром Бућа, „добром миражџиком”¹⁴² и наставио миран живот дубровачког племића. Био је од ретких, како наглашава Драгољуб Павловић, који су „врло јасно увиђали колика опасност прети републици од постепеног али сталног изумирања појединих властеоских породица, које је у Дубровнику настало још почетком XVII века”¹⁴³. Како је криза и пропадање властеоског сталежа у Дубровнику била једна од тема интересовања Драгољуба Павловића, он је и овим податком могао да употпуни општу слику.

Песник је имао многобројну децу – седам кћери и два сина, и за живота је успео да уда само најстарију, остале су делиле вишевековну судбину властелинских ћерки које не би имале мираз – одлазиле су у манастир. Мада није засигурно тачно, на основу докумената, Драгољуб Павловић претпоставио је да је отац најмлађој кћери оставио мираз од три хиљаде дуката, па је она избегла замонашење¹⁴⁴.

Поред делатности у државној служби, Драгољуб Павловић је подробно навео и све трговачке послове којим се Иван Бунић бавио. За тестамент који је оставио, Павловић закључује да је „писан врло књижевно и да и по томе, и по идејама које у себи садржи, излази из оквира конвенционалних фраза које су по једном утврђеном калупу понављали једно за другим сви дубровачки тестатори”¹⁴⁵.

¹⁴¹ Исто.

¹⁴² Исто, 359.

¹⁴³ Исто, 360–361.

¹⁴⁴ Исто, 361.

¹⁴⁵ Исто, 366.

Иако се у овој студији није бавио књижевним делом, него само реконструкцијом живота Ивана Бунића, на крају се ипак, готово узгред, осврнуо и на песништво. Као што је већ био закључио да је тестамент написан лепим стилем, тако је из податка да је песник обезбедио добро своје кћери послате у манастире и да је плаћао годишњу суму за читање одговарајућих миса „на олтару светога крста у цркви св. Влаха за спас душе његових кћери”¹⁴⁶ закључио да је Бунићева побожност била већа него што би се то очекивало од песника *Пландовања*¹⁴⁷.

У вези са судбином жена у Дубровнику и одласком у манастире девојака које нису имале обезбеђен мираз је и други текст Драгољуба Павловића о Ивану Бунићу – *О постанку Бунићеве „Мандаљене покорнице”*¹⁴⁸.

Он је био утврдио, што до тада није било познато, да је овај песник имао, поред браће, и четири сестре. Две сесте биле су удате, а две млађе – Слава и Мара, морале су, по старом обичају, да оду у манастир. Из тестаментa које су оставиле, Драгољуб Павловић је уочио низ веома значајних вести, те је онај од старије Славе пренео у целини¹⁴⁹. Од свих података, за њега је најважнији био онај да је Слава приликом одласка у манастир променила своје световно име у Мандаљена¹⁵⁰. На основу тога, Драгољуб Павловић уочио је везу између духовног имена и наслова Бунићевог религиозно–рефлексивног пева. Претпостављао је да Иван Бунић, као брат думни, морао „осетити тежак положај не само своје сестре већ и читавог низа тих

¹⁴⁶ Исто, 368.

¹⁴⁷ Исто.

¹⁴⁸ *О постанку Бунићеве „Мандаљене покорнице”*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XVIII, св. 1–2, 1938, 46–50. Овде према: Д. Павловић, *Старија југословенска књижевност*, приредио Мирослав Пантић, Научна књига, Београд, 1971, 372–375.

¹⁴⁹ Исто, 373.

¹⁵⁰ Исто.

младих унесрећених девојака, од којих многе нису могле тако брзо да се помире са својом судбином. Том приликом Бунић је, можда баш на примеру своје сестре, могао видети како те девојке, које сем матерњег нису знале ни један други јези, немају у потребној мери потребну лектуру која би им служила као духовна храна. Додуше, непосредно пре тога познати исусовац Бартоломеј Кашић, који је баш тих година боравио у Дубровнику, издао је неколико популарних, побожних књига, намењених поглавито дубровачким думнама (*Начин од медитациони, Пјесни духовне, Живот св. Ксаверија, Перивој од дјевства* и др.), али то ипак није било довољно. Уз то Кашићева рогобатна проза и стихови, у којима је он мешао своје далматинско са дубровачким наречјем, нису очевидно у књижевном погледу представљали савршени образац лектуре које је требало пружити дубровачким думнама. Сасвим је онда природно што је Бунић, као опробани песник, дошао на идеју да као свој прилог тој литератури за думне изради своју *Мандаљену покорницу*. У основи, дакле, овај Бунићев спев је имао једну пригодну намену, и када се то зна, онда је потпуно разумљиво што је Бунић за свога живота штампао само своју *Мандаљену*, док је све остале своје песничке радове оставио у рукопису¹⁵¹.

Тако више није загонетна чињеница због чега је Иван Бунић, аутор *Пландовања*, као најбољи лиричар дубровачког барока, за живота штампао само побожно-моралистички спев, који је Драгољуб Павловић, уз друге књижевне историчаре, сматрао најслабијим његовим делом.

¹⁵¹ Исто, 374–375.

Трећа студија *Маринизам у љубавној лирици Ивана Бунића*, са данашњег становишта, најзначајнија је од сва три рада Драгољуба Павловића о овом песнику, јер је највише утицала на анализе и истраживања потоњих проучавалаца како дубровачке, тако и италијанске књижевности.

„Студије Драгољуба Павловића донеће нам и нова сазнања о опсегу присуства у књижевности Дубровника XVII века. Драгољуб Павловић први је уочио сродност дикције и сличност мотива у поезији Хорација Мажибрадића и Марин и анализирао Ђурђевићев превода Мариновог сонета. А за нашу тему најзначајнији је Павловићев рад о Бунићевој лирици и маринизму. Тим радом добијамо потпуно нов и богат упоредни репертоар тема и мотива Бунића, Марина и мариниста” – тако је већ у уводним напомената студије о Марину и дубровачкој књижевности нагласила Мирка Зоговић¹⁵².

Питање које је Драгољуба Павловића навело да се посвети маринизму у Бунићевој лирици јесте питање двојаких мотива: „Већ је одавна запажено (П. Поповић, Б. Водник) да у Бунићевој љубавној поезији има двојаких мотива, тј. старих петраркистичких и нових сеичентистичких, и то је заиста тачно. [...] У Бунићевим се песмама умногоме налазе трагови оног конвенционалног љубавног романа који су до немогућности опевали толико пута сви петраркисти и у талијанској и у нашој дубровачкој књижевности. Истицано је, затим, више пута да је Бунић те старе мотиве освежио новом обрадом и да су они код њега ‚оригиналније казани‘ и да су изражени више као општи љубавни него као специјално трубадурски осећај, и то је умногоме

¹⁵² М. Zogović, *Marino i dubrovačka književnost*, Matica srpska, Novi Sad, 1995, 7.

тачно. Међутим, цело то питање о двојакости мотива у Бунџевој лирици и њиховој међусобној вези ипак није тако просто, и ми ћемо се због тога на њему мало више задржати”¹⁵³.

Уочавајући познате петраркистичке мотиве, Драгољуб Павловић је, на пример, песму *Тврђа је вил моја тврдога мрамора* поредио са сличним песмама Динка Рађине и Динка (Доминка) Златарића, али је дошао да закључка да је она слободна прерада Мариновог мадригала *Somiglianza tra l'Amante e l'Amanta*. Поводом исте песме, Мирка Зоговић је Павловићу замерила што не „улази у анализу превода”¹⁵⁴.

Поред утицаја Ђанбатисте Марина, Драгољуб Павловић пише и о утицају италијанског писца Габријела Кијабрера, и о утицају многих Маринијевих подражавалаца и следбеника.

У предговору *Djela Dživa Bunića Vučića*¹⁵⁵ приређивач Милан Ратковић биографију писца исписује и на основу података које је утврдио Драгољуб Павловић, а око ауторства појединих песама се са нашим књижевним историчарем спори. Такође, Милан Ратковић се не слаже са Д. Павловићем ни око године рођења. Он сматра да је песник рођен 1592. године јер се у једном архивском запису наводи да је 1642. имао педесет година.

М. Ратковић се, што је важно, није сложио са Драгољубом Павловићем ни у вези са ауторством песама. Неке, које Павловић приписује Стијепу Ђурђевићу, он приписује Ивану Бунџу и то образлаже на следећи начин: „Напомињем да се у овоме издању налазе

¹⁵³ Д. Павловић, *Маринизам у љубавној лирици Ивана Бунџа*, Глас СКА, CLXXXIV, 1940, 249–274. Овде према: *Маринизам у љубавној лирици Ивана Бунџа*, у књизи: Д. Павловић, *Старија југословенска књижевност*, приредио Мирослав Пантић, Научна књига, Београд, 1971, 376.

¹⁵⁴ М. Зоговић, Наведено дело, 45.

¹⁵⁵ *Djela Dživa Bunića Vučića*, priredio Milan Ratković, SPH, knj. XXV, Zagreb, 1971.

и три пјесме које неки рукописи приписују Стијепу Ђурђевићу. То су пјесме број 14 (*Љубав драга мене стави*), 40 (*Остај збогом, душо моја*) и 54 (*Лијене виле и гиздаве*). Будући да није доказано да те пјесме нису Бунићеве, мислим да је исправно што смо их овдје објавили. Д. Павловић их сматра Ђурђевићевим али – како је то примијетио и М. Решетар у *Slaviji*, XIV, стр. 252 – Павловићево се мишљење не може прихватити док се за то не изнесу сигурни и прихватљиви докази¹⁵⁶.

Два су спорна става у овом наводу Милана Ратковића. Први, да је довољан доказ да су песме Бунићеве то што није доказано да те песме нису његове и да му то даје довољно права да песме уврсти у Бунићев канцонијер. Други спорни став огледа се у томе што он наводи примедбу Милана Решетара, али непотпуно. Није, наиме, пружио пун библиографски податак, па се не види да Милан Решетар није коментарисао Павловићеву студију о Бунићу, већ је био написао приказ докторске тезе о *Ђорђу Башићу*¹⁵⁷.

Опсежну монографску студију о Ивану Бунићу Вучићу написала је и Дуња Фалишевац. Она је Павловићеве студије о *Маринизму у љубавној лирици Ивана Бунића* и о животу Ивана Бунића окарактерисала као „две капиталне студије о Бунићу”¹⁵⁸. Податке о Бунићу ишчитавала је и тумачила на основу студије Драгољуба Павловића о другом барокном писцу – о Стијепу Ђурђевићу, јер је у њој, између осталог, писао и о пријатељству ове двојице дубровачких писаца. Драгољубу Павловићу замерала је што је Маринов утицај

¹⁵⁶ Наведено дело, 8-9.

¹⁵⁷ О овоме је писано у првом поглављу.

¹⁵⁸ D. Fališevac, *Ivan Bunić Vučić*, Zavod za znanost o književnosti; Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1987.

тражио само у песмама из *Пландовања*, али не и у спеву *Мандаљена покорница*.

Већ је, у поглављу у којем је анализирана студија о бароку, речено да је још један хрватски књижевни историчар и теоретичар, у својим расправама и студијама о барокним писцима и жанровима, увек наглашавао значај Драгољуба Павловића. Павао Павличић је, наиме, за нашег књижевног историчара рекао да је „проницав”¹⁵⁹ и да су његови закључци и домети у књижевности 17. века неоспорни, и да су се „и касније проучаваоци враћали овој тематици, а бављење њоме може и данас бити корисно”¹⁶⁰.

Стијено Ђорђић (Ђурђевић)

Већ је напоменуто да Иван Бунић и Стијено Ђурђевић имају значајно место у Павловићевом опусу, може се рећи да стоје одмах иза Држића и Гундулића. О Стијепу Ђурђевићу се, заправо, мало знало све док Драгољуб Павловић није успоставио његову биографију и расветлио значајне сегменте дела.

Као врсни познавалац Дубровачког архива, што се закључује из готово сваког његовог написа – мањег или већег обима, Драгољуб Павловић истакао је, већ на почетку, да се у дубровачком Државном архиву налази „лепа биографска грађа”¹⁶¹ и да ће покушати да пружи приказ

¹⁵⁹ Р. Павличић, *Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti*, Čakavski sabor, Split, 1979, 103.

¹⁶⁰ Исто, 106.

¹⁶¹ Д. Павловић, *Стијено Ђорђић – Ђурђевић, дубровачки песник XVII века*, Глас Српске краљевске академије, CLXIV, разред 84, Београд, 1935. Овде наводим према: *Стијено Ђорђић – Ђурђевић, дубровачки песник XVII века*, у: *Старија југословенска књижевност*, приредио Мирослав Пантић, Научна књига, 1971, 277.

живота и целокупног рада Стијепа Ђорђевића. У причу о овом дубровачком писцу 17. века уводи нас генеалогичном породице Ђорђевић/Ђурђевић. Подаци које пружа су они које је уочио у архиву, и све их додатно разјашњава и у фуснотама. Тако се сазнаје да тачна година песниковог рођења није уписана у документима, али се може одредити на основу податка када је Стијепо Ђурђевић примљен у Велико веће. Тако је успоставио годину 1579. као годину рођења нашег песника, а томе у прилог ишао је још један архивски податак из каснијег песниковог живота.

Након тога, Драгољуб Павловић пише о Ђурђевићевом школовању и као важан податак износи чињеницу да је ректор у Дубровнику, када је школу похађао Стијепо Ђорђевић, био Италијан из Тоскане Камило Камили. Овај податак можда има већу важност као културноисторијски, ако се зна да је учитеља тог угледа у дубровачкој школи било мало. Драгољуб Павловић не пренебрегава да дода и да је Камило Камили био учетљ још једном дубровачком великом песнику – Ивану Гундулићу.

Када је завршио школовање, како наводи, Ђурђевић је имао могућност да оде на даље школовање у Италију, да ли о свом трошку или о трошку Републике, могао је да се посвети трговини или да на бродовима плови за Александрију или Сирију. Према архивским документима, не може се утврдити за шта се Ђурђевић тих година одлучио. Али се зато, из архивских докумената, може видети да је Ђурђевић учествовао у многим изгредима. И наш песник био је учесник многих ноћних забава, како наводи Д. Павловић¹⁶². Не могу се утврдити сви изгреди, али и ови које бележи Драгољуб Павловић

¹⁶² Исто, 282.

знатно осветљавају нарав и младићке године Стијепе Ђурђевића. Са друге стране, ти подаци нам расветљавају и свакодневицу дубровачког ренесансног живота, пружајући комплетнију слику о приватном и јавном животу Дубровника 17. века.

Као што је писао о положају жена у дубровачком друштву¹⁶³, у овој студији се осврнуо и на питање о женидбама у старом Дубровнику. Наиме, наводи занимљив културноисторијски и социолошки податак да је у Дубровнику обичај код племића био да своје материјално стање, често неприлике, поправе женидбом¹⁶⁴ тј. високим мирозом. Стијепо Ђурђевић се, међутим, није био оженио, а један од разлога Драгољуб Павловић је потражио у легенди старих Дубровчана. Према овој причи, која се може наћу у старим преписима спева *Дервиш*, за чији се постанак и везује његова могућна женидба у 28. години живота. Тада је, наиме, опет био у затвору, а приликом једног извођења из тамнице, угледала га је, онако бедно обученог са дугом брадом, кнежева ћерка и запитала се: „Тко је ови Дервиш?“¹⁶⁵ а он се у тренутку заљубио и добио инспирацију за своје оригинално, вредно песничко дело.

Говорећи о овој анегдоти, Павловић прави паралеле између Ђурђевићевог живота и живота још једног дубровачког песника надасве занимљиве биографије – аутора *Јећунке*.

У другом делу ове студије пажња је посвећена Ђурђевићевом целокупном књижевном делу. Успостављајући библиографију, Павловић претпоставља да је и Стијепо Ђурђевић почео књижевну каријеру љубавним песмама, као и сви његови претходници. Али,

¹⁶³ О овоме ће бити више речи у поглављима о антологијама дубровачке поезије.

¹⁶⁴ Д. Павловић, *Стијепо Ђурђевић...*, 307.

¹⁶⁵ Исто, 307.

посебно истиче чињеницу да се поједине песме појављују у преписима из 17. и 18. века, али и да су 1849. штампане под Бунићевим именом¹⁶⁶. Ово за преписе песама није чудно, подучава читаоце Драгољуб Павловић, јер се то дешавало нарочито зато што већина дубровачких песника није штампала своје песме, већ их је остављала у рукопису. Не чуди Драгољуба Павловића ни то што је неколико песама приписивано Ивану Бунићу. Јер, како пише, ова двојица дубровачких песника били су пријатељи, а Бунић је био једини који је песмом испратио и ожалио Стијепа Ђурђевића.

Анализирајући песме С. Ђурђевића он уочава њихову мању оригиналност на мотивском плану, проналазећи да је, на пример, песма *Дал' је боље миловати* заправо само парафразирани савет из *Јеђупке* Андрије Чубрановића да преварена жена своме мужу узврати истом мером¹⁶⁷.

Посебно место у песничком опусу песника о коме говорим заузима свакако комични спев *Дервиш*. Драгољуб Павловић налази да је он испеван вероватно 1606. године, тј. у сваком случају пре 1612. године. То је због тога, сматра Павловић, што је Ђурђевић до тада имао безбрижан живот, а касније је доживео крах и потпуно породично расуло. Из тог разлога мисли Д. Павловић да је једино као млад, наш песник могао имати добро расположење и воље¹⁶⁸ да састави овакву песничку творевину – веселу, забавну и духовиту.

Вредност Ђурђевићевог спева, сматра Павловић, „није само у успелом сликању једне комичне личности из муслиманског света, него он има и један дубљи смисао који га чини још много значајнијим. До

¹⁶⁶ Исто, 313.

¹⁶⁷ Исто, 316.

¹⁶⁸ Исто, 320.

сада је више пута истицано како је *Дервиш* смишљена и хармонична пародија шесте песме Чубрановићеве *Јеђунке*. Он заиста то и јесте. Али више него то, Ђурђевићев спев се – како смо раније нагласили - може узети и као пародија целокупне петраркистичке лирике дубровачке 15. и 16. века”¹⁶⁹. Са другим делом овог навода у потпуности се слажу изучаваоци дубровачке књижевности, док је теза – да је *Дервиш* пародија шесте песме *Јеђунка* (која и сама представља пародију петраркистичке лирике) данас превазиђена.

¹⁶⁹ Исто, 326.

3. ПОГЛАВЉЕ

СТУДИЈЕ О ЖАНРОВИМА И ОПШТИМ КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКИМ ПРОБЛЕМИМА

Жанрови којима је Драгољуб Павловић посвећивао посебну пажњу од првих година свог научног рада су: ерудитна комедија, мелодрама, маскерате, пародије петраркистичке поезије и љубавна лирика. О пародијама, комедији и мелодрами написао је засебне студије, док се љубавном поезијом посебно бавио састављајући антологије и предговоре антологијама дубровачке лирике. Када је писао о другим културолошким појавама из ренесансног и барокног Дубровника, често је текстове илустровао примерима из драмског или лирског песништва. То је нарочито приметно у текстовима о комедији и мелодрами јер је за примере узимао ових књижевних врста наводио дела Марина Држића и Ивана Гундулића

Прва студија коју је објавио била је „Пародије љубавне и пасторалне лирике у дубровачкој књижевности”. Штампана је 1936. године у „Годишњици Николе Чупића”¹⁷⁰. Остале студије у којима је, такође, писао о проблематици жанрова, али и о различитим друштвеноисторијским и културноисторијским појавама, настале су касније, педесетих година 20. века су: „Мелодрама и почеци опере у

¹⁷⁰ Драгољуб Павловић, *Пародије љубавне и пасторалне поезије у дубровачкој књижевности*, „Годишњица Николе Чупића”, XLV, 1936, 45-58. Прештампано у: *Старија југословенска књижевност*, приредио др Мирослав Пантић, Београд, 1971, 393 – 403.

старом Дубровнику”¹⁷¹, „О нашој ренесансној комедији”¹⁷², „Комедија у нашој ренесансној књижевности”¹⁷³, „О подели југословенске књижевности на периоде”¹⁷⁴, „О проблему барока у југословенској књижевности”¹⁷⁵ и „Елементи хуманизма у српској књижевности XV века”¹⁷⁶.

Већ у уводним реченицама, у првој наведеној студији – о пародијама – идући *in medias res*, он је написао да шаљиво-сатирична поезија заслужује више пажње него што јој се указује, а да при том представља можда њен најоригиналнији и најзанимљивији део. Поступак *in medias res* карактеристичан је за Драгољуба Павловића. Готово без увода општег карактера, он би поставио тезу и даље је развијао. Тако је и овде уочљиво да је, пре него што је именовано жанр о којем ће писати – о шаљиво-сатиричној поезији – прво изнео поставку да је тај део, али оградио се једним „можда”, њен најоригиналнији и најзанимљивији део. Познато је да су Дубровчани током петнаестог и шеснаестог века писали маскерате, тзв. „шпотне”¹⁷⁷ и „уједљиве” песме, али да се појавом католичке реакције и противреформације знатно смањио број песника који би неку од оваквих песама уврстио у

¹⁷¹ *Мелодрама и почеци опере у старом Дубровнику*, Зборник Филозофског факултета II, 1952, 243-254. Прештампано у: *Старија југословенска књижевност*, приредио др Мирослав Пантић, Београд, 1971, 205-218.

¹⁷² *О нашој ренесансној комедији*, Питања књижевности и језика I, 1954, 51-58. Прештампано у: *Старија југословенска књижевност*, приредио др Мирослав Пантић, Београд, 1971, 164-172.

¹⁷³ Ова студија представља делимично измењену и допуњену студију *О нашој ренесансној комедији* и штампана је два пута, у: *450 година од рођења Марина Држића*, приредио Мирослав Пантић, Београд, 1958, 201-219, и у: *Марин Држић*, приредио Мирослав Пантић, Београд, 1964, 116-130.

¹⁷⁴ *О подели југословенске књижевности на периоде*, Јужнословенски филолог XXIII, 1958, 97-101. Прештампано у: *Старија југословенска књижевност*, приредио др Мирослав Пантић, Београд, 1971, 1-6.

¹⁷⁵ *О проблему барока у југословенској књижевности*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XXIV, св. 1-2, 1958, 229-237. Прештампано у: *Старија југословенска књижевност*, приредио др Мирослав Пантић, Београд, 1971, 196-205.

¹⁷⁶ *Елементи хуманизма у српској књижевности XV века*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XXIX, св. 1-2, 1963, 5-16. Прештампано у: *Старија југословенска књижевност*, приредио др Мирослав Пантић, Београд, 1971, 87-97.

¹⁷⁷ *Der Spott* (нем.) ругалица, ругло, поруга, подсмех.

своју збирку. Иако их није било у збиркама, не значи да се ова врста није неговала. Драгољуб Павловић пише да је сатиричне поезије било засигурно више него што можемо да претпоставимо, јер је управо време строге цензује било плодно за настанак шаљивих песама којима су се критиковале одређене појаве, догађаји или особе. Песме „ругалице”¹⁷⁸ биле су савршено средство за показивање незадовољства. Углавном су преписиване кришом и лепљене ноћу на јавним местима¹⁷⁹.

Почетком XVII века, јавља се једна подврста шаљиво-сатиричне поезије – пародија љубавне поезије – у свим њеним видовима, од кратких лирских песама па до пасторалних спева. Прво, али и истовремено једно од најбољих песничких дела – пародија, јесте спев *Дервиш* Стијепе Ђурђића (Ђурђевића)¹⁸⁰.

Даље у раду, он је анализирао главне елементе Ђурђевићевог спева *Дервиш* и Бунићевог спева *Горитак* стављајући акценат на главне јунаке, уводећи и спев *Сузе Марункове* Игњата Ђурђевића. Већ је речено да је и о Стијепу Ђурђевићу и о Циву Бунићу касније написао засебне студије. Иако се жанром пародије у овом раду најмање бавио, значајан је закључак који је дао на крају: „Пародија љубавне и пасторалне лирике, коју је у Дубровнику тако лепо почео писац *Дервиша*, и коју је затим сјајно прихватио и развио Игњат Ђурђевић, није очевидно била једна од највише негованих песничких врста у дубровачкој књижевности. Али у накнаду за то она је дала два дела

¹⁷⁸ Драгољуб Павловић, *Старија југословенска књижевност*, стр. 394.

¹⁷⁹ Изношењем оваквих културолошких појединости Драгољуб Павловић нам не осветљава само једну значајну књижевну врсту, него и осликава опоху и Дубровника у седамнаестом веку.

¹⁸⁰ Опширно о овом делу и овоме писцу, Драгољуб Павловић је писао два пута: *Стијепо Ђурђић (Ђурђевић)*, Глас С. К. Академије, 164, Београд, 1935, 207–275; и: *Прилози биографији Стијепе Ђурђевића*, Зборник Филозофског факултета, књ. III, 1955, 329–338.

велике вредности. Штета је само што и остали дубровачки песници XVII и XVIII века нису умели да се користе примером који су им пружили Стијепо и Игњат Ђурђевић. Да су то учинили, данас би се дубровачкој књижевности још са много мање права могло пребацивати да је несамостална и незанимљива копија италијанске књижевности”¹⁸¹.

У раду *О нашој ренесансној комедији*¹⁸², већ на самом почетку, опет *in medias res*, Драгољуб Павловић истиче: „Када се говори о ренесансној комедији, обично се у првом реду мисли на тзв. учену комедију у прози, каква је на пример, позната Држићева комедија *Дундо Мароје*. Људи ренесансе, међутим, били су и сувише жељни разоноде и забаве да би се задовољили само једном врстом комедије”¹⁸³. Ренесансно друштво имало је велику потребу за смехом, а њу није било тешко задовољити – јер је раскошни и бучни живот 16. века давао врло много грађе за комедију сваке врсте. Како даље каже, градови су били пренасељени, улице уске и тргови живописни, преко целог дана трговали су људи различитих народности и менталитета, из различитих друштвених средина; на малом простору живели су племићи и пучани, богати грађани и сиромашни, те су се свакодневно одвијале безбројне комичне, али и трагикомичне сцене – „које су се просто нудиле ондашњим драмским писцима и песницима”¹⁸⁴. Ову тврдња може се илустровати једним од, засигурно, најпознатијих примера. Марин Држић је, у другом прологу *Дунда Мароја*, износећи радњу комада, изрекао и ово: „Ма ви на томе немојте стат! Од луде дјеце чувајте динара, ер се је овјезијех комедија нјеколико арцитало

¹⁸¹ Драгољуб Павловић, *Старија југословенска књижевност*, 402.

¹⁸² Д. Павловић, *О нашој ренесансној комедији*, Питања књижевности и језика I, 1954, 51-58.

¹⁸³ Исто, 51.

¹⁸⁴ Исто.

назбиљ у вашем граду, које су свршиле у трагедију; ер није свак срјеће Дунда Мароја”¹⁸⁵.

Говорећи о овом жанру, промишљајући и о њеним везама са другим књижевним врстама, Драгољуб Павловић је подвукао да је комедија била врло омиљена са свим својим подврстама и да су поједини елементи почели врло рано да улазе у остале књижевне родове, нарочито поетске. Тада је настала, врло популарна, шаљива покладна поезија, тзв. маскерате¹⁸⁶, које су, по начину на који су певане, представљале такорећи мале, комичне сцене. На основу оваквих закључивања, може се рећи да је Драгољуб Павловић жанрове посматрао као живе и динамичне књижевнотеоријске појаве. Повезујући их, нудио је нову слику и ново виђење старих појава. Те појаве можда су сматране окошталом, али оне, ипак, то нису биле јер су на прави начин кореспондирале са прошлим временима, а додала бих да су у блиском сусрету и са данашњим временом. Види се да он, заправо, објашњава генезу жанра. Даље наводи да су такве сцене из дневног, уличног живота¹⁸⁷ врло рано постале саставни део бинских еклога које, како је познато, представљају најстарији облик ренесансне драме, а које су, иначе, на почетку, имале озбиљан садржај. Ти комични елементи дошли су касније до изражаја када је бинску еклогу заменила рустикална еклога сијенског типа, каква је напр. Држићева *Тирена*, у којој су комичне сцене биле заступљене у истој мери као и

¹⁸⁵ Наведено према: *Djela Marina Držića*, 2. izd., za štampu priredio Milan Rešetar, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1930, 260.

¹⁸⁶ О овој књижевној врсти писао је М. Петковић, *Дубровачке маскерате*, Српска академија наука, Посебна издања, књ. CLXVI, Београд, 1950.

¹⁸⁷ Инсистирање на уличном животу указује да је Д. Павловић увидео изузетно чврсту везу између развитка уличног живота и књижевних врста у епоси ренесансе.

сентиментално љубавне слике из идиличног, пасторално-буколичког света.

Свестан промена које су у ренесанси наступиле и, рекла бих, свестан грандиозности епохе, Д. Павловић је дошао до закључка да је „велика потреба ренесансног друштва за шалом, забавом и разонодом довела, најзад, до стварања праве ренесансне комедије, која је као што је случај и са већином осталих ренесансних књижевних родова, била у почетку заснована на класичним узорима”. Зато даље износи да је комедија и сувише сложен драмски род да би могао бити плод само једне књижевне епохе, па макар то била и ренесанса, са свим новаторским тежњама и богатим стваралачким могућностима. Писци су се послужили не само старом грчком комедијом, већ и римском, и то зато што су у доба хуманизма најпре била откривена и проучена Плаутова дела и што је врло рано овај писац постао миљеник италијанских и дубровачких хуманиста. Драгољуб Павловић овако објашњава популарност Плаутових комедија: „Јер, иако је ренесансне људе од Плаута делио временски размак од читавих седамнаест векова, ипак, и поред свих разлика, постојале су и извесне сличности у економској и друштвеној структури између старог – римског и новог – ренесансног друштва, а те сличности, опет, условљавале су стварање и сличних друштвених типова и друштвених појава у ова два временски иначе тако удаљена доба. Ренесансна комедија има са плаутовом много сличности. Читајући Плаутове комедије, ренесансним писцима није било тешко да увиде колико његови комични типови и комичне ситуације имају много заједничког са одговарајућим типовима и ситуацијама из плутократског друштва ренесансних приморских

градова, у којима је жеђ за новцем и трка за уживањем давала основни тон друштвеном животу и условљавала сличне друштвене појаве”.

Ренесансна ерудитна комедија је, као и античка римска, комедија типизираних ликова и типизираних ситуација. Они имају увек исту улогу и гледаоци или читаоци унапред знају како ће радња тећи и како ће се завршити. Било би погрешно, међутим, када би се само на основу овога закључило да је ренесансна комедија имитација Плаутових драма. Драгољуб Павловић је инсистирао на томе да тих утицаја има, и да су они неоспорни, али да је Плаут „вршио само оплођујућу улогу”. Може се поставити питање да ли је та улога била кључна или није? Ренесансни писци су имали широке могућности да узимају грађу за своје комедије из свакодневног живота и да типове јунака, теме и мотиве прилагоде свом времену, да их обоје према моделима стварних људи међу којима су живели. „Због тога, кад већа, кад мања, зависност ренесансне комедије од старе Плаутове, није ништа сметала многим – страним и нашим писцима 16. века да у својим комедијама дају често потпуно самостална и оригинална уметничка дела. Јер – разрађује даље Драгољуб Павловић – како је већ добро познато, спољни облик и мотив нису никада оно од чега у првом реду зависи оригиналност и уметничка вредност једног књижевног дела.” Своје наводе Павловић илуструје Шекспиром и Молијером, који су за своје комедије мотиве узимали из Плаута и од италијанских писаца, али им то није сметало, чак штавише, постали су најпознатији светски драмски писци и комедиографи¹⁸⁸.

¹⁸⁸ „Je prends mon bien ou je le trouve” (Узимам све што нађем) говорио је Молијер, а истог принципа држао се и Марин Држић, који је такође за неке своје комаде позајмљивао фабуле и од античких комедиографа, и од италијанских новелиста, па је ипак дао дела која су била оригинална, дела високе уметничке вредности која су актуелна и данас.

Приморски градови су, као што се зна, били пренасељени, улице уске, тргови живописни, а људи различитих народности и менталитета, из разних друштвених средина, преко целог дана су трговали. На врло малом простору живели су заједно племићи и пучани, те су се свакодневно одвијале безбројне комичне али и трагикомичне сцене – „које су се просто нудиле ондашњим драмским писцима и песницима”.

Ренесансни живот пружао је комедиографима богату изворну грађу. Драгољуб Павловић истиче да се „оригиналност ренесанских комедија не огледа [...] само у томе што су ренесансни писци умели да позајмљене мотиве и типизирани личности и ситуације из класичних комедија успешно локализују и прилагоде их приликама ренесансног друштва“, већ су они посезали и у непосредно животно искуство: ”Друштвени живот ренесанских приморских градова, са својом динамичношћу и развијеношћу, са својим шаренилом и контрастима, пружао је исувише богате, изворне грађе комедиографима XVI века да би се они задовољили само позајмицама из класичне римске књижевности. И ренесансни писци су се заиста обилато послужили тим богатством типова и ситуација које је створило ново, ренесансно друштво. Тако у многим ренесанским комедијама, поред личности које су позајмљене или су начињене према сличним типовима из класичних комедија, наилазимо и на личности које су типичан производ ренесансног друштва”.

Наводећи примере, у првом реду говори о *Дунду Мароју*, а потом о *Новели од Станца*. Основна улога писаца ерудитних комедија била је да дају што тачнију и потпунију слику извесних типова јунака и појава сувременог друштва, те да тиме, у извесној мери, пођу даље од својих класичних узора и да унапреде и усаврше ову драмску врсту.

Тако су они, а пре свих Марин Држић, успели да дају богатију и разноврснију галерију друштвених типова и да унесу много више реализма у приказивање и сликање савремених људи и догађаја. Та нова (назива их новаторска) настојања огледала су се, између осталог, и у спољном облику и изражајној форми њихових дела.

Говорећи о стихованим комедијама Драгољуб Павловић указује на то да оне, чак и када су најуспелије, значе извесно одступање од обичног, природног начина говора, и да по својој природи више одговарају драмама поетског садржаја – какве су пасторалне драме – или трагедијама. Када је о овоме реч, могли бисмо, унеколико, оповргнути његов став или бар указати на један несумњиви изузетак, *Новелу од Станца* Марина Држића. Ова фарса једна је од најбољих и најуспелијих ренесансних „комедиола” (тако је *Новелу од Станца* назвао сам аутор). Написана је у стиху, двоструко римованим дванаестерцима, којим је дочаран живи говор дубровачких младића жељних забаве у време поклада. Тим је додатно осликан и лик сељака из Херцеговине, коме је такав начин говорења, а пре свега певања, могао бити познат преко традиционалних народних умотворина. Стихованим казивањем постигнут је бржи и динамичнији ритам, а истакло се и шеретско обраћање и оштрина. Да би се на такве врцавости одговорило, потребно је посебно умеће. Овакав начин изражавања близак је народним здравицама, говорним играма, питалицама. Њиме се досеже и један дубљи смисао који су, и који ће, пажљиви читаоци или гледаоци, сигурно препознати. Овако гледано, римовани стих драме, уместо да потисне реалистичност и живост израза, претвара се у једну врсту духовитог надговарања које је засведочено у традиционалној култури. На здравицу или пошалицу, као

и на питалицу, брзалицу или песму у колу, по правилу је следио одговор, а Вук Карацић и непосредно сведочи о развијеном обичају да се комичне неприлике ближњих уобличе у шаљиве стихове.

Драгољуб Павловић није био заборавио да су и античке комедије писане у стиховима, али је запазио да је уношење живог говорног језика, којим се свакодневно говорило у породици и на улици, у драмско дело, „чисто ренесансна тековина”. Књижевност се не може одвојити од друштвених прилика свакодневног живота, а комедија је писана за „весело и безбрижно ренесансно друштво, које је једино трговину сматрало као озбиљан посао, а у свему другом тражило уживање и разоноде, ренесансна комедија је поглавито имала за циљ да насмеје и забави своју публику”. У овоме аутор види разлоге због којих у ерудитној комедији „не налазимо ни праву ни продубљену студију карактера и нарави, нити какву изразиту критику сувремених друштвених и политичких прилика”. Не могу се сложити, у потпуности, са овим увидом јер сматрам да дела Марина Држића измичу уобичајеним оквирима. Управо се делом и улогом Марина Држића даље бавио Драгољуб Павловић, када је претпостављао зашто у комедијама није било изразите критике сувременог друштва. С једне стране, то је због тога што је комедија у оно време још млада, а грађанска класа се тек развија, те критичку улогу комедија добија тек са изразитим јачањем грађанског слоја и аристократским режимом. Марин Држић је, током боравка у Сијени, већ био кажњен због присуствовања извођењу једне забрањене представе и, између осталог, у томе наш књижевни историчар види разлоге због којих Марин Држић изричито не говори којем сталежу, властелинском или грађанском, његови јунаци припадају, него се то да закључити тек посредним

путем, „на основу неких узгредних и нехотичних детаља”. Марин Држић умео је врло добро да запази наличје дубровачког живота и власти, али није смео, водећи рачуна о времену у којем је живео, да владајући слој отворено подвргне критици и подсмеху. Био је врло оштар и критичан у својим уротничким писмима, али у самим комедијама није. Не би смели, међутим, да мимоиђемо, а није их заобилазио ни Драгољуб Павловић, увијене и дискретне алузије које се могу наћи у монолозима и појединим дијалозима као што је, на пример, негромантова прича у првом прологу *Дунда Мароја* или Џивов монолог у четвртом чину *Скупа*. Оваквих места нема много, али када се доведу у везу са тајним писмима, она „ипак дају тачну слику Држићевог интимног мишљења о дубровачким госпарима његова доба”.

При крају ове студије, налази се закључак, који може да наведе на још једно питање. Драгољуб Павловић, наиме, пише да „ако нема друштвене и политичке сатире, у ренесансној комедији ипак има извесне критике ондашњих нарави и друштвених прилика. Само, та критика је, из разумљивих разлога, углавном конзервативна, тј. понајвише је ограничена на глорификацију утврђеног патријархалног реда и морала, а на осуђивање новотарија и моде које прете да замене старе, добре традиционалне обичаје и поредак” и опет наводи, као примере, све драме Марина Држића. Јасно је да Марина Држића сматра најбољим ренесансним комедиографом, а у вези са овим, постављам једно, можда, парадоксално питање: да ли је Марин Држић, као један од ретких аутора који је и критиковао друштво свога времена и продубљеније приказивао нарави и карактере својих ликова, својим комедијама заправо надишао књижевни жанр учене комедије? И да ли су и светски велики писци, попут већ помињаних – Молијера и

Шекспира – највећи представници оних жанрова које су, заправо, својим делом надвисили?

На крају, Драгољуб Павловић је резимирао своје закључке, и истакао да ренесансна комедија није могла да врши у ренесансном друштву онај васпитни утицај како ће касније вршити новија грађанска комедија. Поред тога, ипак, „учена” комедија представља велики напредак према старој античкој комедији, међутим, не може се мерити с комедијом каснијих векова „ни по својој уметничког вредности нити по своме културно-историјском значају. Али и таква каква је, она означава читаву прекретницу у историјском развоју овог врло омиљеног драмског рода пошто је, умногоме, условила и омогућила даљи развој и даље усавршавање модерне комедије. У том њеном историјском развоју ми заузимамо часно место у светској историји драмске књижевности, и можемо само бити поносни што је наша ренесансна литература баш у овом драмском роду дала писца тако високог ранга какав је наш Марин Држић”. Занимљиво је да, док је писао о дубровачкој ренесансној комедији, Павловић је размишљао само о Марину Држићу, док друге ауторе, попут Николе Наљешковића, на пример, није ни споменуо.

Другој значајној драмској врсти из касније епохе, мелодрами – која је обележила барок – Драгољуб Павловић посветио је пажњу и написао једну од, како време показује, најзначајнијих студија *Мелодрама и почеци опере у старом Дубровнику* у којој се бавио питањима књижевних жанрова и културолошких и друштвеноисторијских појава у 17. веку. На почетку свог текста, он се присећао прославе тристогодишњице смрти Ивана Гундулића и извођења *Дубравке* тим поводом, повезујући тај догађај са још једним

јубилејом – тристогодишњицом музичке драме, односно опере у Дубровнику. У препознатљивом маниру, већ у првом пасусу изнео је суштину теме којом се бави: „Овај други јубилеј остао је незапажен само због тога што се ни у нашим досадашњим историјама књижевности, нити у историјама музике није довољно истицало да песнику *Османа* припада велики део заслуге што се код нас, на нашем тлу, још скоро пре пуна три и по века одомаћила тзв. *мелодрама*, тј. музичка драма која у историји лирике означава прву етапу у развоју данашње модерне опере. Та чињеница је у толико значајнија што се, ако изузмемо Италију, која се сматра „мајком мелодраме”, односно опере, у целој Европи може тешко наћи која друга књижевност која би се у погледу старине овог музичко-драмског рода могла мерити са нашом дубровачком. Овај врло значајан суд да се, после Италије, мелодрама развијала у Дубровачкој републици пре него у Француској или Енглеској, Павловић ће поновити и касније, у студији о Ивану Гундулићу из 1962. године.

Мелодрама се први пут јавила у Италији последњих година XVI и почетком XVII века, те је њен постанак повезан са препородом италијанске музике. Према времену настанка, али и по свом даљем развоју, мелодрама припада епохи барока, али „по начину како је настала, она је типично ренесансна творевина, тј. она је резултат оних, за ренесансу тако карактеристичних, настојања да се на основу проучавања античке, старе грчке и римске уметности, начине нови уметнички и књижевни родови који би много ближе и много боље задовољавали уметничке потребе пробуженог ренесансног друштва”¹⁸⁹

¹⁸⁹ Д. Павловић, *Старија југословенска књижевност*, приредио Мирослав Пантић, Научна књига, Београд, 1971, 205.

Управо је овај закључак надасве значајан јер се једна књижевно-позоришна врста, каква је мелодрама, која се одувек сматрала појавом коју је изнедрио барок, тумачи и као ренесансна појава. Није спорно да је музика и у Италији, и у далматинским градовима имала ивесну улогу у драмским представама још у првој половини XVI века. То се уочава већ у бинским еклогама Марина Држића и еклогама његових савременика, код којих често „наилазимо на крају чинова или на завршетку појединих сцена ознаке: „Овди свире”, или: „Овди поју”, или: Овди с танцом (игром и музиком) мир чине”, итд., али све те музичке тачке нису имале никакве везе са текстом комада, већ им је био циљ да, за време док траје пауза између чинова и сцена, забаве и разонеде публику”¹⁹⁰. Те мелодије нису биле на великој уметничкој висини јер су „махом су биле пучког порекла”. На основу наведеног, могли бисмо да закључимо да је музика у ренесансном позоришту имала сличну улогу какву су имала црквена приказања у средњовековној књижевности и уметности.

Драгољуб Павловић износи историјски пресек настанка и развитка мелодраме и опере у Италији и задржава се на новом поглављу развитка које се везује са појаву италијанског композитора Клаудија Монтевердија (1567–1643). Једна од основних одлика његових мелодрама јесте да у њима музика има много већу улогу него што је то био случај раније. Значај Монтевердија био је у томе што је он пронашао прави склад између певане речи и музике, продубљујући на тај начин улогу музике у драми, и дајући мелодији праву изражајну вредност. Једна од првих Монтевердијевих мелодрама, *Аријадна*, за коју је либрето написао Отавио Ринучини, била је приказана 1608.

¹⁹⁰ Исто.

године у Мантови. Током свих деценија у првој половини XVII века, мелодрама је постепено освајала и остале италијанске градове, а потом Француску, Немачку, Енглеску и остале европске земље. Управо на овом месту, налази је једно велико *међутим* у студији Драгољуба Павловића. Анализирајући овај књижевни жанр и књижевно дело Џива Гундулића, дошао је до великог открића, да се мелодрама у Дубровнику јавила чак неколико деценија пре него у другим европским земљама, Француској или Енглеској, на пример: „Међутим, много раније него у ма којој од горе набројаних европских земаља, мелодрама се јавља у нашем Дубровнику, који је врло брзо примио све новине из суседне Италије, и који је, уз то, имао све потребне услове да те новине прилагоди својим домаћим потребама. Она почиње најпре са преводима савремених италијанских мелодрама, али убрзо долази и до писања оригиналних мелодрама наших дубровачких песника. Од прве представе једне од најстаријих италијанских музичких драма, Ринучини – Перијеве мелодраме *Еуридикe* није прошло ни пуних десет година, а већ су дубровачке аматерске позоришне дружине приказивале ту исту *Еуридикe* у слободном преводу дубровачког песника Паскоја Примовића”¹⁹¹.

Монтевердијева *Аријадна* први пут је, у Италији, представљена око 1608. године, а убрзо ју је превео и Иван Гундулић, те је она у Дубровнику приказана први пут око 1615. године. И. Гундулић у младости је написао десет мелодрама, вероватно су то били слободни преводи, али су игране с великим успехом. Већина их је, нажалост, доцније изгубљена. У зрелим годинама, 1628. Гундулић је написао *Дубравку*, своје најбоље и најоригиналније драмско дело. Према

¹⁹¹ Исто, 212.

Павловићевим речима, *Дубравка* представља „занимљиву мешавину пасторалних и мелодрамских елемената, тј. у њој се лепо види Гундулићев напор да дотадашњу пасторалу која се почетком XVII века осећала као преживели драмски род, освежи и оживи извесним бројем мелодрамских сцена”. Данас је, нажалост, тешко детаљно утврдити како су ове дубровачке мелодраме представљане, и у коликој мери и на који начин је у њима била заступљена музика. Питамо се, још увек, заједно са Драгољубом Павловићем, на ком је степену у Дубровачкој републици била музика и који су се инструменти свирали. Јер, то се може утврдити тек спорадично, на основу неколиких архивских података и неколико навода из литератних дела. Сигурно је музика у Дубровнику била омиљена од ренесансних времена, а знамо да је у њему увек било плаћених музиканата (пифари, трумбетари и други), махом Италијана чија је дужност била да приликом свечаности прате кнеза Републике. Дубровник је, такође, увек имао и музичаре-аматере, какав је, на пример, био и Марин Држић (оргуљаш у дубровачкој катедрали); а и сам је Мавро Ветрановић, у осмртници испеваној поводом смрти великог комедиографа, навео које је све инструменте Марин Држић свирао¹⁹².

Као занимљивост, Драгољуб Павловић износи податке да је Дубровник имао добре певаче и да је једино оскудевао у женским сопранима. То је лако схватити, јер жене, у патријархалном Дубровнику, према обичајима, све до XVIII века нису учествовале у позоришним представама. Женске партије певали су мушкарци иако, претпоставка је, у Дубровачкој републици у оно време није било певача

¹⁹² Те стихове наводи и Д. Павловић не би ли илустровао податке које износи.

– кастрата, као у другим европским државама. Даље наводи да су, на свим рукописима дубровачких мелодрама забележена једино имена писаца-песника, „док ни на једној од њих нема ни помена од имена било композитора појединих мелодија, било иначе имена људи од музике који су се старали о музичкој опреми комада”. Могуће тумачење ове појаве, коју нуди и Драгољуб Павловић, било би да се у „Дубровнику није ни полагало много на оригиналност музичког дела мелодраме, већ да је музичка опрема драме чинила саставни део саме режије, и да су том приликом дубровачки музичари позајмљивали сасвим слободно познате мелодије из страног и домаћег музичког репертоара, и прилагођавали их новим текстовима”¹⁹³. Балет, такође као саставни део музичке стране мелодрама у XVII веку, игра значајну улогу у дубровачкој мелодрамаи. Нарочито је, како истиче Драгољуб Павловић, била омиљена „морешка”¹⁹⁴ игра која се била одржала у приморском фолклору све до XX века.

Посматрајући мелодраму са књижевне тачке гледишта, Павловић за овај драмски род истиче да је имала више недостатака и мана него одлика, па тиме објашњава то што у данашњој терминологији овај израз има пежоративно значење. Личности нису индивидуализоване и на сцени су се више разликовале према костимима него према психолошки мотивисаним поступцима. Мотиви су увек били разрађивани према утврђеном шаблону, а расплет је увек био „мелодраматски”. Упркос свему овоме, публика онога времена то, према Павловићевим речима, као да није примећивала. Она као да није много пажње посвећивала књижевним квалитетима дела, већ само

¹⁹³ Нав. дело, 213.

¹⁹⁴ Игра наоружаних Мора (Мавара, Арапа).

музици и сценским ефектима. Нарочито су позоришни ефекти доприносили успеху и гледаности мелодрама. Управо у погледу позоришне технике постоји велика разлика између ренесансног и барокног позоришта. Мелодрама се и у италијанској, и у дубровачкој средини, током целог XVII века неговала у вишим круговима владајућег племићког сталежа. Међутим, како је тај сталеж управо тада почео полако да пропада, и како су му већ током XVIII века „били избројани дани”, у Дубровнику није, као што је био случај у Италији, дошло до опере. Оперу су Дубровчани гледали само онда када су, крајем XVIII и почетком XIX века почеле да долазе италијанске позоришне дружине. „Али, и са тако непотпуним развојем какав је имала, мелодрама у Дубровнику представља лепу тековину нашег културног наслеђа, и она може служити као један доказ више да је стара Дубровчка република у погледу уметности и културе ишла у корак са најкултурнијим европским државама тога времена”.

Светлана Стипчевић је, у својој обимној студији *Italijanski izvori dubrovačke melodrame (Ariosto, Taso, Marino, Rinučini)*¹⁹⁵, истакла да је „утврђивању жанровских облика мелодраме и њеног термина на основу увида у дубровачке и италијанске текстове, припустио засновано и до извесне мере обухватно само Д. Павловић у својој студији *Мелодрама и почеци опере у старом Дубровнику* [...] и да је његову тезу прихватила најшира научна јавност”¹⁹⁶. Она му је, међутим, замерила што „држи да је Примовићева драма свакако представљена неколико година пре свог објављивања у Млецима 1617. године, то јест, десетак година после

¹⁹⁵ S. Stipčević, *Italijanski izvori dubrovačke melodrame (Ariosto, Taso, Marino, Rinučini)*, Institut za književnost i umetnost, Beograd, 1994.

¹⁹⁶ S. Stipčević, *Italijanski izvori dubrovačke melodrame (Ariosto, Taso, Marino, Rinučini)*, Institut za književnost i umetnost, Beograd, 1994, 5.

своје италијанске премијере, али ово своје тврђење не поткрепљује никаквим научним аргументом”¹⁹⁷. Такође истиче да Драгољуб Павловић „не улазећи у ближе упоређивање италијанске и дубровачке драме, уочава да је, Примовићев превод *Еуридикe* препун разноврсних ознака и примедаба преводиочевих, по којима се јасно види да је цео текст мелодраме или рецитован уз пратњу музике или певан”¹⁹⁸. У студији *Европски контекст дубровачке мелодраме*¹⁹⁹ Драгољуб Павловић и његова достигнућа на овој теми не спомињу се.

Од хрватских књижевних историчара, овим жанром бавио се Павао Павличич²⁰⁰, али ни он није посебно наглашавао значај текста Драгољуба Павловића о мелодрамама, али зато јесте истицао његова достигнућа у студијама о бароку и барокним писцима.

Рад *О подели југословенске књижевности на приоде* први пут је објављен 1958. године²⁰¹. У уводном делу истакнута је неопходна потреба да се изради савремена и научно постављена историја књижевности народа Југославије. Идеја поделе југословенске књижевности није било нова. Она се јавила након Првог светског рата када је формирана Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, а питање о југословенској књижевности као целини поставио је Павле Поповић у приступној академској беседи 1922. године²⁰². Он га је формулисао на следећи начин: „можемо ли уопште нашу књижевност поделити на

¹⁹⁷ Исто, 58.

¹⁹⁸ Исто, 59.

¹⁹⁹ S. Stipčević, *Evropski kontekst dubrovačke melodrame*, u knjizi: *Dubrovačke studije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004, 246–262.

²⁰⁰ P. Pavličić, *O semantičkoj vrijednosti metričkih elemenata u Palmotićeve melodrama; Petrarkistički elementi u hrvatskoj baroknoj poemi, melodrami i epu*, u knjizi: *Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti*, Čakavski sabor, Split, 1979.

²⁰¹ У часопису „Јужнословенски филолог”, год. XXIII, 1958, стр. 97 – 101.

²⁰² Павле Поповић, *Југословенска књижевност као целина*, Глас Српске академије наука, CIV, Сремски Карловци, 1922.

периоде тако да ти периоди у исто време обухватају сву нашу књижевну радњу широм целе наше земље, или се морамо, хтели не хтели, ограничити на то да излажемо њене српске, хрватске и словеначке делове сваки посебно”²⁰³. Д. Павловић сложио се са предлогом Павла Поповића, итакавши да је његов предлог документован, али да се цело питање о периодизацији наше историје књижевности мора претрести.

Двадесет и пет година након Павла Поповића, Драгољуб Павловић поставља питање на који начин и у коликој мери се књижевност народа Југославије може излагати као целина. Јасно је да се, приликом писања нове историје књижевности, мора водити рачуна о свим специфичностима и националним индивидуалностима по којима се народи разликују. Драгољуб Павловић је подвукао да би било „ипак грешка, ако би се у претераној тежњи за чувањем националних индивидуалности, отишло у другу крајност, тј. када се не би водило рачуна и о ономе што је у прошлости повезивало наше народе, а тако исто и о ономе што их данас повезује”²⁰⁴. Водећи рачуна о томе, Павловић поставља два кључна питања: „да ли у једној обимној и научно постављеној историји књижевности наших народа, треба излагати посебно сваку од њих и само их после механички поређати једну за другом, или би било боље да се све оне разложе на одговарајућа временска раздобља, и да се синхронично излажу по појединим заједничким епохама, водећи, наравно, при том строго рачуна о свима њиховим особеностима и националним индивидуалностима”. Драгољуб Павловић се одмах опредељује да је

²⁰³ Павле Поповић, Нав. дело, стр. 3.

²⁰⁴ Драгољуб Павловић, *Старија југословенска књижевност*, приредио др Мирослав Пантић, Београд, 1971, 2.

бољи и изводљивији овај други начин, али да не искључује могућност да се за локалне потребе могу писати и посебне историје (српске, хрватске и др.), и посебне историје појединих наших покрајинских књижевности које су у одређеним историјским условима дуже живеле самостално (дубровачка, босанска, војвођанска, славонска и др.). Ово нам је важно јер се овде види Павловићев став о дубровачкој књижевности. Павловић, при том, образлаже даље због чега је још овај други систем бољи: „1.) оваквом поделом успоставила би се пуна развојна линија наше књижевности и избегла би се опасност да се превиде или занемаре међусобне везе и утицаји између појединих наших књижевности; и 2.) тако синхронично писана историја наше књижевности би била садржајнија и економичнија, јер би се таквим излагањем избегла сва понављања која би била неминовна када би се о једним истим временским епохама и покретима говорило на више места”²⁰⁵.

Драгољуб Павловић задржава познату, стару поделу на три епохе, поделу из времена Ватрослава Јагића и Стојана Новаковића, а то је подела на средњовековну књижевност, књижевност од ренесансе до рационализма и новију нашу књижевност. Терминолошки, за средњовековну књижевност мисли да би *књижевност феудалног доба* био бољи назив, нарочито погодан да се синхронично и паралелно изложе све временске фазе наше најстарије књижевности. Друга велика епоха, тзв. „средња” књижевност²⁰⁶ тј. време од почетка хуманизма и ренесансе па до рационализма, према његовим речима, садржи неколико проблема који се тичу поделе на периоде, а који до тада нису

²⁰⁵ Исто.

²⁰⁶ Исто, 4.

били решени. Кључни проблем било би питање општег термина за доба наше књижевности које обухвата време од краја XVI века па све до половине XVII века. У дотадашњим уџбеницима тај период се називао католичком реакцијом (противреформацијом), а ниједан од тих термина није одговарајући. На овом месту, Драгољуб Павловић уводи термин *барок* и *барокна књижевност*. Како ће се показати, одређени делови овога рада поклопиће се са тезама изнесеним у расправи о бароку.

Иако у библиографији дубровачких студија на крају ове тезе није посебно наведен, али пошто јесте у сагласју са претходним радом, навешћу и текст Драгољуба Павловића *О подели наше народне књижевности на периоде*²⁰⁷. Потврђујући значај делатности Павла Поповића и Андре Гавриловића²⁰⁸ Драгољуб Павловић се, у већ неколико пута наглашеном маниру – *in medias res*, у тексту *О подели наше народне књижевности на периоде* залагао да историја књижевности треба да да генезу историјског развоја политичке, економске и културне историје, и да би у том случају било потпуно погрешно усмену књижевност издвојити и излагати је као посебну целину. Стога, што су се и усмена и писана књижевност развијале на истом тлу, у исто време, бивајући веран израз народног живота и прилика под којима је тај живот настајао. Д. Павловић је инсистирао на реципрочном смењивању усмене и писане литературе које до половине 20. века није било довољно запажено, а огледало се у томе да се усмена књижевност развијала и бујала у време када је писана „једва

²⁰⁷ Д. Павловић, *О подели наше народне књижевности на периоде*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XX, св. 1–2, 1954, 5 – 13, овде према: Д. Павловић, *Старија југословенка књижевност*, приредио Мирослав Пантић, Научна књига, Београд, 1971, 6–12.

²⁰⁸ А. Гавриловић, *Историја српске и хрватске књижевности усменог постања*, Геца Кон, Београд, 1912.

животарила,, и обрнуто. Истакао је, међутим, да су једна на другу имале пресудну улогу, и да се утицаји једне на другу не могу порећи. Тако је, на пример, наша стара средњовековна књижевност слабећи заједно са државама, оставила у наслеђе усменој књижевности многе мотиве и теме²⁰⁹, а у времену од петнаестог до осамнаестог века, напоредо су створане народна и уметничка, дубровачка поезија. Тај паралелни ход резултирао је најстаријим бележењима лирских и епских песама, и стварањем десетерачке епике, која „ управо у ово време добија нов полет и нову тематику. Јер ма колико да је гро наших десетерачких епских песама забележен тек у 19. веку, несумњиво је ипак да су сви наши познати епски циклуси настали и развили се управо у овом периоду, и да песме које су забележене у Вуково време представљају само завршну фазу једног вишевековног развоја наше народне епике”²¹⁰.

Завршавајући свој текст о подели народне књижевности на периоде, Драгољуб Павловић оставља могућност за замерке, али и отвара простор за дискусију о овом, и данас актуелном, проблему наше књижевне историје. Сходно томе, можемо закључити да је Драгољуб Павловић на различите епохе старијих књижевности гледао као на живе појаве, а да је различити периоде – усмене и писане књижевности – народне, средњовековне и дубровачке, посматрао у непрекидном прожимању. „Динамичко схватање” периодизације Драгољуба Павловића истакао је Димитрије Богдановић у *Историји старе српске*

²⁰⁹ Д. Павловић, Наведено дело, 7.

²¹⁰ Исто, 10.

књижевности²¹¹, према коме се „друштвено-економске формације, динамичне у својој суштини” преносе на историју књижевности као схематски оквир²¹². Димитрије Богдановић ово сагледава са становишта проучаваоца средњовековне књижевности, али може се закључити да би исти концепт био променљив и на друге периоде.

У студији под насловом *О проблему барока у југословенској књижевности*²¹³, коју је Драгољуб Павловић прво излагао као реферат на Четвртом међународном конгресу слависта у Москви, 6. септембра 1958. године, разматрао је, тада врло актуелно, питање барока у јужнословенским књижевностима. Разуме се, са нарочитим акцентом на дубровачкој књижевности. Аутор, на почетку, установљава порекло и значење термина, наводећи да је вероватнија претпоставка да је овај термин дошао од средњовековног логичног силогизма *baroco*, а да је мање вероватно његово дотадашње довођење у везу са шпанском речи *barruoco*. Несумњива је, пак, чињеница да се термин *барок* током XVII и XVIII века, „дакле баш у време када се у пуном јеку развијало оно што се данас назива барокном уметношћу – употребљавало углавном у негативном контексту, тј. као синоним неприродног, извештаченог и лажног. Касније, када је крајем XIX и почетком XX века тај термин стекао *своје право грађанства* (истакла Н. В.)²¹⁴, он се много више употребљавао у области историје уметности”²¹⁵.

²¹¹ Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд, 1980, 99.

²¹² Исто.

²¹³ Д. Павловић, *О проблему барока у југословенској књижевности*, „Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XXIV, 3 – 4, 1958, 229 – 237. И у: *Старија југословенска књижевност*, приредио др Мирослав Пантић, Београд, 1971, 196 – 215.

²¹⁴ Употребом овакве синтагме, персонификујући предмет којим се бавио, Драгољуб Павловић нам се открио у својој духовитости, показавши да је живо тумачио књижевност и да је дубоко проницао у теме којим се бавио.

²¹⁵ Д. Павловић, *О проблему барока у југословенској књижевности*, у: *Старија југословенска књижевност*, приредио др Мирослав Пантић, Београд, 1971, 196.

У време када је настао овај рад, како наглашава Драгољуб Павловић, проучавању барока се поклањала све већа пажња, те је од Другог светског рата публикован велики број књига, студија и расправа на више језика. Посебно питање које је отворено педесетих година у Москви, било је: Постоји ли барокна литература у словенским земљама? И управо је Драгољуб Павловић одговорио да постоји, и да је словинство посебна одлика и засебна тема у барокној књижевности ствараној на јужнословенским просторима.

Код наших народа, како истиче Драгољуб Павловић, термин барок употребљавао се махом у области историје уметности. Прва значајна студија о барокном стилу у нашој литератури била је докторска теза Драгутина Прохаске *Ignjat Đorđić i Antun Kanižlić, studija o baroku u našoj književnosti* из 1909. године. Потом није било студија о бароку, па Д. Павловић закључује следеће: „У времену између два светска рата, када се појавило више студија о нашој књижевности XVII и XVIII века (М. Мурко, П. Колендић, А. Халер и др.), термин барок и барокна књижевност се најчешће избегавао”²¹⁶. Павловић сматра да је питање барока врло важно за историју југословенске књижевности и због тога што је повезано са проблемом налажења једног заједничког, општег назива за период наше књижевности XVII и XVIII века. Још је Павле Поповић 1922. године²¹⁷ у својој приступној академској беседи истакао да је доба које почиње при крају шеснаестог века, а завршава се средином осамнаестог века „највише лишено

²¹⁶ Исто, 197.

Додаћемо да га ни Милан Решетар, на пример, не употребљава у предговору *Антологије дубровачке лирике* из 1894. године, када пише о песништву 17. века.

²¹⁷ Павле Поповић, *Југословенска књижевност као целина*, Глас Српске академије наука, CIV, Сремски Карловци, 1922.

органске целине”²¹⁸, па да га је због тога тешко класификовати. Овај период Поповић је назвао *познијим или прелазним* периодом, а као његово важно обележје истакао је утицај католичке рестаурације или противреформације. Павловић на то додаје, да се не може оспорити утицај католичке реакције на хрватску и словеначку књижевност, али да се исто тако мора узети у обзир и значај Пећке патријаршије, која је у то време била обновљена, на српску књижевност XVII и XVIII века. Драгољуб Павловић увек даје синтезу, и увек узима у обзир све појаве, и све националне књижевности, као што је овде поред хрватске и словеначке написао неколико реченица о српској књижевности увидевши елементе појаве којом се бави и у њој.

На питање да ли у југословенској књижевности постоји барокна књижевност, он већ на почетку даје потврдан одговор, јер зна да је у „највећем делу наше књижевности барокни стил владао више од једног века”²¹⁹. Ову тврдњу аргументује на следећи начин. Ако је суштина барокног стила тежња да се уметнички и књижевни ефекти постигну претераном кићеношћу и необичношћу форме и садржаја са једне стране, и настојање да се насупрот хармонији и једноставности ренесансне уметноси иде у хипертрофију са друге стране, онда се и у нашој књижевности овакав стил може пратити још од краја XVI па све до средине XVIII века, и то не само у дубровачкој књижевности у којој је био доминантан, него и у ужој Хрватској, и у оним градовима и земљама које су биле под турском влашћу па се барокни стил јавио знатно касније.

²¹⁸ Исто, 7.

²¹⁹ *О проблему барока у југословенској књижевности*, 198.

О којој год друштвеној или уметничкој појави да пише, било да је то хуманизам, ренесанса, ерудитна комедија или пародија, Павловић увек креће од разматрања друштвених, економских и политичких елемената једног друштва или земље који су поставили предуслове за развитак набројаних појава. Зато Драгољуб Павловић и када говори о бароку, каже да би се „он могао третирати не само као стил већ и као посебна историјска епоха у развоју књижевности”²²⁰. Не треба никада сметнути с ума, пише Д. Павловић, да сви напори католичке цркве с краја XVI века и из XVII века, ма како били добро организовани, „не би ни издалека имали толико успеха да се истовремено скоро у свима европским земљама нису из основа измениле опште друштвене, економске и политичке прилике, које су условиле другачији поглед на свет и измену идејног става уопште. Ту, најпре, треба указати на позната социјална и политичка врења која је изазвала Реформација, а тако исто и на бројне копнене и поморске ратове и буне којих је у то време било по свим европским земљама”²²¹. Те кризе изазвале су нешто што је битно променило поглед на свет, у односу на ренесансу, а то је разочарање у моћ човека!

У наставку Драгољуб Павловић пише о Ивану Гундулићу, о кризи властелинског сталежа у Дубровнику седамнаестог века, а многе од тих забележака поновио је и у другим радовима – о истом писцу, о појавама и слично. Сматрам да је важно истаћи да је Драгољуб Павловић, међу првима, овим радом дао значајан допринос изучавању барока. Указао је на једну веома важну карактеристику дубровачког, и словенског барока, а које нема у италијанском бароку. То је

²²⁰ Исто, 200.

²²¹ Исто, 201.

одговарајуће патриотско осећање и родољубље. Патриотска тема једноставно је била дошла као природна последица јачања борби за ослобођење од Турака и једноставно се поклопила са првим устанцима народа на нашем тлу. Зато не чуди што је једно од најзначајнијих дела наше барокне књижевности Гиндулићев еп *Осман*. У мелодрамама Јунија Палмотића, такође уочава читав, како каже, „политички систем” који би се свео на: „1.) стално величање апсолутистичке власти владара и 2.) доследно истицање и ужег дубровачког и ширег јужнословенског, „словинског” ватреног родољубља”²²². Не спори Драгољуб Павловић да појаву родољубља имамо још од хуманизма и ренесансе, али како тврди „[литература] се губила у магловитим маштањима наших хуманиста о величини Словена”²²³. То осећање тек у XVII веку добија снажнији, јачи карактер и прави значај.

На самом крају студије отворио је још једну тему. Указао је на чињеницу да се барокна схватања и барокни укус не огледају само у књижевности и уметности, него да се запажају и у свакодневном животу градова у XVII и XVIII веку. Барок је имао утицај на свакодневни живот и на материјалну културу, како се лепо, према његовим речима, може видети у дубровачком архиву и био је испреплетен у „целокупан живот ондашњих наших градова у много већој мери него што се то раније мислило”²²⁴. Из овог последњег закључка види се колико је Драгољуб Павловић умео да сагледа целокупну појаву коју је тумачио. Да би своје ставове илустровао, није узимао само примере из литературе, него и из архивских докумената.

²²² Исто, 203.

²²³ Исто.

²²⁴ Исто, 204.

Тако је, на крају свог излагања о бароку²²⁵, навео пример из писма дубровачког племића Јакова Ђурђевића из 1609. године, који је, пишући своме брату Стијепу, породици послао „хиљаде и хиљаде милиона поздрава” поигравајући се речима на италијанском језику²²⁶. Тиме је потврдио своју тезу да „када се једног дана на основу изворне и богате архивске и библиотечке грађе буде у детаљима проучила културна историја нашег седамнаестог века, онда ће се видети да су се барокна схватања и барокни укус уплели у целокупан живот ондашњих наших градова у много већој мери него што се то раније мислило”²²⁷. Драгољуб Павловић први је писао о неким појавама које су постале актуелне знатно касније. Питање барока постало је актуелно од седамдесетих година 20. века, а последњих година наступило је велико интересовање и експанзија студија и књига о приватном животу у различитим епохама и различитим државама, како на нашем, тако и на страним језицима.

Павао Павличић је, у књизи *Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti*²²⁸, у различитим студијама истицао утицај и вредне доприносе нашег књижевног историчара и упућивао на његову расправу о бароку²²⁹. Говорећи о овом стилском правцу уопштено и статусу који је имала књижевност током ове стилске формације, Павао Павличић наводи да се песник за жанрове слободно опредељује²³⁰. За пример узима поему *Мачус и Чавалица* – за коју каже да је дело без идеалног предлошка, да сличног нема ни у иностраној ни у домаћој

²²⁵ Исто.

²²⁶ У оригиналу, поздрав гласи: „Mille migliaia di milione 9.000.000 saluti”.

²²⁷ Исто.

²²⁸ Р. Pavličić, *Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti*, Čakavski sabor, Split, 1979.

²²⁹ Наведено дело, 29, 43.

²³⁰ Наведено дело, 41.

традицији²³¹, „већ своју радњу преузима из пасторале што је утврдио Драгољуб Павловић”²³².

У студији о Марину и дубровачкој књижевности²³³ већ у уводу Мирка Зоговић је навела, врло директно, да „Историје књижевности које се баве овим периодом наше литературе (Водника, П. Поповића, Комбола, Кроније), прихватајући резултате ранијих истраживања у овој области, углавном ће понављати, различито их тумачећи, тезе Колендића и Павловића”.²³⁴

*Елементи хуманизма у српској књижевности XV века*²³⁵ Драгољуба Павловића, једна је од његових студија, уз оне наведене о бароку, подели књижевности на периоде или мелодрами, по којој је он, можда, и најпрепознатљивији. Сагледавајући историјску слику средњовековне Србије након Косовске битке, а нарочито после Ангорске битке, наш књижевни историчар нагласио је како је Србија тада била на врхунцу политичке моћи²³⁶. Управо у то време долази до процвата трговине, рударства, а све заједно условљава и развој градова. Као што је развој тргова и градова на јадранском Приморју, како је наглашавао, условио развој грађанске класе, тако је и у време деспотовине јачала робно-новчана размена, а са њом је јачао и нови слој становништва у градовима попут Новог Брда, Сребренице, Београда, Рудника, Трепче, Крушевца, Ваљева, Параћина, Чачка, Приштине и других. Као што су почетком 15. века Србијом ходили

²³¹ Исто.

²³² Исто.

²³³ М. Zogović, *Marino i dubrovačka književnost*, Matica srpska, Novi Sad, 1995.

²³⁴ Наведено дело, 7.

²³⁵ Д. Павловић, *Елементи хуманизма у српској књижевности XV века*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XXIX, Београд, 1963, 5–16. Овде наводим према прештампаном раду у: *Старија југословенска књижевност*, приредио Мирослав Панић, Научна књига, Београд, 1971, 87–98.

²³⁶ Нав. дело, 88.

представници нове грађанске класе, тако је њоме владао Стефан Лазаревић, који је инсистирао, како наводи Д. Павловић, да „упоредо са привредним и економским развојем своје земље, уздигне јако просвету, књижевност и уметност”²³⁷. Због тога се он разликовао од претходних немањихких владара, а Д. Павловић, као добар познавалац и средњовековне књижевности, историје и културе, то је нагласио неколико пута. Не сагледавајући литературу као изоловану творевину, већ и као слику новог времена, он тумачи житија у складу са општим знацима који је препознавао у историјским списима и документима. У овој студији значајно место заузима и врло добро осликан лик Константина Филозофа. Њега Павловић посматра као човека новог доба – могу рећи право хуманисту, јер је ишао у дипломатске мисије, био је организатор школства и просвете у време владавине деспота Стефана и бавио се књижевним радом.

Прве организоване школе, попут Ресавске школе, биле би новост, како наводи Д. Павловић, у време 13. века у Србији, али такође и у већини европских земаља, али како је наступило „ново време” јер су предуслови за развој просвете били испуњени, она је могла несметано да функционише. Сличност између латинских хуманиста с друге стране Јадрана и хуманисте, како га је видео, Константина Филозофа, Драгољуб Павловић уочио је у настојању овог писца да реформише правопис у духу „враћања правописних знакова на класичну словенску старину”²³⁸. Наиме, наглашава да су европски хуманисти желели да врате „старине у класичниом латинском језику”²³⁹ онако као што је

²³⁷ Исто, 90.

²³⁸ Исто, 92.

²³⁹ Исто.

Константин Филозоф настојао да успостави правопис сличан ономе из првих векова наше писмености.

Драгољуб Павловић још један податак, који представља новину, није пропустио да нагласи. Наиме, у Србији у време Стефанове владавине почеле су да се образују и девојке. Међутим, ову тезу није даље развијао, па су из његовог пера, изашли написи само о положају жена у Дубровнику, али не и у средњовековној Србији. После општинског пасажа о књижевном делу Константина Филозофа, при крају своје студије, он ће низати велики број података које сматрам важним јер, заправо, на прави начин одговарају теми постављеној у наслову. Византија и, како он каже: „потпуно византизирање Србије”²⁴⁰. Византија, наследница старе Грчке, заправо је прва дала Италији најбоље познаваоце старогрчког језика и књижевности и прве „осниваче грчке филологије”²⁴¹. Она је била та која је сачувала културно наслеђе из Антикe и само је она могла да задовољи „тежњу за упознавањем старе грчке културе која се пробудила за Западу у доба ренесансе”²⁴². Можда је, посредно, Драгољуб Павловић желео да поручи да је, захваљујући везама и утицајима из Византије, Србија осетила „дашак” ренесансе? Јер, и ту Павловић поставља једно реторско питање, „због чега би пут био затворен за Јужне Словене који су своје образовање стицали у Византији?”²⁴³ Јер, управо у време када је Константин Филозоф развијао свој реформаторски рад у Србији, у Византији се пробудио интерес за проучавање хеленске културе. А да су прилике у Србији биле погодне за развој литературе и културе, он

²⁴⁰ Исто, 96.

²⁴¹ Исто.

²⁴² Исто.

²⁴³ Исто, 96–97.

види у чињеници да су многи византијски књижевници управо у деспотовини налазили уточиште.

На крају овог текста, који би, да Драгољуб Павловић није прерано преминуо, могућно је, засигурно прерастао у озбиљну и сложену студију, налазе се закључци у једној врсти резимеа: веома важан утицај на развој новог друштва и културе имали су развитак градова и нове класе људи – грађанске класе. Претпоставио је, и са тим би се, верујем, сложили остали проучаваоци наше прошлости, да би се утицајима из Византије убрзо придружили и утицаји из Дубровника и Приморја, и да би слика Србије била знатно другачија да она ускоро није била потпуно покорена.

Значај ове студије истицали су Милан Кашанин и Димитрије Богдановић. Милан Кашанин је, говорећи о деспоту Стефану Лазаревићу и Константину Филозофу²⁴⁴ истакао и Павловићев увид да је Стефан Лазаревић читао „у оригиналу античке грчке писце”²⁴⁵.

Димитрије Богдановић, пак, говорећи о особеностима стила, родовима и темама средњовековне књижевности 15. века даје за право и Драгољубу Павловићу да говори о „својеврсном хуманизму”²⁴⁶ и класицизму овог раздобља. Он је такође издвојио, како ју је назвао: „социолошку ноту”²⁴⁷ која је код Павловића веома изражена и провлачи се не само као „објашњење књижевног развоја него и као мерило вредности књижевног стварања”²⁴⁸. Трећа особеност коју је Димитрије Богдановић издвојио је Павловићево „динамичко схватање

²⁴⁴ М. Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, 2. изд, Просвета, Београд, 1990.

²⁴⁵ Нав. дело, 359.

²⁴⁶ Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд, 1980, 214.

²⁴⁷ Исто, 18.

²⁴⁸ Исто.

развоја књижевности”²⁴⁹. Слична промишљања има и Сава Дамјанов. Он је своје идеје о динамици и новој периодизацији српске књижевности изнео недавно, своје тезе илуструјући управо наводима Димитрија Богдановића и Драгољуба Павловића, између осталих²⁵⁰

Незавршене студије, које је Мирослав Пантић приредио за штампу из рукописа, а које сам према теми и проблемима које обрађује сврстала на крају овог поглавља су *Српска средњовековна књижевност и Хуманизам и ренесанса*²⁵¹.

Може да буде чудно што се и средњовековна књижевност, као засебна целина нашла у овој тези, али с обзиром на то да је Драгољуб Павловић уочавао и истицао везе између средњовековне књижевности и културе на тлу Србије и Босне са једне, и Дубровачке републике са друге стране, посветићу јој додатну пажњу.

Књижевношћу и културом средњовековне српске државе бавио се подробније у више наврата, док је о особеностима културе и литературе стваране на тлу Босне и Херцеговине Драгољуб Павловић писао у неколико наврата, чини нам се само фрагментарно и као узгред²⁵². О Босни је, непосредно, писао поглавља у *Историји народа Југославије* из 1953. године. Тада је, поред погледа о књижевности и уметности на тлу средњовековне Србије, са професором Михаилом

²⁴⁹ Исто, 99.

²⁵⁰ С. Дамјанов, *Нова периодизација српске књижевности: културни идентитет прошлости или 21. века*, у: Зборнику радова *Аспекти идентитета и њихово обликовање у српској књижевности*, уредник Горана Раичевић, Филозофски факултет, Нови Сад, 9–24.

²⁵¹ Д. Павловић, *Старија југословенска књижевност*, приредио Мирослав Пантић, Научна књига, Београд, 1971, стр. 13–86. и 98–152.

²⁵² О Драгољубу Павловићу као изучаваоцу средњовековне књижевности већ смо писали. Видети: Невена Варница, *Драгољуб Павловић као изучаваоца средњовековне књижевности*, Међународни тематски зборник *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима*, књ. 2, Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, Косовска Митровица, 2010, стр. 211–217. У овом раду ће, стога, тежиште бити на његовом тумачењу књижевности ствараној у Босни и везама између те књижевности и оне стваране у Србији.

Динићем, сачинио одредницу о босанској феудалној држави од 12. до 15. века. Већ на почетку, српску, хрватску и босанску државу средњега века изједначио је чињеницом да је у свима њима, до развоја писмености дошло тек када је њихово словенско становништво примило хришћанство, и када су почели да користе тековине Ћирила и Методија и њихових ученика. Ипак, већ од 10. до 12. века, установила су се два, како Павловић каже, „жаришта писмености” – глагољско и ћирилско, а Босна се нашла између, истовремено прихватајући текстове који су долазили из суседних југоисточних крајева македонских и српских земаља и западних – из Далмације. Због тога, тврди Драгољуб Павловић, у средњовековној Босни и Херцеговини се, уз ћирилицу, која је постала опште писмо црквене књижевности и државне управе, одржавала и глагољица – наглашавајући „и то много дуже него што је био случај у осталим земљама ћирилског подручја²⁵³”. Ово навођење поткрепио је примерима да је на најстаријим босанским писаним споменицима с краја 12. и с почетка 13. века присутно двојство у употреби обе словенске азбуке: уз повељу Кулина бана (1189. год.) писану ћирилицом, на народном језику, сачуван је и један одломак апостолских дела писан глагољицом у приближно исто време (тзв. *Гриковићев одломак*). Као занимљивост, Д. Павловић истиче да се на том рукопису могу наћи и каснији записи писани ћирилицом, из 14. века, што показује да су тај глагољски рукопис употребљавали подједнако и они који су се махом служили ћирилицом и они који су писали глагољицом. Наводи, даље, да је за оставштину средњовековне босанске књижевности карактеристично такође и то да се и у другим ћирилским делима, махом обредне природе – јеванђељима,

²⁵³ *Историја народа Југославије*, 1953,

посланицама, делима апостолским и псалтирима, налазе трагови глагољских текстова. Та дела (на пример, *Мостарско јеванђеље*, *Никољско јеванђеље*, *Баталово јеванђеље*) писана су ћирилицом, али су преписивана са глагољских оригинала и носила су све карактеристичне особине најстаријих типова словенског превода. Како даље са жаљењем констатује, средњовековна босанска књижевност нажалост је оскудна, а њен строго обредни карактер свакако је последица специфичности и настанка, те опстанка, државе и цркве. Драгољуб Павловић даље се пита је ли у средњовековној босанској држави било оригиналних књижевних радова попут старих српских биографија, летописа, похвала, родослова или није? Једна чињеница, ипак је, неоспорна: језик босанских рукописа јединствен је и то је језик који чува трагове велике старине; језик који садржи црте живог народног језика, и то више него што то чине остале књижевности средњег века.

У обимној студији штампаној из рукописа, постхумно, *Српска средњовековна књижевност*²⁵⁴, Драгољуб Павловић је такође у неколико наврата проговорио и о средњовековној књижевности у Босни, на тај начин што је их је поистовећивао са књижевним и културним приликама и појавама у средњовековној Србији²⁵⁵. У поглављу о жанровима наше средњовековне књижевности, говорећи о апокрифима, на крају је истакао две функције ове литерарне врсте: прву – пропагандну, која је између осталог служила за пропагирање ширења богумилског учења у Босни, и другу – забавну, јер су

²⁵⁴ Драгољуб Павловић, *Старија југословенска књижевност*, 13-87.

²⁵⁵ Пишући своје студије, Д. Павловић је користио строгу дистинкцију за национална обележја јужнословенских књижевности: српска, хрватска, словеначка, али је о књижевности Босне увек писао као делу српске средњовековне књижевности.

апокрифни списи, који су преписивани у Србији и Босни независно од богумилства, приређивани и превођени од стране православних калуђера представљали једну од најзначајнијих и најпопуларнијих књижевних врста старе литературе. Узрок томе, а међу првима га је уочио управо Драгољуб Павловић, био је тај што су апокрифне књиге лакше од других прелазиле државне, верске и језичке границе. Такви текстови били су популарни и занимљиви, и „широко [су] задовољавали укус и потребе средњовековних читалаца, те су због тога уско повезивали и поједине јужнословенске феудалне књижевности”²⁵⁶.

У истој студији, уочљив је податак, који је нама био нарочито вредан, у одељку о особинама и популарности средњовековних романа и приповедака. Драгољуб Павловић наводи, наиме, да се „помени о лирским и епским песмама и певачима жонглерима могу наћи и у архивским документима приморских радова. У дубровачком архиву, на пример, наилази се често на вести да је и сама Дубровачка република позајмљивала такве певаче од суседних босанских и српских владара, када су то изискивале важније свечаности, а нарочито прослава Светог Влаха”. Нажалост, ова тврдња није поткрепљена ниједним примером, или изводом из архива, из кога бисмо засигурно могли сазнати неколике културно-историјске и културолошке податке из живота онога времена.

У студији *Елементи хуманизма у српској књижевности 15. и 16. века* о културним приликама и књижевном раду у Босни онога времена нема директних података, али до њих сам дошла посредством фуснота. Прва указује на текст Фрање Рачког *Бој на Косову* из 1889.

²⁵⁶ Драгољуб Павловић, *Старија југословенска књижевност*, 44.

године²⁵⁷, а друга нас је навела на краћи прилог Станоја Станојевића *Трагови хуманизма код нас* из 1937. год²⁵⁸. Фрањо Рачки, између осталог, сагледава политичке последице Косовског боја и, како сам каже „не мање убитачне последице које је Србија имала на просветном пољу”, па закључује да би „све ове мисли [хуманистичке], [...] имале ласан приступ у Србију. Прије свега, Србија и Босна владале су приморјем Јадранског мора од Стона до Бојане, а кадшто и до Драча и Авлоне; а то приморје стајало је у непрекидном трговинском саобраштају са супротном талијанском обалом. На даље налазимо србске владаре и велможе у непрекидном дотицају с Млечима, Фиренцом, Напуљем и Римом. (...) Уз то и Дубровник, који посредује трговину балканскога полуотока, који склапа уговоре са Србијом и Босном, који даје у невољи тамошњим великашом уточиште... Не би ли дакле са бакље хуманизма и ренесансе, која је живо у 14. и 15. веку горела у Италији, искра врцнула била у Србију и овдје на приправљеному земљишту узпламтила, те и балкански полуоток у онај душевни покрет повукла, да га Ислам није последије Косовске битке несмиљено прикована држао и од дотицаја с извори нове просвјете одбијао? Толику је несрећу Видов дан год. 1389 на Србију и сву источну Европу оборио!”

Станоје Станојевић слаже се такође са тим да се трагови хуманизма, истина, нешто касније, у 15. веку могу констатовати и ван Дубровника и Далмације, даље у унутрашњости. Тако се трагови хуманистичког образовања код неких наших људи могу наћи у Бару

²⁵⁷ Franjo Rački, *Вој на Косову*, Rad Jugoslavenske akademije, XCVII, 1889, str. 67.

²⁵⁸ С. Станојевић, *Трагови хуманизма код нас*, „Југословенски историски часопис”, год. 3, св. 1-4, Београд, 1937, стр. 275-276.

1449. године, а у Босни неколико година касније, тачније 1466. Све то С. Станојевић закључује на основу интенција и поређења у службеној преписци Херцег Стевана коју је овај владар водио у марту месецу те године са Венецијом, а у којој наводи да ће им уступити два приморска града, али да његовој деци они не ускрате могућност боравка на очинској земљи.

Још једном је, док је писао о везама између српске средњовековне и дубровачке литературе, али и државе, Драгољуб Павловић показао своје научничко и професорско лице – лице врсног читаоца и аутора који је имао врло развијено естетско осећање и праву меру проницљивости за дубоке и танане анализе, и који је својим идејама отворио пут за нова виђења и истраживања.

4. ПОГЛАВЉЕ

АНТОЛОГИЈЕ ДУБРОВАЧКЕ ПОЕЗИЈЕ

Драгољуб Павловић саставио је три антологије дубровачке поезије: *Дубровачка поезија* (1950, 1956), *Дубровачке поеме* (1953) и *Dubrovačka lirika* (1960)²⁵⁹. Овим сегментом свога рада он наставља антологичарски рад претходника Милана Решетара и Светозара Матића²⁶⁰, али истовремено у великој мери, сажима и сумира своја укупна изучавања дубровачког песништва, како књижевноисторијска, теоријска и жанровска.

Све Павловићеве антологије садрже изузетно значајне предговоре и коментаре песама у којима се, не само понављају и сумирају, већ и надограђују његова претходна истраживања. Посебно значајан и подстицајан аспект представља, рецимо, разумењеност жанровских одредница које Павловић користи. Поред најопштијег разликовања лирике и поезије, где се поезија јавља као шира категорија

²⁵⁹ Када је о овом сегменту Павловићевог рада реч, чини ми се да није могуће прецизно разликовати термине антологија, избор, хрестоматија, односно верујем да су и Павловићеве антологије имале доста одлика избора и хрестоматија, пошто обједињавају намеру да се прикаже оно што је најбоље са намером да се она и целовито историјски презентује савременом читаоцу.

²⁶⁰ *Антологија дубровачке лирике*, приредио Милан Решетар, Српска књижевна задруга, Београд, 1894.

и синоним песништва уопште²⁶¹. Драгољуб Павловић издваја љубавну лирику, песме по угледу на народну поезију, покладне песме, родољубиву и пригодну поезију, шаљиве и сатиричну поезију и поеме. У појединим сегментима жанровске одреднице које користе данашњи истраживачи дубровачке књижевности не поклапају се са Павловићевим. Тако је данас уобичајено да се дела, која он назива поемама, жанровски одређују као комични или религиозно-моралистички спевови. Сем тога ови текстови могу да буду привлачни не само за високо стручног читаоца, већ и за ширу читалачку публику.

А. Дубровачка поезија : зборник

Пре избора из поезије, Драгољуб Павловић је написао предговор, одмах на почетку истичући да „када се, макар и најповршније, упозна дубровачка књижевност, једна ствар одмах пада у очи, наиме, огромна несразмера између дела у стиху и оних која су писана у прози. Ако изузмемо Држићеве комедије у прози, затим извештан број предговора које су дубровачки песници давали својим збиркама песама, и најзад неколико дела популарно-религиозног садржаја, сва остала дубровачка књижевност писана је у стиху”²⁶². Као што се сада зна, а то је даље у предговору истакнуто, писци су се, уколико су желели да се посвете

²⁶¹ Сличну дистинкцију успоставља и Боривоје Маринковић који је приредио антологију *Српска грађанска поезија XVIII и с почетка XIX столећа*.

²⁶² Д. Павловић, *Предговор*, „Дубровачка поезија : зборник”, Просвета, Београд, 1950, стр. VII.

књижевном раду, прво огледали у писању поезије. Зато није случајно што је и Марин Држић²⁶³, на пример, „изишао пред читалачку публику прво са својом љубавном поезијом и драмама у стиху, и да је он и иначе у Дубровнику био од својих сувременика много више цењен као драмски песник него као писац комедија у прози”²⁶⁴. Драгољуб Павловић своје ставове увек илуструје примерима, па тако и уз овај став наводи речи из пролога комедије *Скуп*: „Вила се справила (спремила) бијаше доћи с верси (са стиховима), сва галантна, да пролог рече од њеке малахне комедије [...] пасајте се (прођите се) за вечерас без виле (тј. без стихова) а до годишта (идуће године) ја вам ћу комедију арцитат од вила (тј. претстављаће им једну пасторалну драму у стиху)”²⁶⁵.

Не наводећи, на жалост, изворе, Д. Павловић је даље, у већ наглашеним маниром – сажето и језгровито – истакао да је владавина стиха у Дубровнику била неограничена и да је имала узроке у културним и друштвеним приликама које су почеле да се развијају током 15. века. Такав развој није био само плод угледања на италијанску литературу, већ је био „природан израз наше стварности, наших домаћих потреба, и наших могућности”²⁶⁶. На развој ренесансне поезије, какву познајемо, утицали су и средњовековни глагољашки и народна лирика, а на могућно питање откуда баш доминација љубавне лирике у време хуманизма и ренесансе, наш књижевни историчар, дао је одговор који је, опет, у вези са развојем друштвеноисторијских промена.

²⁶³ И овде је Драгољуб Павловић своје тврдње илустровао примером књижевног стварања Марина Држића.

²⁶⁴ Д. Павловић, *Предговор*, „Дубровачка поезија : зборник”, Просвета, Београд, 1950, VII.

²⁶⁵ Исто, VII-VIII.

²⁶⁶ Исто, VIII.

Истичући које су то темељне основе на којима је почивало песништво ренесансе, Драгољуб Павловић навео је да та „неограничена владавина стиха”²⁶⁷ има своје дубоке узроке у друштвеним и културним приликама под којима је настајала и развијала се ренесансна књижевност у Дубровнику и Далмацији, и да није само плод угледања и утицаја италијанске књижевности. У ренесансном песништву примат преузима љубавна лирика и инсистира се да је љубавна поезија дошла из суседних земаља у Приморје као последица моде, као одјек култа даме и као имитација страних узора – првенствено Франческа Петрарке и петраркиста. Извесни утицаји, наравно, не могу се порећи, али је Драгољуб Павловић показао како ти утицаји не би значили ништа да се у друштвеном животу приморских градова нису десиле извесне промене које су условиле постанак и развитак љубавне поезије. Култ даме, настао још у средњем веку трајао је управо посредством трубадурске поезије. Стварни положај жене, међутим, тада је био на веома ниском нивоу. Чак и у Италији, и у другим европским земљама, „жена је све до ренесансе сматрана као нека врста нижег бића које је строго било везано за кућу и породицу и које у јавном животу није играло никакву улогу”.²⁶⁸ За мушкарца, истиче Драгољуб Павловић, жена у средњем веку, била је, махом, само домаћица, дадиља и слушкиња. Удавала се млада и њена главна улога била је да изроди што више деце, док се физичком изгледу и лепоти није придавала посебна пажња.

У петнаестом, а нарочито у шеснаестом веку, дошло је до потпуног преображаја улоге жена у друштву и њихов статус се мењао

²⁶⁷ Исто, VIII.

²⁶⁸ Исто, VII.

онако како се мењао и напредовао целокупан друштвени живот. Богаћење властеле, али и грађанства, како у европским државама тако и у Дубровачкој републици, условио је промене у свим сферама живота. Истраживања која су вршена претходних деценија нашла су разлоге за овакву промену става према жени. Једно од таквих свакако је изучавање положаја жена у Дубровнику Душанке Динић Кнежевић која, између осталог, каже да „жене свих друштвених слојева и свих категорија, почев од жена кметова, па до властелинки, и од неудатих, па до удовица почињу да се баве најразличитијим пословима – продајом и куповином некретнина, узимањем и давањем земље на обраду, улагањем новца у разне послове и трговачка друштва, трговином унутар града, држањем крчми и дућана и друго. Неке од жена су захваљујући свом богатству, а преко њега и угледу у друштву, успеле да се посебно истакну”²⁶⁹. Јесу неке Дубровкиње биле, како видимо, активне и предузимљиве жене али, како даље наводи и Душанка Динић Кнежевић, већина је, ипак, била спутана друштвеним нормама и обичајима²⁷⁰.

Специфичан ренесансни поглед на свет, раскош, сјај, човекова жеља за свим што је лепо утицао је и на жену, те је у први план избила њена лепота. Жена истиче своју лепоту, али оплемењује и свој дух. Овакве промене јесу биле велике у односу на претходну епоху, али ослобађање жене њеног потчињеног положаја није било потпуно. Она, пак, није више била везана искључиво за кућу, дозвољавао јој се

²⁶⁹ Душанка Динић Кнежевић, *Положај жена у Дубровнику у XIII и XIV веку*, САНУ, Београд, 1974, 185.

²⁷⁰ Исто, 186.

присуство разним свечаностима и позоришним представама²⁷¹, и трудила се да истакне што више своју спољашњост. То би могло да значи да се променом женске свести мења и комуникација са светом.

Жена у ренесанси постаје госпа којој песници посвећују поезију и коју својом лириком славе. То се види на примерима антологијских песама дубровачких петраркиста – Шишка Менчетића, Динка Рањине, Динка Златарића и других. Однос који песник има према њој управо је онакав какав је условљен у друштву којем је припадао. Зато је постанак и развој петраркистичке љубавне лирике најуже везан за промене положаја жена у друштву. Утицај поезије на жену је велики, али такође и обрнуто – утицај жене на поезију – поготову од појаве канцонијера Франческа Петрарке. Постало је јасно откуд певање на начин на који су устоличили Ф. Петрарка и први петраркисти, а који је био подражаван готово два столећа, од половине 14. столећа до средине 16. столећа; а у Дубровнику и до првих деценија 17. столећа. Драгољуб Павловић је, захваљујући истанчаном осећају за поезију, у песништву дубровачких петраркиста 15. и 16. века, препознао верно изражавање односа ренесансног човека према жени. Он је био условљен временом, па тако без обзира ком социјалном слоју је мушкарац припадао, он жену није могао да виђа ни често, ни дуго, него само онда када би се она „улепшана појављивала на прозору, или одлазила у цркву у друштву старијих рођака”. Друштвене околности, дакле, условиле су развој тема

²⁷¹ У првом прологу *Дунда Мароја* Негромант Дуги Нос обраћа се и женама у публици: „Ја Дуги Нос, негромант од велицијех Индија, називам добар дан, мирну ноћ и притило годиште свитлијем, узмножнијем дубровачкијем властелом, а поздрављам ови стари пук: људи-жене, старе-младе, велике и мале, пук с киме мир станом стоји а рат издалека гледа, рат погуба љуцке нарави.” Такође, и у другом Прологу имамо карактеристично обраћање: „... ако и не буде толико добра и лијепа, али су ове жене лијепе које ју ће гледат, и ви добри који ју ћете слушат”. Цитирано према: М. Držić, *Djela*, priredio Frano Šale, Zagreb, 1979, 341, 348.

и мотива као што су: љубав на први поглед, љубав издалека, репертоар детаља женске лепоте и друго.

Стварни положај жена у Дубровачкој републици, међутим, уопште није био блистав попут оног у поезији. Постојала огромна диспропорција између слављења даме стиховима и њеног положаја у свакодневици. Духовно образовање младих девојака ишло је много теже и спорије него што би се то могло претпоставити када се има у виду врло висока култура којом се стари Дубровник одликовао за све време свог постојања. Девојка се удавала само уколико је имала прописан мираз, иначе би била послата у манастир, или би живела у кући, како каже Драгољуб Павловић, „као у некој врсти домаћег затвора”. Занимљиво је да је и у тексту *Друштвени положај жене у старом Дубровнику*²⁷² Драгољуб Павловић изнео тезу како је Дубровник по свом социјалном и државном уређењу био изузетно конзервативан град, нарочито у погледу женских права, вероватно услед честих и тесних пословних и политичких веза са Оријентом. „Отуда је”, пише Драгољуб Павловић, „породични живот у Дубровнику имао у себи нечег харемског”²⁷³. Чак ни у својим домовима младе девојке нису могле да присуствују извођењима позоришних комада на пировима или у другим приликама, него су представе посматрале из суседног, нарочито „издвојеног простора, који је био ограђен дрвеним решеткама, или мрежом, и који се звао „балатур”²⁷⁴. Школâ за девојчице није било, а брак је био нека врста „трговачке трансакције”²⁷⁵ Оваква и слична запажања о културној историји

²⁷² *Правда*, XXXVI/1940, бр. 12635-8, 6-9. јануара, стр. 15.

²⁷³ Д. Павловић, *Предговор*, „Дубровачка поезија : зборник”, Просвета, Београд, 1950, VII.

²⁷⁴ Исто.

²⁷⁵ Исто.

Дубровника и његовој свакодневици, честа су у студијама нашег аутора, како оним о песницима ренесансе и барока, тако и о културноисторијским и друштвеним приликама Дубровачке Републике, а видимо и да заједно врло добро кореспондирају у текстовима различитих намена.

У овом невеликом, али подацима о дубровачком свакодневном животу врло богатом предговору, Драгољуб Павловић отвара још два проблема и даје могућа разрешења – литерарне поступке и књижевне чињенице објашњава културноисторијским подацима везаним за епоху и друштвеноисторијским околностима које су утицале на њихове развој. Пишући о љубавној лирици он, примера ради, пореди песме првих дубровачких петраркиста Шишка Менчетића и Џора Држића. Уочава да се песме Џора Држића „разликују од Менчетићевих дискретнијом осећајношћу и непосредношћу песничког израза”²⁷⁶. Требало би истаћи да је у наредним реченицама Драгољуб Павловић отворено указао на проблеме са којима се сусрећу читаоци покушавајући да разумеју дубровачку поезију. На овом месту, Драгољуб Павловић „проговара” као професор који помаже својим студентима, у овом случају и широј читалачкој публици, да лакше и боље разумеју приморску лирику јер ће једино тако открити њене праве вредности. Са оваквим „каменом спотицања” у виду тежег разумевања стихова сусретали су се и, верујем, сусрећу се и даље, сви предавачи књижевности старијих епоха²⁷⁷.

²⁷⁶ Исто, XIII.

²⁷⁷ На овом месту присећам се покојног колеге, београдског професора Предрага Станојевића који је својим студентима говорио да ће стихове дубровачких аутора у потпуности разумевати када буду прочитали стотинак песама.

„Данашњем читаоцу”²⁷⁸, започиње Д. Павловић, „додуше, чине знатне тешкоће за разумевање ове лирике и њен језик и дикција, који са мноштвом старинских речи и необичних инверсија захтевају извештан напор при читању. Али када се са мало више добре воље, и уз помоћ коментара и речника, савладају прве тешкоће, читалац не може а да не осети сву чар ове распеване, мелодиозне и богате лирике ренесансног доба. Јер, и поред свих њених недостатака, који иду више на рачун времена и средине у којој је настала, ова љубавна лирика наших ренесансних песника одликује се често лепом и ритмичном дикцијом, добро нађеним песничким изразом, и успелим поетским сликама. У том погледу нарочиту пажњу заслужују песме које су мање или више писане по угледу на народну поезију, која је у овом првом и временски врло удаљеном укрштању са уметничком лириком показала сву моћ и богатств нашег народног стваралаштва”²⁷⁹.

Непосредно пре овога што је истакао о љубавној лирици, Драгољуб Павловић је указао читаоцима да је ренесансна лирика била меличка лирика. Треба још једном нагласити да је он инсистирао на томе да се увек има у виду да песме дубровачких песника нису биле само читане, као што се то чини данас, већ „су [биле] певане уз пратњу леута, и удружене тако са мелодијом и музиком, оне су деловале далеко импресивније. Лишене музичке пратње и мелодије оне нама данас могу изгледати каткада конвенционалне и књишке, али у своје време оне су у пуној мери задовољавале укус и потребе ондашње публике”²⁸⁰. Као одличан познавалац културноисторијских прилика, како се видело у претходним поглављима тезе, и литературе стваране у старом

²⁷⁸ Исто.

²⁷⁹ Исто.

²⁸⁰ Исто, XIII.

Дубровнику, Драгољуб Павловић је аргументовано одбранио дубровачке песнике од напада оних који су их гледали само као подражаваоце италијанских песника: „Дубровачким песницима, затим, сувише се замерало да су били само ропски подражаваоци сувремене италијанске лирике, и да се у њиховим песмама ретко може наћи мотив који већ није био опеван од њихових италијанских претходника и сувременика. Тај приговор може бити оправдан само када су у питању директна подражавања и мање или више слободни препеви појединих песама. У највећем броју случајева, међутим, ти „утицаји” нису ништа друго до обичне сличности које су сасвим природне када је у питању поезија која се развијала у сличним друштвеним и културним срединама”²⁸¹.

Треће важно место првог дела овог предговора *Антологије* из 1956. године је указивање на једну врсту популарне поезије – на маскерате. У Дубровнику, граду са строго аристократским начином управе, сваке године се организовао карневал²⁸² са, нарочито динамичним, веселим и бучним, покладним недељама²⁸³. Драгољуб Павловић сматра да није случајно што су те свечаности биле нарочито популарне, јер су њима представници виших друштвених слојева одвраћали пажњу нижих који су били дакако незадовољни друштвеним неједнакостима. Управо су, како подвлачи наш књижевни историчар, грађани и занталије узимали највише удела у разиграним свечаностима, па није случајно ни то што су карневалске песме писали баш песници

²⁸¹ Исто.

²⁸² Време од 6. јануара до почетка ускршњег поста.

²⁸³ Покладе – свечаности које се одвијају две недеље пред ускршњи пост.

из грађанских сталежа дубровачког друштва²⁸⁴. У једној реченици, али тачно и конкретно, Д. Павловић рекао је да уметничка вредност покладне поезије није увек на потребној висини, али да је она имала своју друштвену улогу и да је верно одражавала „једну страну дубровачког живота XVI века”²⁸⁵.

У овом предговору истакнут је значај који су имале и две друге врсте дубровачког песништва – шаљиве и сатиричне песме. Да су Дубровчани, изгледа, одувек били склони разним неподопштинама и шали²⁸⁶, види се на основу сачуваних песама ове врсте, које он назива и „уједљивим” песмама и „ругалицама”²⁸⁷. Како се такве песме нису читале, нити изводиле јавно јер то није било дозвољено, обично су биле лепљене, преко ноћи, на јавним местима. Иако не наводи архивски извор, Драгољуб Павловић истиче да је, поводом тога, дубровачки сенат бивао принуђен да води судске истраге. Такве песме, управо због свог необичног карактера, махом су биле непотписане, „па је данас врло тешко утврдити и тачно доба њиховог настанка и имена њихових писаца”²⁸⁸.

О маскератама је, у предговору своје *Антологије*, Милан Решетар рекао да су њих „о месојеђима појединци под маском говорили у друштвима (таква је нпр. и *Јеђунка*) или су их цијеле дружине пјевале по грацкијем улицама и веселијем састанцима (у ову другу врсту иду нпр. *Ланци Алемани* и *Сужњи*); код овијех задњих пјесама један је само пјевао текст пјесме а остала је дружина понављала рефрен. И ова је

²⁸⁴ Као најзначајније представнике, Драгољуб Павловић наводи Мавра Ветрановића, Николу Наљешковића, Андрију Чубрановића и Антуна Сасина. Интересантно је да Николу Наљешковића увек наводи када говори о песничким врстама, а никада када пише о комедијама или фарсама.

²⁸⁵ Исто, XIV.

²⁸⁶ О томе, такође, на сличан начин пише и Павле Поповић у свом огледу о *Новели од Станца*.

²⁸⁷ О овоме је било речи у трећем поглављу.

²⁸⁸ Д. Павловић, *Предговор*, „Дубровачка поезија : зборник”, Просвета, Београд, 1950, XV.

врста пјесме дошла у Дубровник из Италије, гдје су се, нарочито у Фиоренци, врло радо пјевале, па у њима има, као и у талијанскијем, којешта што се данданас не би смјело ни полако говорити пред поштенијем друштвом а камо ли у све гласе пјевати! Али по ондашњем схваћању то је било сасвим друговачије: такове су пјесме врло радо слушали и најфинија господа, мушка и женска. Уопће Дубровчани су јако вољели крупну шалу па су је радо сипали из својих шаљивијех пјесама а нарочито из такијех пјесама које су наперене против неке одређене личности”²⁸⁹. Иако се и сам Драгољуб Павловић слаже да су по својој раскалашности и ласцивности често прелазиле границу пристојности, он ову врсту песништва посматра првенствено „као производ ренесансног друштва” јер „верно одражавају једну страну дубровачког живота XVI века”²⁹⁰.

Такође, као значајни део дубровачког ренесансног песнишва, поред маскерата, Д. Павловић види и „остале шаљиве и сатиричне песме”²⁹¹, као и пригодне песме о којима је, Милан Решетар, пола столећа раније, рекао: „То је без сумње најслабија страна дубровачке лирике – пусто поље на којем царује празна фраза!”²⁹². Без обзира на то, у овом предговору је, поводом пригодне поезије, Драгољуб Павловић закључио: „Без тих пригодних песама, на пример, ми данас не бисмо знали какве је све тешкоће у својој књижевној каријери имао највећи дубровачки писац Марин Држић, а исто тако не би нам био довољан јасан лик симпатичног песника Хорација Мажибрадића, који је у својим посланицама пријатељима излио много непосредније и

²⁸⁹ *Антологија дубровачке лирике*, приредио Милан Решетар, Београд, СКЗ, 1894, XI-XII.

²⁹⁰ Д. Павловић, *Предговор* у: „Дубровачка поезија : зборник”, Просвета, Београд, 1950, XIV.

²⁹¹ Исто.

²⁹² *Антологија дубровачке лирике*, приредио Милан Решетар, Београд, СКЗ, 1894, XII.

искреније своје болове и животне невоље, него у својим осталим лирским песмама. Те пригодне песме су, најзад, и врло добра допуна родољубивим песмама дубровачким, и оне, заједно са овим последњима, верно одражавају онај велики и снажан патриотизам којим су били прожети сви песници стари дубровачке републике”²⁹³. Занимљив је поступак Драгољуба Павловића да пригодне песме сврстава уз родољубиве. Пригодним песмама обележавао се неки важан догађај или се славила одређена личност. Родољубивим песмама прослављао се, пре свега, град Дубровник или родно место одређене личности. Спојем ове две песничке врсте, посредно, слави се град Дубровник, јер када се прослављају и истичу добра дела заслужних грађана, истиче се и место коме припадају.

У другом делу овог предговора који је конципован попут Павловићевих студија о најзначајнијим писцима ренесансе и барока, представљени су најзначајнији аутори који су стварали од 15. до каја 18. века. Многи од њих заступљени су у антологији, али нису сви. Драгољуб Павловић базирао се, опет, на друштвеним условима који су довели до јењавања ренесансног песништва и стварања тзв. барокног сеичентистичког стила. Барок и барокни писци су, као што се види, честе теме којима се у више наврата бавио. Овај део предговора добро кореспондира са њима, а како је штампан 1950. године, неке од њих тек отвара и наговештава. Уочио је повезаност књижевних врста са одређеним сталежима дубровачког друштва, изрекавши да је „Економско пропадање владајућег властеоског сталежа, све изразитије јачање грађанске класе, и заоштравање класних противуречности, учинили су да се током XVII века поједини дубровачки књижевни

²⁹³ Д. Павловић, *Предговор*, „Дубровачка поезија : зборник”, Просвета, Београд, 1950, XVI-XVII.

родови почињу класно диференцирати. Није, на пример случај да је молодрама, као нови драмски род, била писана и приказивана поглавито од стране претставника властеоског сталежа, који је у овом романтичном оживљавању далеке прошлости тражио утехе за грубу свакидашњицу и животне невоље, док је грађански сталеж неговао искључиво артистичку комедију, у којој се често отворено исмевала и нападала властела”²⁹⁴. На ово је први сренуо пажњу управо Драгољуб Поповић, захваљујући свом доследном праћењу развоја дубровачке литературе и културноисторијских и друштвених осцилација током неколико столећа постојања Дубровачке Републике.

При самом крају овог предговора наш књижевни историчар говори о пародијама љубавне лирике и шаљивој поезији тог типа која је у Дубровнику негована нарочито у 17. веку. Занимљиво је да он сам сада износи ново, промењено мишљење о спеву *Дервиш* Стијепе Ђурђевића. Раније је, на име, изнео тезу да је овај спев пародија шесте песме из *Јеђупке* Андрије Чубрановића. Сада је, међутим, заузео став да је ово дело пародија целокупне петраркистичке поезије. Наводимо цитат у целини: ”До скоро се обично узимало да „Дервиш” није ништа друго до смишљена и хармонична пародија шесте песме Чубрановићеве „Јеђупке”. Међутим, више него то, Ђурђевићев спев, као уосталом и сви доцнији спевови ове врсте (Бунићев „Горштак”, И. Ђурђевићеве „Сузе Марункове”) могу се узети и као пародија целокупне петраркистичке поезије дубровачке XV и XVI века”²⁹⁵.

Овај предговор заокружује једна мисао, која се налази на самом крају, и која је захваљујући једној синтагми задобила моју посебну

²⁹⁴ Исто, XXI.

²⁹⁵ Исто, XXII.

пажњу. Драгољуб Павловић је, у последњој реченици, у којој је говорио о стању у дубровачкој литератури након смрти Игњата Ђурђевића рекао да се од тада књижевност свела на *пригодничарску лирику псеудокласичног типа* (истакла Н. В.) и да је пред сам пад Републике постала „живи анахронизам”²⁹⁶. Овим придевом *пригодничарска* Драгољуб Павловић је изрекао и свој став и вредносни суд о поезији ствараној у другој половини и на крају 18. века који је, дакако, далеко од позитивног.

Антологија *Дубровачка поезија*, или „зборник”, како ју је у поднаслову одредио сам приређивач, конципована је на следећи начин. Након предговора (стр. VII-XXIII), налази се избор из песништва, који је подељен на два дела: „XV и XVI ВЕК – РЕНЕСАНСА” и „XVII и XVIII ВЕК – ДОБА БАРОКА И АРКАДИЈЕ”. Песме су подељене према врстама. У првом делу, доминантна је љубавна лирика. Избор Драгољуба Павловића²⁹⁷, који је уређен хронолошки, започиње песмама Шишка Менчетића: *Посвета; Први поглед; Блажена ти и сва твоја љепота; Гледајте како је лијена; Не пјевам већ цвилим; Мој бол; За мене нема радости; За ме је смрт и Никад да се не растанемо*. Потом следе песме Џора Држића: *Нема љепше; Твоја љепост рани ми срце; Завјет; Љуби ме, душо; На лову; Одиљам се...*; затим Андрије Чубрановића: *Ко си, да ме свега израни, и опет си ми мила?; Све пјесме не помажу ништа; Дража си ми него ли сав свијет*; Николе Наљешковића: *Пале су врх мене и моје младости; Мислећи једну ноћ о теби, суннице*; Марина Држића: *Тко хоће згар с небес позрити на свит сај; Позор твој љувени, избрана липости; Слатко ти 'е, боже мој при,*

²⁹⁶ Исто, XXIII.

²⁹⁷ Песме су наведене према садржају, 275-280.

данка зороме; Савка Бобалјевића: *На снијегу ће цвијетје бити; Срце ми је пуно јада; О славни наш Бако;* Динка Рањине: *У зору пролитну; Госпоје љувена, ка ми тач омили; Покли иде сунач зрак...; Нека све у јаду; О вишњи позору;* Доминка Златарића: *Хитро тајим и покривам; Ненавидос ноћи; У другој чим страни просвјетла сад друге;* Мароја Мажибрадића: *Љубави, освети ме.* После љубавних, налазе се песме по угледу на народну поезију Џора Држића: *Дјевојка је ружу брала; Нашла је храбра дјевојчица; Дјевојка је подранила;* па од Динка Рањине три песме под истоветним насловом *Пјесан од кола.* Следе, потом, покладне песме (маскерате), а аутори су: Мавро Ветрановић: *Ланци Алемани, трумбетари и тифари;* Никола Наљешковић: *Сужњи; Пастири;* Антун Сасин: *Вртари;* Андрија Чубрановић: *Јеђупка.* Избор из родољубиве и пригодне лирике сачињавају песме следећих аутора: од Мавра Ветрановића: *Галиун; Пјесанца Марину Држићу у помоћ; Писанца у помоћ поетам;* Марина Држића: *Свитлomu и вридному властелину Сабу Никулинову Марин Држић;* Николе Димитровића: *Николи Нале;* Николе Наљешковића: *Господину Петру Хекторовићу властелину хварскому Никола Стјепка Наљешковића пише врху њих старости;* Динка Рањине: *Надгробје Шишмунда Менцетића;* Доминка Златарића: *Господину С. Б.;* Антуна Сасина: *Мрнарица.* На крају првог дела овог избора из ренесансног песнишва штампане су сатиричне песме Шишка Менцетића: *Твој језик; Што може новац; Зло од Котора;* Мавра Ветрановића: *Орлача Риђанка Котору говори проностик; Вук овци преко ријеке;* Динка Рањине: *Једному, ки ништо не учини, а туђе све хули; Дубровнику; Једноме, ки пјесни Шишкове и Џорине освојаше;* Доминка Златарића: *Шали се с гиздавијем господином (с Томом Натали Будиславићем);* Вала Валовића

(Соркочевића): *Томи Натали Будиславићу*. Други део, који обухвата песништво барока и 18. века, започиње љубавном лириком. Заступљени су Хорације Мажибрадић: *Маве копренице; Будућ моја лијена вила; Јутрос идућ покрај мора*; Стијепо Ђурђевић Ђорђић: *Ако уздаси моји огњени*; Иван Гундулић: *Љубовник срамежљив*; Иван Бунић: *Посвета; Лијенахна ти ми си; О зоре свијетле и миле; Чим гледам ја ружицу; Или ми, госпоје, моје срце врати; Слатка душо мом животу; Ах, да 'е мени; О дикло млада*; Владислав Менчетић: *Вила која љубав позна; Дијељење од госпоје*; Игњат Ђурђевић Ђорђић: *Госпођи надалеко; Згода љувена; Сви ини спаху љети у подне; Цвијет на дар послан од госпоје; Љувено уживање; У дошастје примаљетја*. Игњат Ђурђевић представник је оних аутора који су писали песме по угледу на народну поезију, и у овом одељку су: *Попијевка I; Попијевка II; Млацима; У попа Јована*. Пародије љубавне лирике представљене су песмама Стијепе Ђурђевића Ђорђића: *Дервиш*; Ивана Бунића: *Горштак* и Игњата Ђурђевића: *Сузе Марункове*. Шаљиве и сатиричне песме у избору Драгољуба Павловића су од следећих аутора: Паскоја Примовића: *Трипете Которанина свјетовање Корчуланом; Фусту су армали да тјера ускоке*; Владислава Менчетића: *Радоња*; Антуна Глеђевића: *Сповијета зашто је скарестија од бумбака; Причица од тикве и бора; Тржницам* Игњата Ђурђевића: *Смијешан разговор; Вили нехарној*. На крају се налазе пригодне и родољубиве песме Хорација Мажибрадића: *Посланица Валу Валовићу; У смрт поштованог оца својега госп. Мароја Мажибрадића; Мару Циполићу*; Ивана Бунића: *Надгробје господину Стијепи Ђорђи*; Јунија Паломотића: *Колико 'е свак држан мјесту родному* и Ивана Гундулића: *О лијена, о драга, о слатка слободо*.

У белешци о овом избору и издању²⁹⁸, Драгољуб Павловић наводи да је највећи број песама преузео из серије *Стари писци хрватски*²⁹⁹ водећи рачуна и о изменама и допунама. Оно што сматрамо најважнијим јесте податак да су две љубавне песме Владислава Менчетића у овој антологији први пут штампане, и да их је он својевремено био пронашао у библиотеци Фрањевачког самостана у Дубровнику.

Још једна песма овде је први пут, из рукописа, штампана. То је песма *Тржницам* која је приписана Антуну Глеђевићу. Исте године, када је штампан овај Павловићев антологијски избор, 1950. године, Миливој Петковић је ову маскерату поменуо у студији *Дубровачке маскерате*³⁰⁰ изричући у полуреченици: „... 'Тржнице' су Глеђевићеве, уколико је он доиста испевао песму 'De moribus mulierum quae pistoriam artem profitentur'”³⁰¹.

Обимну студију о А. Глеђевићу и овој песми написао је Мирослав Пантић³⁰². Он, такође, потврђује да „у обилно очуваној поезији која је некад сачињавала репертоар дубровачких карневалских дружина има и једна необично занимљива маскерата. Она иде под именом *Тржницам* и сачувана је, колико се сада зна, само у једном рукопису из почетка XVIII века, према коме је и објављена”³⁰³ и да „овај рукопис, на жалост, не бележи ни песника који ју је испевао”³⁰⁴. У фусноти, Мирослав Пантић још једном је навео пун податак, да је

²⁹⁸ Д. Павловић, „Дубровачка поезија : зборник”, Просвета, Београд, 1950, 253.

²⁹⁹ У издању Југославенске академије, Загреб, књ. II – XXV.

³⁰⁰ М. А. Петковић, *Дубровачке маскерате*, Београд, Српска академија наука, Посебна издања, књ. CLXVI, одељење литературе и језика, књ. 1, 1950, 123.

³⁰¹ Исто.

³⁰² М. Пантић, *Стара дубровачка маскерата Тржницам*, „Из књижевне прошлости – студије и огледи”, Београд, СКЗ, 1978.

³⁰³ Исто.

³⁰⁴ Исто.

песма исписана из рукописа, а то је рукопис I. а. 36 Југославенске академије у Загребу, и да је издање песме први пут дао Драгољуб Павловић у зборнику *Дубровачка поезија* (Београд, Просвета, 1950, стр. 219-224)³⁰⁵.

Обраћајући се читаоцима, Драгољуб Павловић скреће пажњу на то да се посебно потрудио да испод стихова објасни оне речи за које мисли да би их читалац, због истоветности или сличности са речима из садашњег књижевног језика, могао погрешно протумачити и разумети. Драгољуб Павловић, још једном је био предани приређивач, који је желео да читаоцима приближи књижевност којом се бавио. Упозорио их је да воде рачуна о томе да су се дубровачки песници поводили за италијанским, па да се то очитује врло често у бројању два слога који су читали као један. То је илустровано примерима: вијек, ријека, бијела и сл. При крају, оним редоследом којим су наведени у антологији, дати су и основни подаци о писцима, у одељку под насловом „Белешке о песницима”³⁰⁶, а на самом крају налази се „Речник”³⁰⁷.

У другом издању ове антологије³⁰⁸, на крају у напомени састављач је скренуо пажњу да су вршене измене у „Белешкама о писцима”³⁰⁹ и у напоменама, јер су у међувремену измењени одређени подаци о Андрији Чубрановићу и Стијепу Ђурђевићу, па су напомене састављене на основу најновијих научних расправа о овим песницима. Упоређујући напомене о овим писцима, утврдила сам да су оне о Стијепу Ђурђевићу истоветне, а да је знатно измењена напомена о А.

³⁰⁵ Исто.

³⁰⁶ Д. Павловић, „Дубровачка поезија : зборник”, Просвета, Београд, 1950, 255-264.

³⁰⁷ Друго издање антологије *Дубровачка поезија* изашло је 1956. године и истоветно је описаном издању из 1950. године, па о њему неће бити више речи.

³⁰⁸ Д. Павловић, „Дубровачка поезија : зборник”, 2. изд., Просвета, Београд, 1956.

³⁰⁹ Исто, 282.

Чубрановићу. Њега Драгољуб Павловић сврстава у песника прве половине 16. столећа, а избор песама даје одмах након песама Шишка Менчетића и Џора Држића. У другом издању, пак, у другом делу напомене Д. Павловић је написао: „У последње време, међутим, показало се да је *Јеђунка* само компилација истоименог дела хварског песника прве половине XVI века Микше Пелегриновића. Из много опширније Пелегриновићеве *Јеђунке*, Чубрановић је изабрао пет песама, унео у њих незнатне измене, и додао им шесту песму, коју је вероватно сам испевао. Ипак се мора признати да је Чубрановић приликом ове компилације показао много књижевног укуса, јер је начинио врло добар избор из Пелегриновића³¹⁰. Овом напоменом Драгољуб Павловић показао је да је пратио књижевна дешавања и нова научна открића из области којом се бавио и да је био увек спреман да своје ставове редигује и измени уколико је за то постојао ваљан разлог.

Б. Дубровачка лирика

Друга антологија дубровачког песништва коју је приредио Драгољуб Павловић је *Dubrovačka lirika*. Штампана је 1960. године у библиотеци „Антологија југословенске књижевности” издавачке куће Нолит из Београда. На први поглед слична је зборнику *Дубровачка поезија*, међутим, има знатних разлика.

³¹⁰ Исто, 284.

Песме нису сврстане према жанровима као у претходној антологији, већ према ауторима који су их написали. Писци су наведени хронолошким редом, од Шишка Менчетића до Ивана Гундулића. Заступљен је двадесет и један аутор са, око, стодвадесет песама. На крају су „Белешке о песницима” и „Речник”, али опет ћу поћи од предговора, јер се разликује од онога из претходне антологије.

Како је ово антологија дубровачке лирике, тако је Драгољуб Павловић започео и свој текст, рекавши да је „[...]обнова поезије, а нарочито лирике, једна од највећих ренесансних тековина у књижевности”³¹¹. У наредним реченицама пише о поезији у средњем веку, правећи паралеле са античком књижевношћу и показује да је, итекако, познавао средњовековну књижевност којом се такође паралелно бавио и коју је предавао након Другог светског рата. Многе ставове из овог предговора можемо пронаћи у његовим написима о књижевности феудалног доба, нарочито у раду *Српска средњовековна књижевност*³¹². И поред доминације цркве и религиозне поезије, коју није могао да оспори, Драгољуб Павловић је као мост између средњовековља и препорода успоставио жонглерску поезију, тј. поезију професионалних плаћених певача јер су они неговали како лирску поезију – албе³¹³, пасторале, тако и епску – стиховане историјске и љубавне романе. Занимљиво је да, пишући о овоме и у поменутом тексту, он наводи један податак који до тада није био навођен од стране

³¹¹ *Antologija dubrovačke lirike*, sastavio dr Dragoljub Pavlović, predgovor, Nolit, Beograd, 1960, 5.

³¹² Д. Павловић, *Српска средњовековна књижевност* (штампа из рукописа), у књизи: *Старија југословенска књижевност*, приредио Мирослав Пантић, Научна књига, Београд, 1971, 13–87.

³¹³ Алба је, према одредници у *Rečniku književnih termina*, врста песме која се појавила крајем 12. века у Прованси, а од времена трубадура постала је самосталан жанр. По правилу, то је строфична песма, која изражава тугу двоје љубавника што дан, који их раздваја, долази тако брзо. Основна расположења која алба изражава јесу сласт недозвољене љубави, туга због растанка, очајање недозвољене љубави и сл. Видети: V[ladeta] J[anković] одредница *ALBA*, у: *Rečnik književnih termina*, 2. izd, urednik Dragiša Živković, Nolit, Beograd, 12.

других историчара књижевности. „Те ‚непристојне песме‘ које су младе велможе још у Немањино време радо слушали нису у ствари биле ништа друго до жонглерске песме које су са много ласцивних детаља описивале љубавне подвиге ондашњих представника феудалне аристократије. Помене о таквим песмама и певачима жонглерима могу се исто тако наћи и у архивским документима наших приморских градова. У дубровачком архиву, на пример, наилази се често на вести да је и сама Дубровачка република позајмљивала такве певаче од суседних босанских и српских владара, када су то изискивале важније свечаности, а нарочито прослава заштитника дубровачке републике св. Влаха”³¹⁴.

Нема, нажалост, пуног податка у којим документима дубровачког архива овакви подаци могу да се прочитају. Овде нису наведени, и могуће је да их је Драгољуб Павловић имао забележене на другом месту, можда планирајући да их придружи основном тексту када буде саставио целокупну историју књижевности за коју се припремао. У сваком случају, и овакви, мада крњи, подаци су од непроцењиве важности, јер доказују везе које су постојале и које су одржаване током неколико векова између Дубровачке републике и српске средњовековне државе.

Са новим временом, у хуманизму и ренесанси, лирика, нарочито љубавна, поново је на пиједесталу. И не само то, она тада има већ, како је нагласио Д. Павловић „[...] један свој изграђен поетски језик и метрику који ће у многome корисно послужити првим ренесансним песницима да, користећи то културно наслеђе из Средњег века, изграде нову ренесансну поезију на народном језику. За нагли и брзи развој те

³¹⁴ Исто, 45.

нове ренесансне лирике велики део заслуга припада и хуманистима, тј. оним ученим људима XV века који су се са много одушевљења и прегалаштва бацили на проучавање и васпостављање античке грчке и римске културе и уметности”³¹⁵. Ту нову поезију, писану народним језиком, Драгољуб Павловић је упоредио са оном касније записаном, у време Вука Стефановића Караџића. Тиме је он успоставио поетске везе и посредно, још једном, указао на значај дубровачке књижевности не само као самосталног стваралаштва већ и као сигнала о томе како је у 15. и 16. веку изгледала усмена лирика. Јер, као што је написао и Владимир Ћоровић: „Истина је да би од XV [до] XVIII стољећа наша књижевност била готово без икакве важности да немамо Дубровчане”³¹⁶.

Развој поезије, као што је и у ранијим радовима Д. Павловић наглашавао, не би био могућ да у Дубровнику нису биле повољне политичке и економске прилике, нарочито од 1358. године када се ослободио турске власти. Појава песника на народном језику десила се истовремено када и појава хуманизма. „Штета је” каже „што нису сачувана дела најстаријих дубровачких песника из прве половине и средине XV века, какав, је на пример, онај анонимни млади дубровачки властелин који је око 1450. године забележио ћирилским словима на једном празном листу почетак лирске песме, чији први стихови гласе:

„Сада сам остављен срид морске пучине
валови моћно бијен; даж дојде с висине,

³¹⁵ *Antologija dubrovačke lirike*, 6.

³¹⁶ Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ћоровића : ка успостављању целовитости његовог научног, књижевног и едиционог корпуса (између истраживања и реконструкције)*, СПКД Просвјета, Билећа – Гацко, 2006, 191.

кад дојдох на копно, мних да сам...’ »³¹⁷

Најпознатији, први, непотпуни, стихови на маргини *Царинског статута*, записани су 1421. године, како је касније утврђено, а име песника, или записивача тог „репрезентативног фрагмента”, било је Цоно Каличевић³¹⁸. Мада Драгољуб Павловић није открио идентитет песника или записивача и није одредио тачну годину настанка, значајно је што је утврдио схему метрике и закључио да је поетски језик у то доба већ био изграђен и устаљен. Наводе о популарности љубавне лирике током 15. и 16. столећа илустровао је податком да су такву врсту поезије писали сви, учени људи, свештеници, па чак и црквени великодостојници и, зар није и поезија једног од најзначајнијих првих петраркиста, Цора Држића, довољан доказ за то?

Даље се разматра идеал женске лепоте и овај део предговора може да се посматра као резиме његових дотадашњих, вишедеценијских, написа о жанама у ренесансном Дубровнику. Потом, такође, опет пише о променама у друштву које су условиле настајање и развитак поезије, како у Италији и другим европским земљама, тако и у Дубровнику. С обзиром на то да је ова антологија штампана шест година пре преране смрти нашег књижевног историчара, овај предговор можда можемо, сада, читати и као једну врсту сумирања дотадашњих резултата?

Антологија дубровачке лирике подељена је у два дела. У првом делу су песници из ДОБА РЕНЕСАНСЕ – XV и XVI век, а у другом

³¹⁷ *Antologija dubrovačke lirike*, 7.

³¹⁸ *Поезија Дубровника и Боке Которске*, приредила Злата Бојовић, предговор, Издавачки центар Матице српске, Нови Сад, 2010, 11

песници ДОБА БАРОКА И АРКАДИЈЕ – XVII и XVIII век³¹⁹. Канционијер отвара Шишко Менчетић песмом *Посвета*, за којом следи двадесет љубавних песама: *Даруј ми срце да оздравим; Мој понос док ти пјеваш; У колу се охоли и гизда љепотом; Усхићен сам твојом љепотом; Волим тебе него све имање овога свијета; Што си тако жалосна?; Моја радост када те чујем пјевати; Не марим умријети, тед да ми је прије твоја љубав; Живот за њену љепоту!; Што сам скривио, те се зловољно од мене одвраћаш?; Њезина љепота има рајску сласт; Зашто сам на саму?; Блажена ти и сва твоја љепота; Твоја коса; Имах цвијетак, али га изгубих; Сва си бисер, не могу те доста нахвалити; Ослади чемерну моју младост; Долазим пред твој суд, да се на тебе потужим; Никад да се не растанемо; Жељан сам освете.* Песме Цора Држића: *Завјет; Желим те поваздан; Твоја љепост рани ми срце; Кад се тебе сјетим; Дјевојка ходи по зелени трави; Дјевојка је подранила; Дјевојка је ружу брала; Израсла је вита јела; На лову; Тајне засједе; Нашла `е храбра дјевојчица; Одиљам се.* Овај анологијски избор настао је неколико година пре него што је Јосип Хам приредио *Pjesni ljuvene* Цора Држића³²⁰, и пре него што је за неке песме утврђено да нису Држићеве, него да су песме на народну. О томе је, у новије време, писао Томислав Богдан: „Дефинитиван облик Држићева опуса успостављен ирским открићем не садржи, међутим, неке познате пјесме из *Рањинина зборника* које су Држићу устрајно

³¹⁹ Великим словима истакла сам поднасловe којима је састављач поделио антологију.

³²⁰ Dž. Držić, *Pjesni ljuvene*, priredio i osvrt napisao Josip Hamm, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1965.

приписиване (нпр. пјесме „на народну”, *Одиљам се, моја вило*), па би их требало сматрати пјесмама непозната ауторства”³²¹.

После првих петраркиста наведене су песме Андрије Чубрановића, мада, како се зна, он хронолошки не припада датом низу. *Дража си ми неголи сав свијет; Непокој; Јеђупка*. О његовом вредносном суду према овом дубровачком песнику може јасно да говори податак да је у обе антологије уврстио свих шест песама из компилацијске збирке *Јеђупка*. Марин Кристићевић заступљен је са две песме: *Истеци, Данице!* и *Пријатељу у Стону*. Од Мавра Ветрановића уврштена је само *Пјесанца штурку*. Потом су песме Николе Наљешковића: *Веле је времена; Мој виенче бисерни...; Мислећи једну ноћ о теби...; Није се, ма вило...; Пале су врх мене...* Савко Бобаљевић: *Посланица; На сниегу ће цвиетје бити; Срце ми је пуно јада; Мајка кћерци тихо прави*. Најзначајнији комедиограф, Марин Држић, заступљен је са три песме: *Тко хоће згар с небес позрити на свит сај; Позор твој љувени, избрана липости; Слатко ти е, боже мој, при данка зороме*. Мароје Мажибрадић: *Љубави, освети ме*. После Шишка Менчетића, највише песама Драгољуб Павловић је изабрао од Динка Рањине: *У зору пролитњу; У исто пролитје; Госпој свих госпој; Од жеље љувена...; О звезде љувене...; О срићо, о смрти, о силна љубави; О вишњи позору; Нека све у јаду; Покли иде сунач зрак...; О усти, о коси...; Много сам годишта; Како но ви пчеле...; Пјесан од кола; Пјесан од кола; Пјесан од кола; Ако када срића худа; Тач лијена пастирка*. Знатно је заступљен и Доминко (Динко) Златарић: *Кад годир мјесто; У хвалу покоја и мирне памети; Уздисање на прво своје битје слободно,*

³²¹ Т. Bogdan, *Lica ljubavi : Status lirskog subjekta u kanconijeru Džore Držića*, Zavod za snanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2003, 23.

цвилећи последње подложно љубави; У другој чим страни; Болес на далече своје госпође; Господину С. Б.; Ненавидос ноћи; Шали с гиздавијем пријатељем; Хитро тајим и покривам; Љубке ти пламене...; Пјесан СХХХ; У први цвијет моје младости. Антун Сасин испевао је прву родољубиву песму у дубровачкој књижевности – *Мрнарциу*, и она се налази у овом избору.

Други део, у коме су песници 17. и 18. века, започиње *Посветом* Цива Бунића. Оваквим избором песама којима отвара и први и други део своје антологије, Драгољуб Павловић као да даје омаж свим записивачима, састављачима и преписивачима ренесансних и барокних канцонијера, који су управо посветама отварали збирке песама.

Први аутор је Хорације Мажибрадић: *Маве копренице; Будућ моја лијена вила; Јутрос идућ покрај мора; Посланица Валу Валовићу; У смрт поштованог оца свога госп. Мароја Мажибрадића; Мару Циполићу.* Затим Стијепо Ђурђевић (Ђорђић): *Ако уздаси моји огњени; Дервиш.* Иван Гундулић: *По листју почели приат су вјетрици...; Цвјета цвијетје...; Ако уздах моћ...* Стиховима о слободи, из *Дубравке*, Гундулић ће бити заступљен и на крају. Сматрамо да је навођењем ове химне, приређивач на врло сликовит начин заокружио, такорећи „урадио“ антологију дубровачког песништва. На тај начин као да је подсетио и нагласио да је Дубровник за све време свог постојања, са свим својим грађанима и песницима, првенствено, био слободан. Јер, Д. Павловић посредно је поручио, да није било тако, ни поезија не би била оваква каквом је знамо.

Иван Бунић, најбољи дубровачки барокни лиричар, како је често у својим студијама наглашавао, овде је заступљен с петнаестак песама: *Лијепахна ли ми си; О зоре свијетле и миле; Чим гледам ја ружицу;*

Или ми, госпоје, моје срце врати; Слатка душо мом животу; Ах, да `е мени!...; О дикло млада; Њене су руке слатке узе; Црне очи!; Уживај док можеш!; Чија ћеш бити?; Ти дан доводиш; Стан љубави; Њена уста; Људски живот. Од Владислава Менчетића штапао је две љубавне песме: *Вила која љубавозна и Дијељење од госпоје*, те *Радоњу* – поему коју је уврсти и у антологију дубровачких поема. Од Јунија Палмотића једну: *Колико `е свак држан мјесту родному*. Влахо Сквировић има једну песму, познату поему *Мачус и Чавалица*.

На крају је песник с прелаза из 17. у 18. столеће – Игњат Ђурђевић (Ђорђић): *Госпођи надалеко; Згода љувена; Сви уни спаху љети у подне; Цвијет на дар послан од госпоје; Љувено уживање; У дошастје примаљетја; Попијевка I; Попијевка II; Млацима; И попа Јована; Сузе Марункове*.

Када упоредимо песме из ове и претходне антологије коју је приредио Драгољуб Павловић, закључујемо следеће. У овој је, како је речено, највећи број песама од Шишка Менчетића, а само су две идентичне у оба издања: *Посвета* и *Блажена ти и сва твоја љепота*. Од Џора Држића половина песама је истих, а од Андрије Чубрановића једна. Марин Кристићевић сада је први пут увршен у антологију, а од Мавра Ветрановића штампана је *Пјесанца штурку* која се не налази у претходном избору. И од Николе Наљешковића и од Савка Бобаљевића у другој антологији штампано је више песама, а песме Марина Држића идентичне су у обе књиге. Од Динка Рањине у првој антологији уврштено је пет љубавних и три песме родољубиве и сатиричне садржине, док је овде готово двоструко више песама, а слично је и са заступљеношћу Динка Златарића.

Од барокних песника, Стијепо Ђурђевић је заступљен са *Дервишем* и са љубавном песмом *Ако уздаси моји огњени*. Од Цива Гундулића, сем химне слободи из пасторале *Дубравка*, није штампано више стихова, а од Цива Бунића истих је шест песама које су и овде наведене истим редоследом. Слично је и са Владиславом Менчетићем, Јунијем Палмотићем и Игњатом Ђурђевићем.

На основу овога, може се закључити да у *Антологији дубровачке лирике* преовлађује љубавна поезија. Такав избор у сагласности је са предговором, тј. са свим тезама које су тамо постављене. На овај начин, избором песника и песама, Драгољуб Павловић је потврдио све оно што је теоретски промишљао. Такође, самим тим што је песнике представљао различитим песмама, он је обелоданио и читаоцима приближио дубровачко песништво од 16. до 18. столећа. Као да је избором ових песама желео да покаже колико је дубровачка поезија обимна и тематски и мотивски разнолика, а песници – у свим видовима песништва (љубавна поезија, сатирична) врсни попут својих узора и претходника из других књижевности, а на првом месту из италијанске књижевности.

Сходно томе, може се закључити да антологије дубровачког песништва представљају врхунац његовог бављења дубровачком књижевношћу и литературом. Њима је истакао и практично показао све вредности о којима је писао у студијама и радовима мањег обима. Сви аутори којима је више деценија посвећивао пажњу, а видели смо да се неким враћао и више пута, нашли су своје место у избору антологијских песама – Марин Држић, Динко Рањина, Динко Златарић – а пре свих – барокни писци Стијепо Ђурђевић, Циво Бунић и Циво Гундулић.

С обзиром на то да су антологије састављене након Другог светског рата, можда је Драгољуб Павловић њима желео да обнови и повећа интерес за дубровачку књижевност? Јер, свакако се дубровачка књижевност показује у потпунијем виду уз избор песништва аутора који су саставни део историје старијих епоха јужнословенских књижевности. У време када је Д. Павловић саставио прву антологију, 1950. године, било је прошло већ пола века од издања *Антологије дубровачке лирике* коју је приредио Милан Решетар³²².

Такође, антологије су сигурно биле намењене студентима који су изучавали старије епохе наше књижевности. Оне су, показало се касније, представљале и узор будућим антологичарима. Мирослав Пантић³²³ и Злата Бојовић³²⁴ преузели су исти концепт који је Драгољуб Павловић применио у *Антологији дубровачке лирике*.

В. Дубровачке поеме

Још један избор дубровачког песништва који је саставио Драгољуб Павловић је избор поема – *Дубровачке поеме*³²⁵. У невеликом предговору³²⁶, већ у уводној реченици Д. Павловић је

³²² *Антологија дубровачке лирике*, приредио Милан Решетар, Српска књижевна задруга, Београд, 1894.

³²³ *Песништво ренесансе и барока : Дубровник, Далмација, Бока Которска*, избор, предговор и напомене Мирослав Пантић, Просвета, Београд, 1968.

³²⁴ *Поезија Дубровника и Боке Которске*, приредила Злата Бојовић, Издавачки центар Матице српске, Нови Сад, 2010.

³²⁵ *Дубровачке поеме*, избор и редакцију извршио др Драгољуб Павловић, Београд, Издавачко предузеће Ново поколење, 1953.

³²⁶ „Предговор” у: *Дубровачке поеме*, избор и редакцију извршио др Драгољуб Павловић, Београд, Издавачко предузеће Ново поколење, 1953, 7–9.

потврдио раније изнесене тезе да је књижевност на Приморју имала много додирних тачака са италијанском књижевношћу и са осталим западноевропским књижевностима³²⁷. Дубровачка и далматинска књижевност, међутим, поседовале су много аутентичности, које су, природно, биле последица услова под којима су се развијали приморски градови. У овој реченици уочавају се додирне тачке са одговарајућим поставкама из предговора претходној антологији. Овде, пак, Драгољуб Павловић, не понављајући се, уводи нову тезу о којој је једна од особености приморске књижевности управо недостатак приповедачке прозе. Свестан чињенице коју износи, да су великани приповедне прозе заправо тек писци 19. века, он је подсетио да су и пре тога неке западне књижевности имале писце као што су Бокачо, Рабле или Сервантес.

Дубровачка књижевност, нажалост, остала је без великих прозних писаца. Као да се наш књижевни историчар чудило зашто Дубровник није однеговао ни једног аутора какав је био, на пример, задарски писац Петар Зоранић, који је саставио „пасторални роман” *Планине?* Подсетиће Драгољуб Павловић да сигурно и темељно наслеђе за то постоји и да се оно огледа у преведеним текстовима из средњовековне глагољске, а делимично и ћирилске књижевности, као и у текстовима који су писани живим народним језиком.

И заиста, могу се сложити са Драгољубом Павловићем и поставити исто питање. Ако су разноврсна ренесансна и народна поезија постојале већ током 15. и 16. века, који су то разлози довели до тога да дубровачки писци занемарују прозне књижевне врсте, усредсређујући пажњу само на лирику? Д. Павловић није негирао да је

³²⁷ Исто, 7.

у дубровачкој књижевности онога времена негована и комедија у прози (па је опет навео примере из драмског рада Марина Држића) и драма побожно-моралистичких садржаја, али знамо да је она, тада, ипак била у сенци поезије.

Надасве је интересантно да Драгољуб Павловић опет подвлачи да је ондашња ренесансна лирика много више певана и рецитована, него што је читана и „да су такве песме више служиле колективном него индивидуалном уметничком уживању”³²⁸, а да су „епоси и краћи спевови претстављали једину праву лектуру за сваког појединца који је осећао потребу да у часовима одмора прочита неко књижевно дело на народном језику. Ту потребу дубровачке читалачке публике задовољавали су нарочито краћи спевови, који су и због своје разноврсности у тематици, и због своје спретне књижевне форме били нарочито омиљени”³²⁹. Ово становиште заиста је било оригинално и Драгољуб Павловић је осветлио један значајан део литературе стваране у Дубровнику која је живела дуго.

Може бити необично што је Д. Павловић отворено изрекао уверење да се и ондашњи читалац „с муком пробијао кроз мутне алегорије”³³⁰ читајући *Пилигрину* Мавра Ветрановића. Ово је, вероватно тачно, и паралела са данашњим временом је неминовна. Можемо се запитати колико се, заправо, такво стање до данас променило?

Још је необичнији његов суд да је и ондашњи читалац исто и *Османа* с напором читао: „...а у Гундулићевом „Осману” с напором [је] могао пратити компликовани ретроспективни начин излагања епске

³²⁸ Исто, 8.

³²⁹ Исто.

³³⁰ Исто.

радње”³³¹. Зато су краћи, комични спевови, како каже, били ненапорни за читање, радња се лако пратила, фабула је била занимљива, а казивање лако и пуно хумора. Због свега тога, краћи спевови какве су писали Андрија Чубрановић, Стијепо Ђурђевић, Игњат Ђурђевић и други, били су врло популарни. И не само зато. Одговор на питање због чега су спевови имали толику популарност и били неговани и крајем ренесансе и у бароку, Драгољуб Павловић је дао када је повезао слику савременог дубровачког друштва 17. века и књижевни рад. Имао је на уму опадање властелинског слоја и тежњу појединаца ка повлачењу у себе, размишљању и контемплацији. Природна последица свега тога била је „све већа потражња за књижевним делима која ће задовољавати не само потребе колектива, него и појединца”³³².

Развоју краћих спевова, како закључује Д. Павловић, допринела је и нова доминација форме. Они су, наиме, „писани већином у тзв. секстини, тј. строфи коју је у дубровачкој књижевности први употребио Иван Гундулић, и која ће после тога у нашој наративној поезији играти сличну улогу коју је у италијанској литератури имала *ottava rima*.”³³³

У избору поема у овој антологији налазе се: *Јеђупка* Андрије Чубрановића, *Мрнарица* Антуна Сасина, *Дервиш* Стијепе Ђурђевића, *Сузе сина разметнога* Ивана Гундулића, *Радоња* и *Књига Маројица Кабоге* Владислава Менчетића, *Мачус и Чавалица* Влаха Скваторовића и два спева Игњата Ђурђевића – *Сузе Марункове* и *Попијевка више смрти Марка Краљевића*. Сваки аутор и свако дело има засебан

³³¹ Исто.

³³² Исто, 9.

³³³ Исто.

одељак, а пре штампаних стихова дато је сажето објашњење одређених појмова или појава или кратак пресек дела одређеног писца.

Тако се, пре *Јеђунке*, налази подела маскерата на салонске и уличне, које нема у предговору *Антологије* из 1950. године и, што сматрам надасве интересним, суд о књижевном укусу Андрије Чубрановића. Драгољуб Павловић истиче да је познато да је овај аутор пет песама преузео од хварског песника Микше Пелегриновића, али да је показао „многа књижевног укуса, јер је начинио врло добар избор”³³⁴. Из овога се види да Драгољуб Павловић не жели да суди, нити да осуђује поступак књижевне прекрађе из 16. века. То није примарно, већ је на првом месту литература тога времена коју жели да сачува и приближи читаоцима.

Док је говорио о *Мрнарци* Антуна Сасина, истакао је да је то једини дубровачки спев посвећен морнарици, и да је Сасин особен писац због тога. Издваја се, како каже, изненађујући реализам и успели хумор у сценама „из живота дубровачких „дјетића”, тј. малишана којих је било по неколико на сваком дубровачком броду, и који су још од малена навикавани на све невоље тешког морнарског позива”³³⁵.

СТИЈЕПО ЂУРЂЕВИЋ аутор је чијим се животом и делом, како смо већ видели, Драгољуб Павловић бавио у више наврата током свог научног рада. Овом приликом издвојио је податак да је *Дервиш* или *Дервишијата* врло успела пародија и навео, како каже, проверену причу о мотиву за настанак овог спева³³⁶.

³³⁴ Исто, 13.

³³⁵ Исто, 45.

³³⁶ „Песник је, кажу, допао једном затвора када му је било двадесет и осам година. Приликом изласка из тамнице, која је била у приземљу кнежева двора, кнежева кћи, видећи га онако бедно обучена и зарасла у браду, упита: „Тко је ови Дервиш?” – „Он више те ријечи (поводом те речи), а њом (кнежевом ћерком) затрављен (заљубљен), учини ову пјесан, а пак се за њу вјерио”. Раније се

Поводом *Суза сина разметнога* Ивана Гундулића, Д. Павловића је у уводном делу показао прилично оштар став о католичкој реакцији. Изрекао је, наиме, да је она настојала да „у ренесансном пробуђеном човеку убије све оно што је у њему било најборбеније и најпозитивније”³³⁷. Оно што препознаје као „општу клонулост и разочарење у материјални и земаљски живот”³³⁸ Павловић поново тумачи укупним друштвеним, економским и друштвеним променама, нарочито осиромашењем дубровачкој властеоског сталежа. Потом је нагласио да је управо овај спев значајан као „савршен образац барокног песничког стила који је владао у многим западноевропским књижевностима тога времена”³³⁹.

Поводом спева *Радоња* Владислава Менчетића, Драгољуб Павловић уочио је, што је врло значајно, не само да је у овим стиховима обрађен интернационални мотив познат из Шекспирове *Укроћене горопади*, *Преображене жене* или *Ђаво је слободан* Христијана Феликса Вајса³⁴⁰, *Стеријине Зле жене*, већ и из народне песме. Овоме он посвећује прилог у часопису *Ковчежић*³⁴¹, поткрепљујући своју тезу доказима који се тичу самог стиха: „наизменично смењивање стихова од осам и пет слогова, који се често употребљава у приморским почашницама”³⁴². Као илустрацију он

ово причање сматрало као обична легенда. Сада, након архивских истраживања, проучен је живот овог врло немирног човека, који је добар део свог бурног живота провео по тамницама и у прогонству, ово причање о постанку „Дервиша” постаје много ближе истини. Песник је заиста, када му је било 28 година лежао у тамници.” О овоме је већ говорено у 3. поглављу. Нав. дело, стр. 59.

³³⁷ Исто, стр. 73.

³³⁸ Исто.

³³⁹ Исто, стр. 73.

³⁴⁰ П. Поповић, *Стеријина зла жена*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, књ. I.

³⁴¹ Д. Павловић, *Вукова песма „Сирмах ожењен госпођом” и једна њена варијанта*, Ковчежић, књ. I, Вуков и Доситејев музеј, Београд, 1958.

³⁴² *Дубровачке поеме*, 125.

наводи свадбену песму коју је Вук забележио у Конавлима: *Сунце нам је на заходу,/ Брзо ће нам проћи*³⁴³. Он потом детаљно указује и на садржајна поклапања Менчетићевог пева и песме из Вукове збирке *Сиромах ожењен госпођом*³⁴⁴. Реч је, у оба случају, о различитом социјалном положају мужа и жене – сиромах и госпођа, и о веома сличном карактерисању охолое моме, односно госпође. И у *Радоњи* и у народној песми она је лења, нерадна и гиздава, склона да расипа мужевљево сиротињу на облачење и дотеривање. Посебан квалитет Павловићевог приступа представља чињеница да је он, поред Вуковог записа, анализирао и запис своје бивше ученице Данице Манојловић, наставнице гимназије у Смедереву. Реч је о песми забележеној у селу Липе од шездесетосмогодишње Иванке Јанковић. Садржинска подударна између Менчетићевог пева и ове двадесетовековне народне варијанте су изразита. Иако се крај разликује (у песми из околине Смедерева, зла жена се не поправља већ куне бабу која је подучила њеног мужа да јој се одупре), гиздавост, охолост и нерадност жене показују истрајавање овог мотива у народној књижевности и утицај који је народна песма морала имати на дубровачког песника. Све ово наводи Павловића на претпоставку да је Менчетић током боравка у Конавлима, био под непосредним утицајем народне песме, односно да је: „по конавоским селима могао, поред осталих, пјесни од кола, могао слушати и сличне шаљиве поскочице или причице са мотивом о злој жени”³⁴⁵. Ове налазе Павловић користи и сажима и у свом тексту о *Радоњи* у антологији *Дубровачке поеме*. То јасно

³⁴³ Вук Стефановић Караџић, *Српске народне пјесме I*, приредио Владан Недић, Просвета, Београд, 1975, бр. 65.

³⁴⁴ Нав. дело, бр. 700.

³⁴⁵ Д. Павловић, *Вукова песма сиромах ожењен госпођом и једна њена варијанта*, Ковчежић, књ. 1, 147.

показује да Павловићев приступ дубровачкој књижевности није био уско специјалистички, ограничен, већ је он ову књижевност сагледавао у њеним динамичним релацијама са народном³⁴⁶ и средњовековном књижевношћу.

Посебно место у овој књизи заузима песма Владислава Менчетића *Књига Маројице Кабоге*, јер до тада није била штампана и Драгољуб Павловић ју је приредио према рукопису Градске библиотеке у Дубровнику³⁴⁷. Скромно, он је тај податак унео готово неприметно, стављајући га као узгред, на крају своје напомене о дубровачком властелину Маројици (Бернарда) Кабоги (1630 – 1692).

Овако приређена и конципирана, ова антологија има несумњиво велики значај, јер су први пут, нажалост до сада непоновљен, на једном месту сабране све дубровачке поеме. Поводом овог избора, Мирослав Пантић је написао приказ³⁴⁸ и истакао да је ово нови избор професора Павловића у којем се он задржао и на епским песмама, алудирајући на то да се три године раније појавила антологија лирске поезије. Заједно са овим избором, Драгољуб Павловић је дао комплетнији преглед песништва. Увид да је у овом антологијском избору највише песника и поема из 17. века, М. Пантић образложио је тиме што „су у том веку дела овог рода била најзначајнија”³⁴⁹. Истакао је везу између усмене и дубровачке књижевности: „Покаткада се усто ова поезија образованих госпара напајала и на изворима народне песме: за Ђурђевићеву „Попијевку више смрти Марка Краљевића” то је јасно и без доказа, али

³⁴⁶ У својој *Антологији српске лирске усмене поезије* (Нови Сад, Светови, 1996) и Зоја Карановић истиче да: „А на богату лирску традицију певања XVI века упућује низ савремених дубровачких и далматинских песника, који доносе њихове стихове” (стр. 254).

³⁴⁷ *Дубровачке поеме*, избор и редакцију извршио др Драгољуб Павловић, Београд, Издавачко предузеће Ново поколење, 1953, 138.

³⁴⁸ М. Пантић, *Дубровачке поеме*, „Књижевност”, књ. XVII, јул – децембар, 1953, 153–154.

³⁴⁹ Исто, 153.

је то утврђено, благодарећи испитивањима проф. Павловића, и за Менчетићевог ‚Радоњу‘, а недавно је то констатовано и за ‚Јеђупку‘ која иде под именом Андрије Чубрановића. У једну реч: ова стара поезија има у себи вредности које јој обезбеђују љубав и данашњег читаоца”³⁵⁰. У једном сегменту, Мирослав Пантић је једну врсту спевава окарактерисао као „хероикомичне” и ту врсту одређења искористио је деценију и по касније и у антологији коју је саставио, говорећи о спеву *Дервиш* Стијепе Ђурђевића.

Али, Драгољуб Павловић није био једини који је приредио краће спевове и поеме. Пре њега, *Избор из дубровачког песништва* саставио је Светозар Матић³⁵¹ и његов избор имао је два иста издања. Светозар Матић је у кратком уводу рекао да су „најбоља и најоригиналнија дела дубровачке књижевности у епском роду. Међутим, та дела су објављивана само у кратким одломцима у читанкама које се у нашим школама употребљавају (на пример у Водниковој). Нека дела наши ученици нису уопште ни могли читати, јер се налазе само у ретким или непознатим старим издањима, или у чисто научним издањима Југословенске Академије; зато су скоро непознате ствари за читаоце: Менчетићев *Радоња*, Сквдријев *Мачуш* и *Чавалица*, Ђорђевићеве *Сузе Марункове*”³⁵². Дакле, из наведених реченица, да се закључити шта је био циљ и каква је била намена овако конципиране антологије.

³⁵⁰ Исто, 153–154.

³⁵¹ *Избор из дубровачког песништва : краћи спевови*, приредио Светозар Матић, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1923. Друго издање изашло је 1930. године и у раду цитирамо према овом издању. Исте године Светозар Матић приредио је још један антологијски избор: *Примери средње књижевности (дубровачко-далматинске и босанске)*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1930.

³⁵² *Избор из дубровачког песништва : краћи спевови*, приредио Светозар Матић, предговор, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1930, 5.

Светозар Матић навео је да су „текстови објављени у овој збирци узимани из издања Југословенске Академије и Курелчевих *Руња и пахуљица*³⁵³ (*Радоња, Мачуш и Чавалица*). – Тумачење ретких архаизама и провинциализама узимана су из *Рјечника Југословенске Академије*, Решетарове *Антологије* (издање С. К. Задруге) и из Бошковићева издања *Османа*. Извесне архаизме нисмо могли протумачити јер, нажалост, још немамо речник дубровачког књижевног језика. Некад је текст на први поглед недовољно јасан, и ако су све или скоро све речи у њему обичне. То најчешће бива због инверзије, тако честе у дубровачким текстовима. – Оцене дела су великим делом узимане из *Прегледа српске књижевности* Павла Поповића³⁵⁴.

Поредећи антологијски избор поема Драгољуба Павловића и избор спевова Светозара Матића, запазила сам да су и један и други уочили исте карактеристике појединих текстова. Помало патетичан, али наведени предговор Светозара Матића, био је добар повод да се понешто каже о изабраним делима и дубровачком књижевном језику. Уочљиво је да су сви текстови које је уврстио неспорни, али такође и то да је Драгољуб Павловић имао у рукама књигу С. Матића док је састављао свој избор. То се сасвим поуздано може знати из два разлога. Први је јер је 1930. године написао приказ Матићевог избора³⁵⁵, а на други нас упућују готово идентичне реченице из коментара уз Менчетићев спев *Радоња*. За ово песничко дело, Матић је написао: „*Радоња* је сасвим мали спев, али потпуно самосталан према другим

³⁵³ F. Kurelac, *Runje i pahuljice*, Zagreb, 1866-68.

³⁵⁴ Исто.

³⁵⁵ Д. Павловић, *Матић Светозар, Избор дубровачког песништва. Краћи спегови. Друго издање*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XII, св. 1, 1932, 106–107.

делима дубровачким. Предмет је, изгледа, узет из народне књижевности. Предмет је тај обрађен у Шекспировој *Укроћеној горопади* и код нас у Стеријиној *Злој жени*: муж излечи своју злу жену од злоће и себе спасе од несреће у животу тиме што је избије. Спев је пун комике, комична је слика зле жене Радоњине, Милаве, комичан је и јадни сељак Радоња, коме жена не да да живи угодно. Спев има облик монолога: Радоња прича сам своју историју, у говору његовом има много стварног, народног изражавања. Стих у овом спеву је такође из народне књижевности: комбинација стихова од осам и пет слогова (употребљена, например, у бокелским „почашницама” у Вуковој збирци, књизи 1.)³⁵⁶.

Ту белешку, Драгољуб Павловић је проширио, и у *Дубровачким поемама* написао је ову напомену о *Радоњи* Владислава Менчетића: „У *Радоњи* Менчетић је обрадио онај исти мотив који је у светског књижевности познат нарочито по Шекспировој комедији *Укроћена горопад*, а у нашој по Стеријиној *Злој жени*. Тај мотив води порекло још из средњовековних фарси, тј. из времена када се на жену гледало или као на светицу, или на теловљеног ђавола, и када се веровало да се ђаво из зле жене може истерати батинама. Менчетић, међутим, није имао потребе да овај мотив тражи у страним књижевностима, или средњовековним фарсама. Као млад племић, Менчетић је у неколико махова боравио дуже времена у Конавлима као војни заповедник и вицикнез, и у конавоским селима био је у могућности да чује и народне песме за које су дубровачки песници, почевши још од Џора Држића, имали интереса. Да је Менчетић заиста обрадио свога *Радоњу* према

³⁵⁶ *Избор из дубровачког песништва: краћи спевови*, приредио Светозар Матић, предговор, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1930, 48.

сличним шаљивим народним песмама, доказ је најпре сам стих (наизменично смењивање стихова од осам и пет слогова), који се често употребљава у приморским „почасницама” (в. на пр. бокелјске почаснице у Вуковој I књизи нар. песама), и, затим, чињеница да се исти мотив налази и у народној песми *Сиромах ожењен госпођом* (в. I књигу Вукових песама, бр. 700). Најзад, и сама обрада пева, која се одликује успешним народским хумором, и реалистичним, иако нешто карикираним приказом сеоских типова, показује најбоље да је Менчетић за свога *Радоњу* могао добити потребну инспирацију само у суседним конавоским селима³⁵⁷.

Захваљујући оваквом коментару, још једном се показује да је Д. Павловић био доследан свом методолошком поступку и да је, без обзира да ли је приређивао песничка дела или писао о одређеним ауторима, повезивао све чињенице до којих је могао да дође – без обзира да ли су оне биле у директној вези са литературом или биографијом писца.

* * *

Антологичарски рад Драгољуба Павловића до данас није изгубио свој значај, иако су уследиле антологије Мирослава Пантића³⁵⁸ и Злате Бојовић³⁵⁹. Штавише, из чињенице да Злата Бојовић у своју антологију

³⁵⁷ *Дубровачке поеме*, избор и редакцију извршио др Драгољуб Павловић, Београд, Издавачко предузеће Ново поколење, 1953, 125.

³⁵⁸ *Песништво ренесансе и барока : Дубровник, Далмација, Бока Которска*, Просвета, Београд, 1968.

³⁵⁹ *Књижевност Дубровника : ренесанса и барок. Избор из лектире*, Филолошки факултет, Београд, Нова светлост, Крагујевац, 1998 (друго издање 2007). И *Поезија Дубровника и Боке Которске*, Издавачки центар Матице српске, Нови Сад, 2010.

уноси и Павловићев текст *Дубровачка поезија*³⁶⁰, верујем, сведочи да је она хтела да нагласи и његову позицију претходника и значајног антологичара.

³⁶⁰ Реч је о предговору антологији *Дубровачка поезија* из 1963.

5. ПОГЛАВЉЕ

КРАЋИ ТЕКСТОВИ, ПРИКАЗИ И ДРУГЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ

У овом поглављу дати су и интерпретирани мањи прилози и прикази стручне литературе: „Један прилог историји употребе српског језика на Порти”, „Једна дубровачка песма у славу Геснера”, „Француска књижевност и дубровачки исусовци”, „Година рођења Ивана Гучетића Млађег”, „Једна стара уредба о уређењу Дубровачког архива”, „О женској ношњи у старом Дубровнику”, „О друштвеном положају жене у старом Дубровнику” и на крају је дат преглед књига у којима су сабране различите студије Драгољуба Павловића.

* * *

У једном од првих приказа у часопису *Прилози за књижевност, историју и фолклор* Драгољуб Павловић је представио рад Салка Назечића о Ивану Гучетићу Млађем³⁶¹. Истаћи су оно што је похвалио и оно што је сматрао манама јер се и на тај начин уочава методолошки поступак и однос према књижевноисторијском раду и самога Драгољуба Павловића. Као да се трудио да се клони онога што је замерао другима, а да се придржава свих оних постулата које је уочавао и прихватао и од својих претходника и од савременика.

Истичући да је ова расправа врло значајна јер представља први већи рад о овом писцу, додаје и неколико новина које је увео аутор.

³⁶¹ Д. Павловић, *Назечић Салко, Иван Гучетић Млађи*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. VIII, св. 1–2, 1926, 301-302.

Најпре, то је нова грађа у већ познатом биографском делу расправе, али аутору замера што даје суве податке и само сумарно набраја ни не покушавајући да како каже: „колико толико оживи личност песникову”³⁶². Главнија замерка тиче се велике употребе параграфа, коју назива злоупотребом. Иако врло малог обима, овај приказ обogaћен је податком који наводи наш аутор, претпостављајући да он писцу расправе није био познат. То је година ступања у ред Ивана Гучетића.

Од приказа издвојићу још три зато што се најнепосредније баве како ренесансном књижевношћу, тако и културноисторијском и друштвеноисторијском сликом старог Дубровника, а то су, као што се зна, биле примарне теме интересовања и самог Драгољуба Павловића³⁶³. Један је приказ студије Јорја Тадића *О друштвеној структури Далмације и Дубровника*, потом приказ приређене књиге у два тома Мирослава Пантића *Поетика хуманизма и ренесансе* и књиге *Из старог Дубровника* од Петра Колендића, коју је такође приредио Мирослав Пантић.

Историчар Јорјо Тадић јесте, као и Драгољуб Павловић, одличан познавалац дубровачке и далматинске политичке и друштвене историје. Павловић наводи да је он у овој сажетој расправи зналачки изложио тачно и прецизно не само основну структуру друштва у приморским градовима, већ је и успешно анализирао главне економске и друштвене прилике које су условиле и развој наше ренесансне уметности и литературе. Похвалио је добро уочену и изложену ралику

³⁶² Исто, 302.

³⁶³ Комплетан списак приказа које је писао Д. Павловић налази су у Библиографији дубровачких студија на крају овог рада.

између економских услова под којима су се развијали далматински градови под управом Млечана и оних попут Дубровника.

Јорјо Тадић је, подвлачи Павловић, показао зашто је Дубровник предњачио у односу на друге градове и том приликом је дао нова тумачења карактеристика дубровачких друштвених прилика. Он је увео и појам „међукласе” подразумевајући под тим обогаћени слој дубровачког пучанства.

У овој расправи уочени су и тачно подвучени они специфични услови под којима се, за разлику од осталих далматинских градова, развијала књижевност ренесансе на Хвару.

Врло кратко, али опет сажето и јасно, Драгољуб Павловић је приказао књигу *Поетика хуманизма и ренесансе*, похваливши зналачки избор приређивача Мирослава Пантића и његова настојања да своје студије из наше ренесансне књижевности повеже са одговарајућим правцима и покретима у италијанској и светској ренесансној књижевности. Нагласио је да овако изабрани и коментарисани текстови могу бити корисни не само студентима и наставницима књижевности, него и свакоме ко се интересује за стару литературу.

И у трећем приказу прво је похвалио подухват издавачке куће Српска књижевна задруга која је издала изабране текстове академика Петра Колендића. Ова збирка текстова, како је назива Драгољуб Павловић, надасве је значајна јер су сада ти објављени чланци и радови много приступачнији. На крају, он исказује наду да ће Петар Колендић објавити у целини своју аутобиографију која је, овога пута, дата у изводу. Похвалио је предговор Мирослава Пантића и израђену библиографију.

* * *

Жене у старом Дубровнику биле су теме неколико написа Драгољуба Павловића током више година његовог рада. У предговорима антологија бавио се њиховим друштвеним статусом, идеалом женске лепоте, а у дневном листу *Правда* пред Други светски рад објавио је текст о друштвеном положају Дубровкиња³⁶⁴. У првој реченици овог текста на ефектан начин је спојио прошлост и садашњост: „Данас, када се толико говори о женском праву гласа и о учешћу жена у јавним пословима, није без интереса видети какав је био друштвени положај жене у старом Дубровнику”³⁶⁵.

Веома је занимљиво да је духовно образовање женске деце ишло тешко и споро, мада би се очекивало, с обзиром на то да је Дубровачка Република била врло развијена и отворена према културним утицајима, да ће и школовање девојака постати уобичајено. Али, разлоге за то Павловић види у следећем. Упркос великом богатству и високој култури, Дубровник је, заправо, био врло конзервативан град – како по социјалном, тако и по државном уређењу. И то није било случајно. Услед тесних и честих пословних веза са Турском и другим источним земљама, он је био под великим орјенталним утицајем. Може звучати радикално, али Павловић је изрекао да је у Дубровнику чак постојало и нешто, како каже, „харемско”³⁶⁶. Наиме, то је важило нарочито за жене

³⁶⁴ Д. Павловић, *Друштвени положај жене у старом Дубровнику*, Правда, XXXVI/1940, бр. 12635, 6–9. јануар, 6.

³⁶⁵ Исто.

³⁶⁶ Исто.

из властелинског слоја, чија је слобода кретања била веома ограничена. Нарочито је био тежак положај девојака. Оне из властелинских и грађанских породица све време су проводиле у кући. Биле су строго чуване и надзиран им је сваки корак. Уколико су желеле да се описмене, то им је омогућавала породица, ако би ангажовала приватног учитеља. Спољни свет могле су да виде само неколико пута годишње, у време великих празника.

Драгољуб Павловић и даље описује положај жена, и изриче да је ограничење кретања постојало и унутар саме куће. Нису смеле да се појављују на прозорима, а ако би неко дошао, нису смеле да излазе пред њега. Чак и у време породичних свечаности, што је нама са становишта књижевне историје надасве занимљиво, девојке су госте и приредбе посматрале из једног нарочито издвојеног простора који је био ограђен дрвеним решеткама, или мрежом, и називали су га ”балатур”³⁶⁷. Такав живот, наш књижевни историчар је назвао „врстом домаћег затвора”³⁶⁸.

Брак је, у Дубровачкој републици био уговоран и није постојала слобода избора. По строго утврђеном правилу, које није имало изузетке, у Дубровнику се могла удати само девојка којој су родитељи могли да на време обезбеде потребан мираз. Зато се удавала најчешће само најстарија кћер, а остале су биле слате у манастир.

Други део овог текста почиње необичном констатацијом, парафразирам, да су Дубровкиње и поред свега описаног ипак биле задовољне. Он разглоге за ово види у томе што је ново време, Ренесанса, донела извесне промене и што је женина лепота била на

³⁶⁷ Исто.

³⁶⁸ Исто.

пиједесталу. Статус се знатно променио у односу на средњи век, мада до веће еманципације није могло да се дође.

При крају, Павловић наводи речи Ватрослава Јагића³⁶⁹ који је 1868. године у једном писму изразио рђаво осећање у Дубровнику: „Човјек не би вјеровао да је у Европи – каже он, ту – све је још по турском!”³⁷⁰

Ако је тако било у другој половини 19. века, запитао се Драгољуб Павловић, а питање остаје и даље без одговора – како ли је тек било у Ренесанси?

Текст који хронолошки иде испред горе наведеног, али се на њега такође и ослања, како темом тако и идејама, навешћу овим редоследом. То је рад објављен такође у *Правди*³⁷¹ и у њему Павловић је обрадио тему женске ношње и идала женске лепоте током ренесансне епохе.

Уводне реченице овог текста поклапају се са уводним пасусима *Предговора* у антологији *Дубровачка поезија* из 1956.

Разматрајући питање преображаја жене и њеног друштвеног положаја, Драгољуб Павловић установио је да је до њега дошло крајем 15. века под италијанским утицајем. Ослобођене од начина живота какав су водиле током средњег века, сада су се врло брзо сналазиле. Користиле су свој положај и врло лепо трошиле богатство, зарађено трговином, које су имали њихови мужеви. Зато је већ у првим годинама 16. века дубровачка влада била принуђена да установи нарочити одбор за сузбијање луксуза, такозване „провидуре за луксуз”³⁷². Прва таква уредба била је донета већ 1503. године. Њоме је забрањивано ношење

³⁶⁹ Исто.

³⁷⁰ Исто.

³⁷¹ Д. Павловић, *Закони ограничавају раскош*, Правда, XXXV/1939, бр. 12360–63, 8 – 11. април, 6.

³⁷² Исто.

хаљина од свиле, или материјала протканог сребром или златом. Такође, уредба је забрањивала дугмади од злата. Казне са кршење оваквих уредби биле су високе и износиле су 100 перпера. Али, без обзира на драконске казне, и на томе инсистира Драгољуб Павловић, жене се нису много обазирале на прописе. Већ наредних година, донети су нови закони (1507. и 1509. године).

Ове уредбе значајне су нам и због тога што се из њих може извући културолошка слика жене онога времена – како се носила, чиме се китила, каквим се накитом украшавала.

Од гардеробе коју су Дубровкиње носиле, Драгољуб Павловић истакао је капе у облику купе које су имале свилене врпце златом извезене. Женску гардеробу описивао је јасно и доживљено. Стиче се утисак, док се чита овај/овакав текст Драгољуба Павловића да је он или сам био непосредни сведок ономе о чему пише или као да су читаоци, заправо посматрачи сликарског портрета даме из прошлости.

Истакла бих, крају, Павловићево запажање да је женино улепшавање било двоструко, јер је она – улепшавајући своју спољашњост – улепшавала и свој дух. То је новина у ренесанси у односу на претходне епохе, коју је он подвлачио и истицао када год би писао о женама.

У краћем тексту *Ко је написао „Јећупку“?* који је штампан у Политици³⁷³ трага се за правим аутором ове познате дубровачке цингареске. Повод је „прави преокрет“³⁷⁴ у одговору на питање је ли Андрија Чубрановић плагирао Микшу Пелегриновића или је чувени Хваранин преузео стихове познатог Дубровчанина?

³⁷³ Д. Павловић, *Ко је написао „Јећупку“*, Политика, 1961, 23. јули, стр. 15.

³⁷⁴ Исто.

Преокрет је изазвала књига Миливоја Петковића *Дубровачке маскерате*³⁷⁵. Он је објаснио како је дошло до тога да се још крајем XVI века *Јеђунка* припише Чубрановићу, и први је изнео врло озбиљне аргументе због којих је закључио да је прави писац Микша Пелегриновић, док је Чубрановић првих пет песама преписао а само шеста песма делимично је његова.

Деценију након што је штампана поменута књига Петковићева књига, Антон Колендић узео је за тему своје докторске тезе управо ауторство *Јеђунке*. Држећи се показаних Петковићевих резултата, он је отишао корак даље и, на основу нових архивских података које је пронашао, саставио знатно пунију биографију Микше Пелегриновића. Расправљајући о дубровачкој преради *Јеђунке*, А. Колендић закључио је да Андрија Чубрановић уопште није ни био песник, јер онај имењак чије су песме у *Рањинином зборнику*, никако не може бити аутор *Јеђунке*.

На основу онога што су закључили и Миливој Петковић и Антон Колендић, наш књижевни историчар закључио је да обе студије имају значајно место и да се међусобом надопуњују.

Поводом књиге Миливоја Петковића *Дубровачке маскерате*, четири године након што је изашла из штампе, Драгољуб Павловић објавио је приказ. Истицао је главне резултате – то су одговори на питања о оригиналности *Јеђунке*³⁷⁶ и однос дубровачке песме према истоименој хварској песми песника Микше Пелегриновића. Да дубровачка књижевност обилује загонетним, затамњеним местима која

³⁷⁵ М. Петковић, *Дубровачке маскерате*, САНУ, Београд, 1950.

³⁷⁶ Д. Павловић, *Миливој Петковић. Дубровачке маскерате*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XX, св. 1–2, Београд, 1954.

се расветљавају у различита времена, доказ је и најновији текст о Миливоју Петковићу настао као резултат истраживања Тање Ракић³⁷⁷.

АУТОРСКЕ КЊИГЕ ДРАГОЉУБА ПАВЛОВИЋА

Када се погледа библиографија дубровачких студија Драгољуба Павловића, уочавају се четири књиге и једне скрипте. О студији од тридесетак страница о песнику Ивану Гундулићу која је, као засебна књига изашла у београдској издавачкој кући Рад 1962. године, (штампана је ћирилицом и латиницом) било је речи у првом поглављу. Сем ове књиге, Драгољуб Павловић нема ауторских монографија посвећених појединим писцима, већ има – за живота штампане – две књиге изабраних студија и чланака: „*Iz književne i kulturne istorije Dubrovnika*” и „*Iz naše starije književnosti*” и једну постхумно издату – „*Старија југословенска књижевност*” коју је приредио Мирослав Пантић.

Књига *Iz književne i kulturne istorije Dubrovnika : Studije i članci* штампана је у Сарајеву, у издавачкој кући Свјетлост, 1955. године. Она обухвата три тематска сегмента. Први је посвећен драми и ономе што би се могло назвати сценским жанровима, њега чине: „*Комедија у нашој ренесансној књижевности*”, „*Нови подаци за биографију Марина Држића*”, „*Мелодрама и почеци опере у старом Дубровнику*”. Део који

³⁷⁷ Т. Ракић, *Доприноси Миливоја А. Петковића у проучавању дубровачких маскерата*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. LXXIX, Београд, 2013.

се бави поезијом сачињавају текстови: „СТИЈЕПО ЂОРЂИЋ (ЂУРЂЕВИЋ)”, „МАРИНИЗАМ У ЉУБАВНОЈ ЛИРИЦИ ИВАНА БУНИЋА”, „ПАРОДИЈЕ ЉУБАВНЕ И ПАСТОРАЛНЕ ПОЕЗИЈЕ У ДУБРОВАЧКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ”, „ВЛАХО СКВАДРОВИЋ”. Веома интересантан је трећи сегмент који указује на опште присутну Павловићеву тежњу да сагледава и испитује шири културолошки и историјски контекст књижевног стваралаштва. Реч је о студијама: „БОРБА ПРОТИВ ЛУКСУЗА У ДУБРОВНИКУ XVI И XVII ВЕКА”, „ЖЕНА У СТАРОМ ДУБРОВНИКУ” и „О КРИЗИ ВЛАСТЕОСКОГ СТАЛЕЖА У ДУБРОВНИКУ XVII ВЕКА”.

Ову књигу, „уместо предговора” отвара једна напомена, коју ћу пренети у целини: „Студије и чланци из дубровачке књижевности и културне историје који су сакупљени у овој књизи штампани су били у нашим стручним часописима и периодичним публикацијама или у књижевним и дневним листовима. Сви они, иначе, рађени су поглавито по необјављеним архивским документима и због тога, овако скупљени, могу послужити корисно сваком ко би желео да се ближе упозна са књижевном и културном историјом старог Дубровника. У текстовима појединих студија и чланака вршене су само ситније стилске и материјалне исправке. Крупније измене учињене су само у монографији о Стијепу Ђурђевићу и то према архивској грађи коју је писац нашао накнадно после објављивања студије о овом дубровачком песнику. Усто, у овој књизи изостављене су све примедбе испод текста које за ширу читалачку публику немају већег интереса”³⁷⁸. Верујем да се овде поново показује жеља Драгољуба Павловића да укључи рецепцију и изучавање дубровачке књижевности у културни видокруг

³⁷⁸ D. Pavlović, *Umesto predgovora*, u knjizi: *Iz književne i kulturne istorije Dubrovnika (Studije i članci)*, Svjetlost, Sarajevo, 1955, 5.

шире читалачке публике, а могућа је и његова жеља да студентима књижевности обезбеди поуздану, научно засновану и њиховим интересовањима прилагођенију стручну лектуру. О томе непосредно сведоче изостављања оних напомена које су у научном часопису незаобилазне, а који се аутор свесно одриче због комуникативности своје књиге.

Напомена „Уместо предговора”, иако кратка, садржи и низ поставки, које додатно осветљавају метод и рад нашег књижевног историчара. Поред неопходне научне апаратуре коју чине извори претходно штампаних текстова и наглашавања да су ови текстови засновани на необјављеним архивским подацима, веома значајно ми се чини и особена ауторова скромност. Он „се нада” да његова књига може бити корисна свим онима који би ближе желели да упознају стари Дубровник – његову културу, историју и литературу.

Потом наводи да су извршене само ситније стилске измене и материјалне исправке, осим у тексту о Стијепу Ђурђевићу, мада ће се показати да су додатне измене, тј. допуне вршене већ у првом тексту. Трећи навод је о изостанку примедби и фуснота испод текстова. Он може да указује на то да су овако уређени и сабрани текстови били намењени, заиста, широј читалачкој публици, али и на нешто друго. Да ли је овако срочена напомена била можда само флоскула намењена издавачу да би књигу штампао? Можда наивно, али сматрам да је Драгољуб Павловић, ипак, недвосмислено мислио управо то што је написао и да му је намера заиста била да многим читаоцима приближи Дубровник, са свим облицима културе, којим се од студентских дана бавио. У прилог овоме, могла би да иде и слична напомена издању

Држићевих комедија из 1937. године, о којој је писано у првом поглављу.

Први од десет студија и чланака је текст о комедији. Годину дана раније, Драгољуб Павловић је штампао рад „О нашој ренесансној комедији”³⁷⁹ и било би очекивано да је у овој књизи штампан исти текст. Међутим, овде је штампан додатно измењен, тј. проширен текст о ренесансној комедији, који је насловљен „Комедија у нашој ренесансној књижевности”. У наслову је већ уочљива присвојна заменица *наша* која је била карактеристична у одређивању књижевности током читавог рада Драгољуба Павловића.

Није, вероватно, случајно што управо овај текст отвара књигу. Јер, није реч само о жанру комедије, већ се њиме отвара и шири културолошки и друштвеноисторијски контекст. Након прве реченице о ерудитној комедији, приказује се шаренолика слика ренесансног града са свим специфичностима веселог, плутократског друштва које је собом носио. Засигурно је управо због оваквог начина писања, Драгољуб Павловић бити занимљив аутор, а његови текстови интересантни и поучни многим читаоцима, па чак и онима којима књижевност, историја или култура нису биле струка. Начин на који су представљане комедије, на пример, сигурно није био познат ширем кругу читалаца, као што претпостављамо, није познат ни данас. Ово напомињемо да би нагласили актуелност студија Драгољуба Павловића и њега као аутора.

Студија која се, рекла бих, надовезује на претходну јесте она о Марину Држићу: „Нови подаци за биографију Марина Држића”. Зато

³⁷⁹ Д. Павловић, *О нашој ренесансној комедији*, Питања књижевности и језика I, 1954, 51–58.

што, као што смо већ приметили, Драгољуб Павловић је, говорећи о књижевним врстама или ренесансном животу, најчешће узимао примере из Држићеве биографије или књижевног опуса.

Након најзначајније ренесансне драмске врсте и највећег аутора, следи текст о новој, популарној позоришној врсти седамнаестог века – о мелодрами. Пошто је и о овом раду било речи у ранијим поглављима, само бисмо напоменули да је читаоцу ван књижевне струке сигурно било надасве занимљиво да сазна да је један тако популаран жанр заживео у старом Дубровнику знатно пре него у другим земљама.

Централно место у књизи има студија о Стијепу Ђорђевићу (Ђурђевићу). Да ли је то случајно или не, могао би се запитати само неупућени читалац. Прва студија о овом аутору, како је већ речено у другом поглављу, штампана је 1935. године, а додатак двадесет година касније. Значи, у време настанка и ове књиге. Није случајно што ју је у напомени Драгољуб Павловић назвао монографијом. Ова студија је веома обимна, има шездесетак страна и, мишљења смо, уз избор његовог лирског песнишва, могла би бити штампана као засебна књига.

У књизи је потом штампана студија о Циву Бунићу „Маринизам у љубавној лирици Ивана Бунића”. И ова студија је већ обрађена у поглављу о дубровачким писцима и на овом месту изрећи ћемо једну замерку аутору. Како је напоменуто, наиме, да су ове студије намењене широј читалачкој публици, можда је, уз стихове, требало дати и превод италијанских песника са којим је Бунић упоређиван? То би знатно олакшало праћење текста и схватање сличности између аутора, пре свих Бунића и Марина, на које се у раду указује.

Да би се боље разумео сеиченто у Дубровнику, доприносе студије о књижевним и културноисторијским темама: „Пародије

љубавне и пасторалне поезије у дубровачкој књижевности”, „Борба против луксуза у Дубровнику XVI и XVII века”, „Жена у старом Дубровнику”, „О кризи властеоског сталежа у Дубровнику XVII века” и она о још једном аутору дубровачког барока: „Влахо Сквадровић”.

Iz naše starije književnosti (Studije i članci)

Као и претходна књига, и ова је заснована на исти начин и садржи девет разнородних студија и напомену читаоцу на крају. Особеност ове књиге представља чињеница да Драгољуб Павловић као обједињујући чинилац издваја историјску перспективу формулисану са становишта властитог времена. Средњовековна, народна, ренесансна и барокна књижевност и просветитељство обједињавају се тако под доста условном одредницом „старија” књижевност. Верујем да овде можемо препознати и неформалну поделу студијског програма књижевности, па да је овакав наслов могао бити особени сигнал за студенте, као претпостављене будуће читаоце.

Студије обухваћене књигом припадају средњовековној књижевности, народној књижевности, ренесансној и барокној књижевности, а једна је из српске књижевности XVIII века. Иако је дата на крају, опет ћу поћи од ауторове напомене, односно оно што сматрам њеним најзначајнијим делом: „ Мислимо да, у недостатку једног обимног уџбеника за нашу историју књижевности, ове студије и чланци могу бити корисни не само наставницима и студентима већ и

сваком ко се ближе интересује старијом литературом”³⁸⁰. Попут напомене из претходне књиге, и ова нам казује неколико важних података о методолошком поступку Драгољуба Павловића: инсистирање на архивском раду, изворној грађи и свестраности проучавања и приступу.

Средњовековна књижевност заступљена је студијама: *О нашој књижевности феудалног доба*; *Сава Немањић (св. Сава)*; *Роман о Александру великом и југословенска књижевност*, народна књижевност студијом *О подели наше народне књижевности на периоде*. Из дубровачке књижевности изабране су четири студије *Дубровачка лирика*; *Марин Држић*; *О проблему барока у југословенској књижевности*; *Иван Гундулић*, и из српске књижевности 18. столећа је студија *Доситеј као књижевник*³⁸¹.

Овакав концепт јасно сугерише намеру писца да књига требало да послужи као уџбеник. Сем тога она наговештава амбицију аутора да састави свеобухватну историју књижевности, а можда, истовремено објашњава и разлоге због којих је Драгољуб Павловић своја књижевноисторијска изучавања ширио на средњовековну, народну и дубровачку књижевност. У овоме свакако има утицаја његовог учитеља Павла Поповића и његовог књижевноисторијског рада и амбиција. Такође, ово показује и веровање Драгољуба Павловића да се народна књижевност може разматрати као неизоставни део јединственог традицијског тога.

³⁸⁰ D. Pavlović, *Напомена читаоцу*, у књизи: *Из наше старије књижевности (Студије и članci)*, Svjetlost, Sarajevo, 1964, 146.

³⁸¹ О студијама које се тичу дубровачке књижевности, већ је било речи у овом раду.

Старија југословенска књижевност

Постухмно објављена, ова књига коју је приредио Мирослав Пантић уџбеник је који садржи студије и текстове Драгољуба Павловића из народне књижевности; средњовековне књижевности; хуманизма и ренесансе, и дубровачке књижевности ренесансе и барока. Поред најзначајнијих писаца, представљени су и најзначајнији жанрови, према хронолошком редоследу тема. На тај начин описан је лук историје књижевности старијих раздобља онако како ју је видео Драгољуб Павловић. Можда сам аутор не би своју књигу овако компоновао, али приређивач је био уверен да „... ће и овако сачињена ова књига врло корисно *одговорити* својој сврси и да ће студентима југословенских књижевности, а и ширем кругу читалаца, моћи за дуго да служи као драгоцен и поуздан приказ старије књижевности наших народа”³⁸². То је, истовремено, рекла бих, и најзначајнији допринос приређивача и највећа врлина ове књиге.

Важно је нагласити да су два средишна текста, о средњовековној књижевности и хуманизму и ренесанси, овде објављени први пут. Штампани су, како стоји у напомени, из рукописа који су приређени након смрти Драгољуба Павловића.

Са овом последњим, необјављеним текстовима, у вези су и *скрипте* које постоје у Народној библиотеци Србије у Београду, под сигнатуром III 11057. Насловна страна тих скрипти исписана је руком и на њој стоји име др Драгољуба Павловића, наслов *Хуманизам и ренесанса* и могући издавач са годином – Скриптарница 1958. Скрипте

³⁸² Д. Павловић, *Старија југословенска књижевност*, приредио Мирослав Пантић, Напомена редактора, Научна књига, Београд, 1971, 422.

садрже 147 листова, стране од 147 до 148 недостају, а текст је откуцан писаћом машином. Приметан је велики број куцачких и материјалних грешака, а према стилу да се закључити да их је куцао неки студент према белешкама, неауторизованим, са предавања или/вежбања.

На листићу у каталогу Народне библиотеке Србије стоји следећи податак: Др Драгољуб Павловић: ХУМАНИЗАМ И РЕНЕСАНСА. – Београд, Скриптарница Филозофског факултета, 1958; стр. 2 + 149. Листови неповезани.

На основу сведочења Злата Бојовић и, пре свега, судећи по великом броју материјалних грешака, пропуста, погрешних сажимања и навођења, ове скрипте су сигурно неауторизоване студентске белешке прекуцане и пуштене у оптицај

У семинарској читаоници Одсека за српску књижевност и Одсека за компаративну књижевност Филозофског факултета у Новом Саду, такође у лисном каталогу две одреднице упућују на скрипте Драгољуба Павловића.

На једној стоји: Феудална књижевност / (Скрипта, белешке, студије)/ Драгољуб Павловић, Београд, Скриптарница Филозофског факултета, б.г., 37 стр, 30 см.

Сигнатура је К-7482

На другој: Приморска књижевност : према предавањима проф. Петра Колендића / Драгољуб Павловић, Београд, Скриптарница Филозофског факултета, б.г., 122 стр, 30 см,

Сигнатура је К-7483

Скрипти из феудалне књижевности нема на месту у семинару, а Приморска књижевност давно је издата (нема датум издавања, али то се види и по пожутелом реверсу).

На месту предвиђеном за скрипте, на полици стоје скрипте, такође откуцане машином, аутора М. Богдановића из Романтизма.

Осим наведених података, у овом тренутку до других информација нисам успела да дођем. Података о скриптама нема у Универзитетској библиотеци у Београду, у семинарској библиотеци Одсека за српску књижевност Филолошког факултета у Београду, нити у Библиотеци САНУ.

ЗАКЉУЧАК

Књижевноисторијски рад Драгољуба Павловића био је разноврстан и плодан. Написао је око две стотине студија, чланака и радова из народне, средњовековне, дубровачке књижевности и књижевности од 18. до 20. века. Половина радова је из области дубровачке књижевности. На основу библиографије дубровачких студија Драгољуба Павловића, види се да је написао двадесетак приказа, од краја двадесетих година када је почео свој научнички рад, до половине шездесетих година, када га је смрт зауставила у плодном научном деловању. Поред приказа, написао је тридесетак краћих текстова о различитим писцима, књижевним делима или културноисторијским појавама од четрнаестог до седамнаестог века. Понекад је у само неколико редака откривао драгоцене историјске податке: годину рођења одређене личности, податак о кретању писца или датум неког значајног догађаја у његовом животу, а понекад, у текстовима намењеним штампању у дневним новинама и листовима, представљао је живот одређених сталежа у Дубровнику или друге карактеристичне појаве. Све то радио је не би ли студентима, стручњацима али и широј читалачкој публици приближио епохе које је проучавао. Овим се у Павловићевим изучавањима дубровачке књижевности спајају детаљан архивистички рад, прецизност историчара и широк увид у грађу са особеним културолошким приступом који шири и продубљује контекст изучавања књижевног стваралаштва. По том ширем сагледавању навика, обичаја, начина

живота и схватања наикадашњих Дубровчана, Павловић се приближава, на моменте, ономе што се данас изучава као историја свакодневног живота.

Сем тога, он шире сагледава и књижевни контекст дубровачке књижевности, указујући на њене везе са средњовековном и народном књижевношћу и њихове утицаје у појединим делима. Ово може бити последица и његове тежње да сагледа књижевну историју „старије књижевности” као целину.

Досадашња проучавања књижевноисторијског рада Драгољуба Павловића односила су се само на поједине делове, па нису могла да пруже обухватнију слику његовог стваралаштва. Сходно томе, ова теза представља покушај да се сагледа важан део рада једног од најзначајнијих српских књижевних историчара 20. века, а истовремено тртебало би да се њиме унеколико прошири и систематизује наш увид у историју београдске филолошке школе, а тиме и сагледавање развоја и промена књижевноисторијских изучавања код Срба.

Сваким чланком, сваким наводом, Драгољуб Павловић пружао је нови закључак. Често су његови налази допуњавали позната открића других, њему савремених књижевних историчара, попут Павла Поповића, Јорја Тадића или Петра Колендића. А неретко су, касније, од његових сазнања кретали су у својим истраживањима млађи проучаваоци историје књижевности, како наше, тако и италијанске – Мирослав Пантић, Злата Бојовић, Светлана Стипчевић, Мирка Зоговић и други.

Централни део Павловићевог рада представљају студије о дубровачким писцима, књижевним врстама и епохама којим се бавио, као и антологије дубровачке поезије које је у три наврата саставио.

Најзначајније студије су свакако оне о Марину Држићу и Џиву Гундулићу – највећим ауторима о којима је писао током читавог живота и чија је дела приређивао за штампу. Не мање значајне су и студије о Стијепу Ђурђевићу и Џиву Бунућу, које је проширивао деценијама и које су и данас полазиште за сва наредна проучавања ових писаца. Мелодрама, ерудитна комедија, пародије љубавне лирике и маскерате – најзначајнији су жанрови о којима је писао такође читавог живота.

Данас се највише замерки ставља на рачун Павловићевог приређивачког рада на комедијама Марина Држића. Замера му се што је, скраћујући текст на италијанском језику и избацујући Први пролог у издању из 1948. године, оштетио целовитост и интегритет књижевног дела. Међутим, сматрам да је ова адаптација била намењена не само читању већ и сценском извођењу, па је, вероватно због Павловић себи дозволио одређено „штриховање”. Савремени истраживачи су, исто тако одступили и од неких Павловићевих жанровских одређења. Тако је његова одредница поема углавном замењена терминима религиозно-рефлексивни или комични спев, а, рецимо, *Новела од Станца* коју Павловић сматра „веселом и забавном игром”³⁸³ или „комадом у стиху”³⁸⁴, данас се изучава као фарса. Сем тога, истраживања која су уследила после Павловићевих проширила су и продубила многе аспекте његовог рада и методолошки и чињенички. Ипак, и њихови ставови и закључци у велико мери су засновани на Павловићевим резултатима „и скоро све што је он написао срећно се уклапало у даља

383

384

сагледавања дубровачког барока”³⁸⁵. Злата Бојовић истиче и то да су „његови закључци о бароку и монографске студије о Хорацију Мажибрадићу, Стијепу Ђурђевићу, Мартолици Рањини и Влаху Сквировићу”³⁸⁶ остали „умногоме непревазиђени у целини или у деловима”³⁸⁷. Осим тога, његово увођење појмова барок и словинство (као битна одлика јужнословенског барока) – представља изузетан допринос књижевној историји српске и хрватске књижевности.

Због свега овога, око Павловићевог значаја као књижевног историчара и антологичара дубровачке књижевности нема двоумљења. Он је један од најзначајнијих и најпотпунијих проучавалаца дубровачке књижевности. Разноврстан у темама и областима интересовања, одржао је континуитет у представљању дубровачке литературе и културе током прве половине 20. века. Увек је имао на уму контекст и увек је и књижевне и друштвене појаве сагледавао као део јужнословенског простора.

Према тврдњама савременика, намеравао је да напише нову историју југословенских књижевности. Тај посао остао је, нажалост, недовршен и нама остаје само да претпостављамо како би, на пример, проширио студију о хуманизму и ренесанси у доба деспотовине или којим би још подацима допунио причу о везама између Дубровачке Републике и српске средњовековне државе. Ипак, и овако, у свим истраживањима која су следила после његовог рада рефлектују се и Павловићева књижевноисторијска постигнућа, а у појединим аспектима, нарочито када је реч о културолошком домену његовог дела

³⁸⁵ З. Бојовић, *Допринос Драгољуба Павловића проучавања дубровачкој барокној књижевности*, 219.

³⁸⁶ Исто.

³⁸⁷ Исто.

и о сагледавању ширих књижевних веза и импулса народне и средњовековне књижевности у дубровачкој и обрнуто – он се нама данас може учинити него својим савременицима и непосредним следбеницима.

ЛИТЕРАТУРА

БИБЛИОГРАФИЈА ДУБРОВАЧКИХ СТУДИЈА ДРАГОЉУБА ПАВЛОВИЋА

I ПРИКАЗИ

1. *Zaninović Antonin, Marulićeva pjesma: Tuženje grada Hjerolimima*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор VI, св. 1–2, 1926, 296–297.
2. *Dr Fra Karlo Eterović, Fra Andrija Kačić Miošić*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор VI, св. 1–2, 1926, 297.
3. *Две популарне књиге о П. Хекторовићу*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор VI, св. 1–2, 1926, 297.
4. *Назечић Салко, Иван Гучетић-Млађи*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор VIII, св. 1–2, 1928, 300–302.
5. *Građa za povjest književnosti hrvatske, knjiga X, uredio Đ. Kobler*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор VIII, св. 1–2, 1928, 298.
6. *Матић Светозар, Избор дубровачког песништва. Краћи спегови. Друго издање*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XII, св. 1, 1932, 106–107.
7. *Građa za povjest književnosti hrvatske, knjiga XI, uredio Dr Franjo Francev*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XII, 1932, св. 2–3, 187–188.
8. *Djela Marina Držića, Stari pisci hrvatski, knjiga VII, drugo izdanje. Za štampu priredio Milan Rešetar*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XII, св. 2–3, 1932, 216–219.
9. *Dr. Miroslav Vanino, Leksikograf Jakov Mikalja S. J. (1601-1654)*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XIII, св. 1–2, 1933, 197–198.
10. *D. Niko Gjivanović. Prilozi za biografiju Gjiva Fr. Gundulića. Dvije pjesnikove kćeri koludrice*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XIV, св. 1–2, 1934, 237.
11. *Последњи радови Др. Петра Колендића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XIV, св. 1–2, 1934, 237–238.

12. *Магазин Сјеверне Далмације. Уредио Владан Десница*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XIV, 1934, св. 1–2, 201–202.
13. *Vrela i prinosi, Zbornik za povijest isusovačkog reda u hrvatskim krajevima, knj. III,IV (1933, 1934)*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XV, св. 1–2, 1935, 231–232.
14. *Магазин Сјеверне Далмације књ. II (1935). Уредио Владан Десница*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XVI, св. 2, 1936, 338–339.
15. *Deanović D-r Mirko, Odrazi talijanske akademije „degli Arcadi” preko Jadrana*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XVI, св. 2, 1936, 361–363.
16. *Јубиларно издање Гундулићевих дела*, Српски књижевни гласник LVI, 4, 1939, 300–301.
17. *Миливој Петковић, Дубровачке маскерате*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XX, св. 1–2, 1954, 109–112.
18. *Jorjo Tadić, O društvenoj strukturi Dalmacije i Dubrovnika u vreme Renesanse*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XXI, св. 1–2, 1955, 157.
19. *Vsevolod Setschkareff, Die Dichtungen Gundulić`s und ihr poetischer Stil*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XXI, св. 1–2, 1955, 348–350.
20. *Мирослав Пантић, Себастијан Сладе-Долчи, дубровачки биограф XVIII века*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XXIV, св. 1–2, 1958, 154–155.
21. *Поетика хуманизма и ренесансе. Књ. I-II*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XXX, св. 1–2, 1964, 135.
22. *Петар Колендић, Из старог Дубровника. Приредио Мирослав Панти*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XXXI, св. 1–2, 1965, 122.
23. *Vinko Foretić, O Marinu Držiću*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XXXII, св. 1–2, 1966, 101–105.

II КРАЋИ ТЕКСТОВИ

24. *Година рођења Ивана Гучетића Млађег*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор X, св. 2, 1930, 263.
25. *Француска књижевност у Дубровнику XVIII века и дубровачки исусовци*, Живот и рад IV, 1931, књ. VIII, св. 45, 681–685.
26. *Један прилог историји употребе српског језика на Порти*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XII, св. 1, 1932, 175.
27. *Једна дубровачка песма у славу Геснера*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XII, св. 1, 1932, 177–179.
28. *Грађа за један историски роман из дубровачке прошлости*, Правда, 1. јануар 1933.
29. *О школским приликама у Дубровнику XVII века*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XV, св. 1–2, 1935, 237–238.
30. *Војска у старом Дубровнику*, Политика, XXXIII/9926, (6 – 9. јануар), 1936, 14–15.
31. *Једна стара уредба о уређењу дубровачког архива*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XVI, св. 1, 1936, 94–98.
32. *Иван Франо Гундулић : Поводом тристапедесетгодишњице његовог рођења и тристогодишњице његове смрти*, Политика, XXXV/10967, (8. децембар), 1938, 14.
33. *О постанку Бунихеве „Мандаљене покорнице“*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XVIII, св. 1–2, 1938, 46–50.
34. *Иван Гундулић као песник*, Српски књижевни гласник LVI, 1, (1. јануар) 1939, 423–427.
35. *О женској ношњи у старом Дубровнику. Закони ограничавају раскош*, Правда (8–11. април 1939) XXXV, 12360–3, 6.
36. *Друштвени положај жене у старом Дубровнику*, Правда (6–9. јануар 1940) XXXVI, 12635–8, 9.
37. *300 година наше музичке драме*, Политика (6–9. јануар 1940) XXXVII/11352, 27–28.
38. *Енглези у старом Дубровнику*, Даница, књ. I, св. 2, 1940, 13–14.
39. *О револуционарном покушају Марина Држића из 1566. године*, Гласник САН I, 1–2, 1949, 166–168.
40. *Поводом прераде Држићевог „Плакира“*, Политика, 11. јануар 1953, 6.

41. *Др Петар Колендић – поводом седамдесетогодишњице његовог живота*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XX, св. 1–2, 1954, 154–155.
42. *Прилози биографији Стијена Ђурђевића*, Зборник Филозофског факултета III, 1955, 3293–38.
43. *Прилог биографији Вала Валовића (Валентина Соркочевића)*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XXI, св. 1–2, 1955, 85–86.
44. *Нови подаци за биографију Доминка Златарића*, Глас САН ССХХИХ, 3, Одељење литературе и језика, 1957, 25–38.
45. *Вукова песма „Сиромах ожењен госпођом” и једна њена варијанта*, Ковчежић, књ. I, 1958, 146–151.
46. *Павле Поповић као научник и књижевни историчар. Поводом двадесетогодишњице његове смрти и двадесетпетогодишњице „Прилога”*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XXV, 1959, 197–208.
47. *Прилози биографији Доминка Златарића. 1. Година смрти Доминка Златарића. 2. Михо Златарић и његово службовање у Ј. Зрињског*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XXV, св. 3–4, 1959, 260–262.
48. *Једно писмо и две молбе Динка Рањине*, Зборник историје књижевности, Одељење литературе и језика, књ. 1, САНУ, 1960, 1–9.
49. *Ко је написао „Јеђунку”?*, Политика, 23. јул 1961, 15.
50. *Dva manja priloga poznavanju života i rada Ivana Gundulića. 1. O tobožnjem boravku I. Gundulića kod bosanskog paše. 2. Da li je Gundulićeva „Dubravka” predstavljena prilikom njegove svadbe?*, Zbornik u čast Stjepana Ivšića, 1963, 291–294.
51. *Једна уредба о ношењу оружја у ренесансном Дубровнику*, Зборник Филозофског факултета VIII, 1, 555–560.
52. *Један италијански уметник проналазач у Дубровнику XVI века*, Анали филолошког факултета VI, 1966, 153–156.
53. *Петар Колендић*, Београд, 1967.

III СТУДИЈЕ

54. *Ђорђе Башић, дубровачки биограф XVIII века*, Београд, 1931.
55. *Стијепо Ђорђић (Ђурђевић) – дубровачки песник XVII века*, Глас српске краљевске академије (СКА) CLXIV, 1935, 207–275.
56. *Пародије љубавне и пасторалне лирике у дубровачкој књижевности*, Годишњица Николе Чупића XLV, 1936, 45–58.
57. *Vlaho Skvadrović (Squadri)*, Rad JAZU, knj. 259, 1937, 183–200.
58. *Вало Валовић (Валентин Соркочевић) дубровачки песник XVI века*, Годишњица Николе Чупића XLVI, 1937, 182–200.
59. *Иван Бунић, дубровачки песник XVII века. Живот*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XIX, св. 1–2, 1939, 35–60.
60. *Маринизам у љубавној лирици Ивана Бунића*, Глас СКА CLXXXIV, 1940, 249–274.
61. *Нови подаци за биографију Марина Држића*, Зборник радова, књ. X, Институт за проучавање књижевности, књ. 1, САН, 1951, 97–107.
62. *О кризи властеоског сталежа у Дубровнику XVII века*, Зборник радова, књ. XVII, Институт за проучавање књижевности, књ. 2, САН, 1952, 27–38.
63. *Мелодрама и почеци опере у старом Дубровнику*, Зборник Филозофског факултета II, 1952, 243–254.
64. *О нашој ренесансној комедији*, Питања књижевности и језика I, 1954, 51–58.
65. *Мартолица Рањина, дубровачки песник XVII века*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XXIII, св. 3–4, 1957, 223–236.
66. *Архивска грађа о животу Марина Геталдића*, Зборник радова САН LV, Математички институт, књ. 6, 1957, 77–87.
67. *О проблему барока у југословенској књижевности*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XXIV, св. 1–2, 1958, 229–237.
68. *О подели југословенске књижевности на периоде*, Јужнословенски филолог XXIII, 1958, 97–101.
69. *Нови подаци за биографију Марина Држића*, у: *450 година од рођења Марина Држића*, Београд, 1958, 113–122.
70. *Комедија у нашој ренесансној књижевности*, у: *450 година од рођења Марина Држића*, Београд, 1958, 201–218.
71. *Хорације Мажибрадић – дубровачки песник XVII века*, Глас САН CXXI, књ. 5, Одељење литературе и језика, 1960, 1–48.

72. *Елементи хуманизма у српској књижевности XV века*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XXIX, св. 1–2, 1963, 5–16.
73. *Нови подаци за биографију Марина Држића*, у: *Марин Држић*, приредио Мирослав Пантић, Београд, 1964, 46–53.
74. *Комедија у нашој ренесансној књижевности*, у: *Марин Држић*, приредио Мирослав Пантић, Београд, 1964, 116–13.

IV ПРИРЕЂЕНЕ КЊИГЕ

75. *Đure Bašića D. I. Elogia Iesuitarum Ragusinorum. Izdao i bilješkama popratio Dr Dragoljub Pavlović*, Croatia Sacra, 1933, 113–216.
76. *Марин Држић, Комедије I (Новела од Станца, Дундо Мароје)*, предговор, објашњења и напомене Д-р Драгољуб Павловић, Београд, 1937.
77. *Иван Гундулић, Одабране стране*, приредио Д-р Драгољуб Павловић, Београд, 1939.
78. *Марин Држић, Дундо Мароје. Комедија у 5 чинова*, редакција, предговор и коментар Д-р Драгољуб Павловић, Београд, 1948.
79. *Дубровачка поезија: зборник*, уредио Драгољуб Павловић, Београд, 1950.
80. *Дубровачке поеме*. Избор и редакцију извршио Др Драгољуб Павловић, Београд, 1953.
81. *Дубровачка поезија: зборник*, 2. изд., уредио Драгољуб Павловић, Београд, 1956.
82. *Иван Гундулић, Осман*, приредио Д-р Драгољуб Павловић, Београд, 1957.
83. *Ivan Gundulić, Izbor*, priredio Dr Dragoljub Pavlović, Sarajevo, 1959.
84. *Ivan Gundulić, Izbor*, priredio Dr Dragoljub Pavlović, 2. izd, Sarajevo, 1960.
85. *Antologija dubrovačke lirike*, sastavio Dr. Dragoljub Pavlović, Beograd, 1960.
86. *Ivan Gundulić, Izbor*, priredio Dr Dragoljub Pavlović, 3. izd, Sarajevo, 1961.

87. Ivan Gundulić, *Izbor*, priredio Dr Dragoljub Pavlović, 4. izd, Sarajevo, 1963.
88. *Дубровачка поезија*, приредио Драгољуб Павловић, Београд, 1963.
89. Marin Držić, *Dundo Maroje. Komedija u 5 činova*, redakcija, komentar i pogovor Dr Dragoljub Pavlović, Beograd, 1964.

V КЊИГЕ

90. *Iz književne i kulturne istorije Dubrovnika. (Studije i članci)*, Sarajevo, 1955.
91. *Иван Гундулић*, Београд, 1962. Тирилично и латинично издање.
92. *Iz naše starije književnosti (Studije i članci)*, Sarajevo, 1964.
93. *Старија југословенска књижевност*, приредио за штампу Мирослав Пантић, Београд, 1971.
94. *Скрипте Хуманизам и ренесанса*, Скриптарница Филозофског факултета, Београд, 1958.

СЕКУНДАРНА ЛИТЕРАТУРА

ПОСЕБНА

А[ноним], *Умро академик др Драгољуб Павловић*, Политика, LXIII, бр. 18985, 12. август, Београд, 1966, 10.

И. Арсић, *Књижевни историчар Драгољуб Павловић*, Србистика, I/1, Приштина, 1998, 167–181.

З. Бојовић, *Допринос Драгољуба Павловића проучавању дубровачке барокне књижевности*, Митолошки зборник, бр. 18, Центар за митолошке студије Србије, Рача – Београд, 2008, 211–219.

Д. Вученов, *Говор у име Београдског Универзитета, Филолошког факултета, Друштва за српскохрватски језик и књижевност, Катедре за југословенску књижевност и уредништва „Прилога”* (на сахрани Драгољуба Павловића 13. августа 1966. у Београду), у: *Споменица посвећена преминулом академику Драгољубу Павловићу*, Посебна издања, књ. CDLVI, Споменица, књ. 58, Српска академија наука и уметности, Београд, 1972, 7–9.

Д. Вученов, *После десет година*, у: *Библиографија радова др Драгољуба Павловића*, *Анали Филолошког факултета Универзитета у Београду*, св. 12, Београд, 1976, 1–2.

Драгољуб Павловић : дописни члан, *Годишњак Српске академије наука*, књ. LXIV, Београд, 1958, 292–298.

Драгољуб Павловић, у књизи: *Сто година Филозофског факултета*, Народна књига, Београд, 1963, 848, 866.

Драгољуб Павловић, у књизи: *Павле Поповић и историјска критика : изабрани критички радови Павла Поповића, Тихомира Остојића, Петра Колендића, Војислава М. Јовановића, Драгољуба Павловића, Младена Лесковца и Ђорђа Сп. Радојичића*, приредио др Предраг Палавестра, Матица српска – Нови Сад, Институт за књижевност и уметност – Београд, 1979, 363–408, 588–594.

Б. Ђорђевић, *Марин Држић у књижевноисторијским проучавањима Драгољуба Павловића*, Зборник радова са научног скупа „Наука и настава на универзитету”, књ. 3, том 1, Филозофски факултет, Пале, 2009, 273–278.

В. Ђурић, *Говор у име Српске академије наука и уметности* (на сахрани Драгољуба Павловића 13. августа 1966. у Београду), у: *Споменица посвећена преминулом академику Драгољубу Павловићу*, Посебна издања, књ. CDLVI, Споменица, књ. 58, Српска академија наука и уметности, Београд, 1972, 9–10.

М. Јевтић, *Богато дело проф. Драгољуба Павловића*, Политика, LXIII, бр. 18987, 14. август, Београд, 1966, 17.

Р. Јовановић, *Poezija renesanse i baroka (Dr Dragoljub Pavlović: „Antologija dubrovačke lirike”*, Nolit, Beograd, 1960), *Književne novine*, god. XI, br. 126, Beograd, 12. 8. 1960, 3.

Ж. П. Јовановић, *Библиографија радова др Драгољуба Павловића и литература о њему*, Књижевност и језик, год. XIV, бр. 3, Београд, 1966, 226.

Б. Ковачевић, *Две расправе о Ивану Бунућу*, Српски књижевни гласник, X, 1940, 466–467.

М. Лесковац, *Академик Драгољуб Павловић*, у: *Споменица посвећена преминулом академику Драгољубу Павловићу*, Посебна издања, књ.

CDLVI, Споменица, књ. 58, Српска академија наука и уметности, Београд, 1972, 15–17.

Н. Љубинковић, *Говор у име студената Катедре за југословенску књижевност* (на сахрани Драгољуба Павловића 13. августа 1966. у Београду), у: *Споменица посвећена преминулом академику Драгољубу Павловићу*, Посебна издања, књ. CDLVI, Споменица, књ. 58, Српска академија наука и уметности, Београд, 1972, 11.

М., *Драгољуб Павловић : „Ђорђе Башић, дубровачки биограф XVIII века”*, Венац, књ. XVII, св. 4–5, 1932, 389.

С. Ж. Марковић, *Научник и педагог др Драгољуб Павловић*, Борба, XXXI, бр. 222, 14. август, Београд, 1966, 11.

Љ. Никић, *Прилог библиографији радова Драгољуба Павловића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XLIX –L, св. 1–4, 1983–1984, 173–174.

М. Пантић, *Дубровачке поеме*, [приказ], Књижевност, књ. XVII, јул–децембар, Београд, 1953, 153–154.

М. Пантић, *Библиографија радова др Драгољуба Павловића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XXXII, св. 3–4, 1966, 309–318.

М. Пантић, *Библиографија радова др Драгољуба Павловића*, у: *Споменица посвећена преминулом академику Драгољубу Павловићу*, Посебна издања, књ. CDLVI, Споменица, књ. 58, Српска академија наука и уметности, Београд, 1972, 29–44.

М. Пантић, *Књижевни историчар Драгољуб Павловић*, у: *Споменица посвећена преминулом академику Драгољубу Павловићу*, Посебна издања, књ. CDLVI, Споменица, књ. 58, Српска академија наука и уметности, Београд, 1972, 19–27.

М. Пантић, *Библиографија радова др Драгољуба Павловића*, *Анали Филолошког факултета*, књ. XII, Београд, 1976, 3–15.

Л. Плејић Роје, *Pavlović Dragoljub*, [leksikonska odrednica], u: *Leksikon Marina Držića*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2009, 578–579.

П. Поповић, *Драгољуб Павловић*, „Ђорђе Башић, дубровачки биограф XVIII века”, [приказ], Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XII, св. 1, 1932, 107–108.

М. Ређетар, *Драгољуб Павловић*, „Ђорђе Башић, дубровачки биограф XVIII века”, [приказ], *Slavia*, XI, бр. 2, 1932, 366–368.

Споменица посвећена преминулом академику Драгољубу Павловићу, Посебна издања, књ. CDLVI, Споменица, књ. 58, Српска академија наука и уметности, Београд, 1972.

П. Станојевић, *Драгољуб Павловић – лексикографска одредница*, Годишњак Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима, год. IV, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд, 2008, 277–285.

Н. Тимченко, *Чланци и студије из историје наше књижевности*, Стремљења, год. V, св. 5, Приштина, 1964, 594–596.

Т. Чолак, *Др Драгољуб Павловић – In memoriam*, *Књижевност и језик*, год. XIV, бр. 3, Београд, 1966, 219–225.

<http://www.istorijskabiblioteka.com/art:dragoljub-pavlovic>

ОПШТА

Антологија дубровачке лирике, приредио Милан Решетар, Српска књижевна задруга, Београд, 1894.

Антологија српске лирске усмене поезије, приредила Зоја Карановић, Светови, Нови Сад, 1996.

Антологија српске лирске усмене поезије, приредила Зоја Карановић, Завод за уџбенике, Београд, 2010.

И. Арсић, *Дубровачки штампари и издавачи XIX века и њихова издања*, Бесједа – Бања Лука, Ars Libri – Београд, 2004.

Н. Ватушић, *Povijest hrvatskog kazališta*, Školska knjiga, Zagreb, 1978.

М. Башић, *Из старе српске књижевности*, 4. издање, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1931.

А. Белић, *Дубровник и српскохрватски живот у прошлости*, Српски књижевни гласник, Нова серија, LVI, бр. 1, 1. јануар 1939, 28–32.

Биографска дела Игњата Бурђевића, издао и објаснио Петар Колендић, увод написао Павле Поповић, Српска краљевска академија, Београд, 1935.

Т. Bogdan, *Lica ljubavi : status lirskog subjekta u kanconijeru Džore Držića*, Zavod za znanosti o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2003.

Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд, 1980.

М. Богдановић, *Марин Држић: Дундо Мароје*, у књизи: *450 година од рођења Марина Држића*, Српска књижевна задруга, Београд, 1958, 252–260.

З. Бојовић, *Један „разговор пастирски” Цива Бунића као парафраза стихова Цамбатисте Гварнинија*, Књижевност и језик, XXIV, св. 1, Београд, 1977, 97–100.

З. Бојовић, *Барокни песник Петар Канавеловић*, САНУ, Београд, 1980.

З. Бојовић, *Анонимне комедије XVII века*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 35/2, Београд, 2006, 133–137.

З. Бојовић, *Дубровачке ренесансне трагедије и стварност*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 36/2, Београд, 2007, 83–89.

З. Бојовић, *In memoriam – Предраг Станојевић (1960 – 2009)*, Годишњак Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима за школску 2009/2010. годину, год. V, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010, 11–14.

А. Vužinjska, М. Р. Markovski, *Književne teorije XX veka*, s poljskog prevela Ivana Đokić Saunderson, Službeni glasnik, Beograd, 2009.

Н. Velflin, *Renesansa i barok : Istraživanje o suštini i nastanku baroknog stila u Italiji*, prevela s nemačkog Branka Rajlić, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad – Sremski Karlovci, 2000.

Ђ. Гавела, *Предговор*, у књизи: *Из књижевности*, избор, редакција и предговор Ђуро Гавела, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1972, 7–25.

И. Гундулић, *Осман – Дубравка – Сузе сина разметнога*, приредила и пропратне текстове написала др Злата Бојовић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2001.

С. Дамјанов, *Нова периодизација српске књижевности: културни идентитет прошлости или 21. века?*, Зборник радова *Аспекти идентитета и њихово обликовање у српској књижевности*, уредник Горана Раичевић, Филозофски факултет, Нови Сад, 2014, 9–23.

J. Dayre, *Dubrovačke studije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1938.

Ж. Дер, *Марин Држић, уротник у Фиренци*, у књизи: *450 година од рођења Марина Држића*, Српска књижевна задруга, Београд, 1958, 123–131.

Д. Динић Кнежевић, *Положај жена у Дубровнику у XIII и XIV веку*, САНУ, Београд, 1974.

Djela Giva Frana Gundulića, 3. izd., za štampu priredio Đuro Korbler, pregledao Milan Rešetar, SPH, knj. IX, Zagreb, 1938.

Djela Dživa Bunića Vučića, priredio Milan Ratković, SPH, knj. XXV, Zagreb, 1971.

Djela Marina Držića, za štampu priredio Milan Rešetar, SPH, knj. VII, 2. izd., Zagreb, 1930.

M. Držić, *Dundo Maroje : komedija u tri čina*, za pozornicu priredio Marko Fotez, Naklada slavenske knjižare, Zagreb, 1939.

M. Držić, *Dundo Maroje : komedija u tri čina*, za savremenu pozornicu priredio Marko Fotez, Nakladno poduzeće „Glas rada”, Zagreb, 1950.

M. Држић, *Дундо Мароје*, текст приредио, коментарисао и речник саставио Петар Колендић, предговор написао Ели Финци, Југословенска књига, Београд, 1951.

M. Držić, *Djela*, priredio Frano Čale, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979.

M. Držić, *Djela*, priredio, uvod i komentare napisao Frano Čale, 2. izd., Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1987.

Dž. Držić, *Pjesni ljuvene*, priredio i osvrt napisao Josip Hamm, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1965.

B. Đorđević, *Nikola Nalješković dubrovački pisac XVI veka*, Institut za književnost i umetnost, Filozofski fakultet u Nišu, Beograd, 2005.

B. Đorđević, *Biblijski i poslovični iskazi u dubrovačkoj književnosti*, Institut za književnost i umetnost, Beograd, 2009.

Б. Ђорђевић, *Од филологије до књижевне критике : о месту рагузологије у српској књижевној критици*, Зборник радова *Историја и теорија српске књижевне критике*, уредник Милан Радуловић, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2009, 157–161.

Б. Ђорђевић, *Ко господари временом у драми? Темпоралност у пролозима „Дунда Мароја”*, Зборник радова *Аспекти времена у књижевности*, уредник Лидија Делић, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2012, 473–482.

М. Zogović, *Marino i dubrovačka književnost*, Matica srpska, Novi Sad, 1995.

М. Zogović, *Barok : književna teorija i praksa*, Narodna knjiga, Alfa, Beograd, 2007.

Л. Županović, *Marin Držić i glazba*, u: *Marin Držić : zbornik radova*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969, 207–217.

Зборник у почаст академику Мирославу Пантићу, уредници Радомир Ивановић и Миодраг Матицки, Институт за књижевност и уметност, Филозофски факултет у Новом Саду, Београд, 2003.

Знањем против заборава : изабрани радови Боривоја Маринковића, приредио Радомир В. Ивановић, Филозофски факултет; ИТП „Змај”, Нови Сад, 2013.

Р. В. Ивановић, *Допринос Боривоја Маринковића науци о књижевности (Прилог књижевној аксиологији), Предговор*, у књизи: *Знањем против заборава : изабрани радови Боривоја Маринковића*, приредио Радомир В. Ивановић, Филозофски факултет; ИТП „Змај”, Нови Сад, 2013, 9–47.

Из наше књижевности феудалног доба, 2. допуњено издање, избор, редакција, превод и коментари Д-р Драгољуб Павловић и Радмила Маринковић, Свјетлост, Сарајево, 1959.

Избор дубровачког песништва : краћи спевови, приредио Светозар Матић, 2. изд., Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1930.

Istorija lepote, priredio Umberto Eko, prevela sa italijanskog Dušica Todorović Lakava, Plato, Beograd, 2007.

Istorija ružnoće, priredio Umberto Eko, prevele sa italijanskog Danijela Maksimović i Dušica Todorović Lakava, Plato, Beogra, 2004.

Историја приватног живота. 2 : од феудалне Европе до ренесансе, приредили Доминик Бартелеми, Филип Браунштајн... [и др.], уредио Жорж Диби, Слио, Београд, 2001.

Р. Jakobsen, *Južnoslovenske teme*, priredili Dejan Ajdačić i Persida Lazarević Di Đakomo, SlovoSlavia, Beograd, 2010.

М. Јевтић, *Одговорност памћења : разговори са Златом Бојовић*, Београдска књига, Београд, 2008.

Ž. Jeličić, *Marin Držić pjesnik dubrovačke sirotinje*, Novo pokoljenje, Zagreb, 1950.

Х. Г. Кенингсбергер [и др.], *Европа у шеснаестом веку*, превела с енглеског Бранислава Радевић Стојиљковић, Слио, Београд, 2002.

Књижевност Дубровника : Ренесанса и барок : избор из лектуре, приредила Злата Бојовић, измењено и допуњено изд., Филолошки факултет, ИК Кораци, Београд – Крагујевац, 2007.

- Б. Ковачевић, *Драма пре Стерије и Деметра*, у књизи: *Из прошлости : чланци и огледи*, Српска књижевна задруга, Београд, 1949.
- К. Ковачевић, *Frava – frouwe? Razmišljanja o Menčetićevim pesmama br. 248 i br. 331*, Zbornik sa međunarodnog simpozijuma „Petrarka i petrarkizam u slavenskim zemljama”, priredio Frano Čale, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb – Dubrovnik, 1978, 251–255.
- А. Колендић, „*Jeđupka*” i njen autor, (I dio), *Republika*, XVIII, sv. 2–3, Zagreb, (veljača–ožujak) 1962, 79–92.
- А. Колендић, „*Jeđupka*” i njen autor, (II dio), *Republika*, XVIII, sv. 4, Zagreb, (lipanj–srpanj) 1962, 253–260.
- А. Колендић, „*Jeđupka*” i njen autor, (III dio), *Republika*, XVIII, sv. 6–7, Zagreb, (travanj) 1962, 155–162.
- П. Колендић, *Држићев Станац у пословицама*, у књизи: *450 година од рођења Марина Држића*, Српска књижевна задруга, Београд, 1958, 188–195.
- П. Колендић, *Ко је дубровачки песник Плавковић?*, у књизи: *Из старога Дубровника*, приредио М. Пантић, Српска књижевна задруга, Београд, 1964, 153–156.
- П. Колендић, *Мачуш и Чавалица*, у књизи: *Из старога Дубровника*, приредио М. Пантић, Српска књижевна задруга, Београд, 1964, 183–187.
- П. Колендић, *Држићев Станац у пословицама*, у књизи: *Из старога Дубровника*, приредио М. Пантић, Српска књижевна задруга, Београд, 1964, 109–115.
- Н. Колумбић, *Boccacciova novela VIII-10 i Držićev „Dundo Maroje”*, u: *Marin Držić : zbornik radova*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969, 346–365.

М. Комбол, *Поводом прославе 400-годишњице Марина Држића*, у књизи: *450 година од рођења Марина Држића*, Српска књижевна задруга, Београд, 1958, 131–137.

М. Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, 2. izd., Matica hrvatska, Zagreb, 1961.

М. Kombol, S. P. Novak, *Hrvatska književnost do narodnog preporoda : priručnik za učenike, studente i učitelje književnosti*, 4. izd., Školska knjiga, Zagreb, 1996.

Т. Корићанац, *Дворска библиотека деспота Стефана Лазаревића*, Музеј града Београда, Београд, 2006.

Leksikon Marina Držića, urednici Slobodan P. Novak, Milovan Tatarin, Mirjana Mataija, Leo Rafolt, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2009.

Б. Летић, *Приповедач Марин Држић у контексту европске и наше усмене књижевности*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 30/2, Београд, 2002, 189–194.

Ликови барока, приредио Розарио Вилари, превеле с енглеског, италијанског и француског Јелена Косовац и Мила Самарцић, Слио, Београд, 2004.

М. Ломпар, *Књижевни историчар Јован Деретић*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, L/3, Матица српска, Нови Сад, 2002, 491–509.

Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића : ка успостављању целовитости његовог научног, књижевног и едиционог корпуса (између истраживања и реконструкције)*, СПКД Просвјета, Билећа – Гацко, 2006.

- С. Матић, *Примери средње књижевности (дубровачко – далматинске и босанске)*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1930.
- М. Милинчевић, *Библиотека Павла Поповића*, Библиотекар, XXIV, св. 5, септембар-октобар, Београд, 1972, 643–649.
- П. Милошевић, *Византијска ренесанса као превасходни темељ италијанске ренесансе – Манојло Хрисолорас у Фиренци*, Наслеђе, год. VI, бр. 13, Крагујевац, 2009, 9–34.
- В. Милајловић Милаз, *Аутобиографија – о другима, књ. 1*, Нови Сад, Solaris, 2003.
- Д. Младошић, *Нашки дубровачки рјечник*, у сарадњи са Мајом Милошевић, 3. изд., Verbum publicum, Dubrovnik, 2013.
- В. А. Мошин, *Под теретом : аутобиографија*, превод и коментари Несиба Палибрк-Сукић, Народна библиотека Србије, Градска библиотека Панчево, Београд, 2008.
- Ž. Мулјаџић, *Још о старом дубровачком театру*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XXII, св. 1–2, 1956, 84–87.
- Н. Наљеšković, М. Бенетовић, Ј. Палмотић, *Djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, књ. 9, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1965.
- Народне песме у записима XV – XVIII века : антологија*, избор и предговор др Мирослав Пантић, 2. изд., Просвета, Београд, 2002.
- Н. Николић, *Књижевноисторијска динамика*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, L/3, Матица српска, Нови Сад, 2002, 509–539.
- С. Р. Новак, *Kad su đavli voljeli hrvatski*, Sveučilišna naklada liber, Zagreb, 1988.
- С. Р. Новак, *Zlatno doba : Marulić – Držić – Gundulić*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002.

S. P. Novak, *Rekonstrukcija Držićeva životopisa od 1538. do 1543. prema novim dokumentima iz sienskih arhiva*, Nova croatica, god. I, br. 1, Zagreb, 2007, 211–221.

S. P. Novak, *Vježbanje renesanse : Predavanja iz književnosti na Sveučilištu Yale*, Algoritam, Zagreb, 2008.

Павле Поповић и историјска критика : изабрани критички радови Павла Поповића, Тихомира Остојића, Петра Колендића, Војислава М. Јовановића, Драгољуба Павловића, Младена Лесковца и Ђорђа Сп. Радојичића, приредио др Предраг Палавестра, Матица српска – Нови Сад, Институт за књижевност и уметност – Београд, 1979.

P. Pavličić, *Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti*, Čakavski sabor, Split, 1979.

P. Pavličić, *Studije o Osmanu*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1996.

Н. Павловић, *О неким утицајима византијске културе на српске деспотовине у XV веку*, Летопис Матице српске, год. 146, књ. 406, св. 2–3, август-септембар, Нови Сад, 1970, 255–279.

N. Pavlović, *Despot Đurađ Branković i njegovo doba*, Minerva, Subotica – Beograd, 1973.

П. Палавестра, *Историја српске књижевне критике : 1768 – 2007*, том 1–2, Матица српска, Нови Сад, 2008.

М. Пантић, *Ка изучавању Хораџија Мажибрадића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XX, св. 3–4, 1954, 264–267.

М. Пантић, *Још један прилог познавању Стијена Ђурђевића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XXII, св. 1–2, 1956, 80–84.

М. Пантић, *Себастијан Сладе – Долчи : дубровачки биограф XVIII века*, Научно дело, Издавачка установа САН, Београд, 1957.

М. Пантић, *Четири столећа у потрази за правим ликом Марина Држића*, у књизи: *450 година од рођења Марина Држића*, Српска књижевна задруга, Београд, 1958, 5–59.

М. Пантић, *Венац непознатих барокних надгробница из прве половине XVII века*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XXV, св. 3–4, 1959, 263–272.

М. Пантић, *Још један прилог познавању Стијена Ђурђевића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XXII, св. 1–2, 1956, 80–84.

М. Пантић, *Књижевни историчар Петар Колендић*, [предговор], у књизи: *Из старог Дубровника*, приредио М. Пантић, Српска књижевна задруга, Београд, 1964, 7–63.

М. Пантић, *Марин Држић*, Завод за издавање уџбеника социјалистичке републике Србије, Београд, 1964.

М. Пантић, *Књижевни историчар Владан Недић*, [предговор], у књизи: В. Недић, *О усменом песништву*, приредио Мирослав Пантић, Српска књижевна задруга, Београд, 1976, VII–LXV.

М. Пантић, *Дубровачко позориште Држићевог доба*, у књизи: *Из књижевне прошлости : студије и огледи*, Српска књижевна задруга, Београд, 1978, 5–19.

М. Пантић, *Поетика Марина Држића*, у књизи: *Из књижевне прошлости : студије и огледи*, Српска књижевна задруга, Београд, 1978, 19–60.

М. Пантић, *Југословенска књижевност и усмена (народна) књижевност од XV до XVIII века*, у књизи: *Из књижевне прошлости : студије и огледи*, Српска књижевна задруга, Београд, 1978, 98–138.

М. Пантић, *Стара дубровачка маскерата „Тржницам”*, у књизи: *Из књижевне прошлости : студије и огледи*, Српска књижевна задруга, Београд, 1978, 224–237.

М. Пантић, *„Дубравка” Цива Гундулића*, у књизи: *Из књижевне прошлости : студије и огледи*, Српска књижевна задруга, Београд, 1978, 237–266.

М. Пантић, *Дубровачко позориште седамнаестог века*, у књизи: *Из књижевне прошлости : студије и огледи*, Српска књижевна задруга, Београд, 1978, 266–328.

М. Пантић, *Реч на почетку*, Зборник Ресавска школа и деспот Стефан Лазаревић, Дани српскога духовног преображења I, Деспотовац, 1994, 9–12.

Песништво ренесансе и барока : Дубровник, Далмација и Бока Которска, избор, предговор и напомене Мирослав Пантић, Просвета, Београд, 1968.

С. Петаковић, *Српска књижевност у „Огледалу књижевне повести југославјанске” Шиме Љубића*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 34/2, Београд, 2005, 111–120.

С. Петаковић, *Књижевност старог Дубровника у концепцији српске књижевности Јована Деретића*, Годишњак Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима, год. III, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд, 2007, 67–89.

М. Петковић, *Дубровачке маскерате*, Српска академија наука, Посебна издања, књ. CLXVI, Београд, 1950.

С. Петровић, *Нови и стари историзам у историји књижевности*, Зборник радова *Теорија историје књижевности : опште претпоставке*, уредник Предраг Палавестра, САНУ, Одељење језика и књижевности, књ. 6, Београд, 1986, 33–42.

S. Petrović, „Interpretacija u kritici i nastavi”, u knjizi: *Kako predavati književnost : teorijske osnove nastave*, priredio Aleksandar Jovanović, Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd, 1988.

S. Petrović, *Novi lik Džore Držića*, у књизи: *Spisi o starijoj književnosti*, Fabrika knjiga, Beograd, 2007, 61–98.

S. Petrović, *Umeci petrarkističke lirike u komedijama Marina Držića*, у књизи: *Spisi o starijoj književnosti*, Fabrika knjiga, Beograd, 2007, 99–112.

S. Petrović, *Prah od časa*, у књизи: *Spisi o starijoj književnosti*, Fabrika knjiga, Beograd, 2007, 113–121.

Т. Петровић, *Сећања*, Матица српска, Нови Сад, 1981

Pjesme Mavra Vetranića Čavčića, skupili V. Jagić i I. A. Kaznačić, Dio I, SPH III, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1871.

Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića, skupili V. Jagić i Gj. Daničić, SPH V, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1873.

Povijest hrvatske književnosti : Od renesanse do prosvjetiteljstva, knj. 3, napisali Marin Franičević, Franjo Švelec i Rafo Bogišić, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1974.

Поезија Дубровника и Боке Которске, приредила Злата Бојовић, Издавачки центар Матице српске, Нови Сад, 2010.

Poetika humanizma i renesanse I – II, izbor tekstova, predgovor i objašnjenja Miroslav Pantić, tekstove preveli Ksenija Atanasijević, Vera Bakotić... [i dr.], Prosveta, Beograd, 1963.

М. Поповић, *Огледи и студије о ренесансној поезији : Трагом изворне италијанске поезије ка нашој ренесансној лирици*, Дечје новине, Горњи Милановац, 1991.

П. Поповић, *Дубровачка биографија. 1. Игњат Ђорђевић*, Годишњица Николе Чупића, XXII, Београд, 1903, 147 – 230.

Р. Поповић, *Jugoslovenska književnost*, Cambridge, Printed at the University Press, 1918.

П. Поповић, *Комедије Марина Држића*, у књизи: *450 година од рођења Марина Држића*, Српска књижевна задруга, Београд, 1958, 219–235.

П. Поповић, *Новела од Станца*, у књизи: *450 година од рођења Марина Држића*, Српска књижевна задруга, Београд, 1958, 175–188.

П. Поповић, *Из књижевности*, избор, редакција и предговор Ђуро Гавела, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1972.

Приватни живот у српским земљама средњег века, приредиле Смиља Марјановић Душанић и Даница Поповић, Слио, Београд, 2004.

Приватни живот у српским земљама у освит модерног доба, приредио Александар Фотић, Слио, Београд, 2005.

Ј. Пупаčić, *Pjesnik urotnik (o političkim planovima Marina Držića)*, у: *Marin Držić : zbornik radova*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969, 166–206.

V. Rabadan, *Istina je dovoljna veličini Marina Držića*, у: *Marin Držić : zbornik radova*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969, 417–446.

G. Rabac Čondrić, *Laura i dubrovačke gospe*, Zbornik sa međunarodnog simpozijuma „Petrarka i petrarkizam u slavenskim zemljama”, priredio Frano Čale, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb – Dubrovnik, 1978, 445–460.

Н. Радојчић, *О стогодишњици рођења српског историчара Илариона Руварца*, Гласник Скопског ученог друштва, књ. XII/6, Скопље, 1933, 217 – 234.

S. Radulović Stipčević, *Vladislav Menčetić dubrovački pesnik XVII veka : život i delo*, Institut za književnost i umetnost, Beograd, 1973.

Т. Ракић, *Допринос Миливоја А. Петковића у проучавању дубровачких маскерата*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. LXXIX, 2013, 287–295.

М. Ratković, *Marin Držić, pisac komedija*, u: *Marin Držić : zbornik radova*, Zagreb, Matica hrvatska, 1969, 131–141.

М. Rešetar, *Dva priloga o Injaciju Gjurdjeviću (Gjorgjiću)*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. X, св. 1, 1930, 57–64.

М. Решетар, *Како су се претстављале Држићеве драме*, у књизи: *450 година од рођења Марина Држића*, Српска књижевна задруга, Београд, 1958, 347–361.

Runje i pahuljice. Pjesni porugljive i pastirske ponajveć Dubrovačke, skupio Fran Kurelac, Zagreb, 1866–68.

М. Савковић, *Вредност Држићевог дела*, у књизи: *450 година од рођења Марина Држића*, Српска књижевна задруга, Београд, 1958, 372–377.

Р. Samardžić, *Biografski postupak Nadežde D. Pavlović*, predgovor u knjizi: N. Pavlović, *Despot Đurađ Branković i njegovo doba*, Minerva, Subotica – Beograd, 1973.

Р. Samardžić, *Veliki vek Dubrovnika*, Prosveta, Beograd, 1983.

Симеон Пишчевић, приредила Мирјана Д. Стефановић, Издавачки центар Матице српске, Нови Сад, 2013.

- Г. Скарпета, *Повратак барока*, с француског превео Павле Секеруш, Светови, Нови Сад, 2003.
- М. Славковић, *Дубровачка књижевност у историјама књижевности XIX века*, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 1998.
- С. Станојевић, *Трагови хуманизма код нас*, Југословенски историски часопис, год. III, св. 1–4, Љубљана, Загреб, Београд, 1937, 275–276.
- Р. Stanojević, *Kraj književnosti starog Dubrovnika*, Filološki fakultet u Beogradu, Narodna knjiga, Beograd, 2002.
- П. Станојевић, *Књижевни историчар Франческо Марија Апендини*, приредила Ирена Арсић, Ars Libri, Београд, 2013.
- Српске народне пјесме I*, Сабрана дела Вука Карацића, књ. 4, приредио Владан Недић, Просвета, Београд, 1964.
- Стара српска књижевност I – III*, предговор, избор и редакција Драгољуб Павловић, Матица српска – Нови Сад, Српска књижевна задруга – Београд, 1970.
- Старе српске биографије I*, превео и објаснио Миливоје Башић, Српска књижевна задруга, Београд, 1924.
- М. Д. Стефановић, *Кратки увод у историју српске културе : Између стварности и традиције : Приручник за студенте*, Службени гласник, Београд, 2008.
- С. Стипчевић, *Нормативна поетика почетака италијанске мелодраме*, Зборник Упоредна истраживања, III, Београд, 1991, 235–256.
- С. Stipčević, *Italijanski izvori dubrovačke melodrame (Ariosto, Taso, Marino, Rinuccini)*, Institut za književnost i umetnost, Beograd, 1994.
- С. Stipčević, *Dubrovačke studije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004.

- Б. Сувајџић, *Иларион Руварац и народна књижевност*, Институт за књижевност и уметност, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2007.
- Ј. Тадић, *Дубровачки портрети I*, Српска књижевна задруга, Београд, 1948.
- Ј. Тадић, *О друштвеној структури Дубровника у време Ренесансе*, у књизи: *450 година од рођења Марина Држића*, Српска књижевна задруга, Београд, 1958, 67–77.
- Ј. Тадић, *Марин Држић (1508–1567)*, у књизи: *450 година од рођења Марина Држића*, Српска књижевна задруга, Београд, 1958, 77–113.
- А. Тененти, *Италија у петнаестом веку : привреда и друштво*, превела с италијанског Драгана Радојевић, Clio, Београд, 2001.
- Ј. Todorović, *О огледалима, руџама и ништавилу : Концепт времена и пролазности у култури барокног доба*, Clio, Beograd, 2012.
- В. Ћоровић, *О Гундулићевој тристогодишњици*, Српски књижевни гласник, Нова серија, LVI, бр. 1, 1. јануар 1939, 32–37.
- К. Ulig, *Теорија књижевне историје : начела и парадигме*, пределе с немачког Душанка Марички и Мирјана Д. Stefanović, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
- Д. Fališevac, *Stihovi i strofe Bunićevih „Plاندovanja”*, Croatica, XVI, br. 22/23, Zagreb, 1985, 83–95.
- Д. Fališevac, *Ivan Bunić Vučić*, Zavod za znanost o književnosti; Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1987.
- В. Foretić, *Dubrovnik u doba Marina Držića*, u: *Marin Držić : zbornik radova*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969, 7–27.
- М. Foretić, *Marin Držić i kazališni život renesansnog Dubrovnika*, u: *Marin Držić : zbornik radova*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969, 233–255.
- М. Franičević, *Književne interpretacije*, Naprijed, Zagreb, 1964.

G. R. Hoke, *Manirizam u književnosti : Alkemija jezika i ezoterično umijeće kombiniranja : Prilozi poredbenoj povijesti evropskih književnosti*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1984.

Humanizam i renesansa, priredio Miroslav Pantić, Svjetlost, Sarajevo, 1960.

Humanizam i renesansa, priredio Miroslav Pantić, Obod, Cetinje, 1967.

F. Čale, *O Petrarkizmu i antipetrarkizmu*, Forum, god. X, knj. XXII, br. 9 (septembar), Zagreb, 1971, 293–337.

F. Čale, *Tragom Držićeve poetike*, Studentski centar sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1978.

F. Čale, *Dopune o Držiću urotniku i maniristu*, u knjizi: *Izvor i izvornost : poredbene studije*, Sveučilišna naknada Liber, Zagreb, 1984, 63–87.

Човек ренесансе, приредио Еуђенио Гарин, превеле са италијанског, енглеског и француског Јулијана Вучо, Јелена Косовац и Јасна Видић, Слио, Београд, 2005.

A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1966.

SUMMARY

THE STUDIES OF DUBROVNIK LITERATURE BY DRAGOLJUB PAVLOVIĆ

Dragoljub Pavlović is one of the most important Serbian literary historians of the 20th century. He was a student and later a collaborator of Pavle Popović, so he continued in the vein of his work on the study of Dubrovnik literature and the literature of former times in Southern Slavic context. The work of Dragoljub Pavlović has been the subject of research, mainly in the past ten years. However, so far not a single monograph publication has been written about him, thus this thesis is an attempt to present his work on Dubrovnik literature in its entirety. During his scientific research, he wrote studies and essays on individual writers of the Renaissance and Baroque. Some of these writings were supplemented over several decades with the data he found in the meantime, as was the case with Stijepo Đurđević. He wrote about popular genres that were nourished in Dubrovnik during the 16th and 17th century, and also about the general and theoretical issues related to the Dubrovnik literature: various cultural and sociological phenomena that he linked to the literary creation. This gives his work facets of a wider cultural- historical approach and research. He was among the first to write about melodrama and to emphasise its importance in the 17th century. Hardly any writer, before or after him, tackled so extensively this subject which is significant

not only for literal but also for theatrical history as well. He noticed and pointed out that melodrama, after its beginnings in Italy, had been firmly rooted in the Dubrovnik Republic well before it spread to France and England.

In his scientific method, it is evident yet another distinctive feature. By studying the life and work of a particular writer, he came across many archival data, and from this material he later compiled his essays on cultural and sociological phenomena in Dubrovnik. His study on the crisis of the aristocracy in the 17th-century Dubrovnik is one of these examples. As a researcher, Dragoljub Pavlović would always start with the data, but he was not devoid of imagination. This is clearly evident in the fact that, thanks to certain data from the author's life, he would shed light on and interpret his or her work, but, at the same time, by analysing these works he would come up with new information about the life and overall cultural and historical overview of the era. Thanks to his cultural studies in the history of the Dubrovnik Republic, and taking into account the methodology he used, it can be stated that he is a predecessor of those contemporary authors who deal with the history of private life. Dragoljub Pavlović designated the literature he studied as "older Yugoslav literature", and its writers as "ours" or "writers of Dubrovnik". Labelling the literature as "older Yugoslav literature" is noticeable in all of his papers. This definition, I believe, simply suited the time in which he wrote.

The subject of this thesis is the literary-historical work of Dragoljub Pavlović and his significant contributions to the study of Dubrovnik literature. The entire body of his scientific research has not been looked into in its entirety until now, nor were his valuable

scientific findings in this area systematized before. In this paper, we used primary literature which includes studies, essays, reviews and short texts related to Dubrovnik literature. The papers of other researchers of the Dubrovnik literature, dealing with the same writers or other phenomena that he studied, were also used; as well as the papers that in any way have direct connection with the work of Dragoljub Pavlović.

The dissertation hypothesis involved the possibility to present and systematize the work of Dragoljub Pavlović on the study of the literature and culture of Dubrovnik in its entirety, to highlight the dominant scientific method in his work and the characteristics of his study approach, to classify his studies and papers according to the themes and subject areas, and, finally, to observe the results of his work within the context of comprehensive studies in this area.

It is for the first time that the overall work by Dragoljub Pavlović on the study of Dubrovnik literature has been looked into. In the dissertation are analysed the reviews, shorter texts that were printed in various scientific publications or daily newspapers, then studies of Dubrovnik writers, literary forms and phenomena of the culture and society of the Dubrovnik Republic, edited books on Marin Držić and Ivan Gundulić and the anthologies of Dubrovnik poetic art. The fundamental questions that arise are the following: to what extent are his studies current today, are his conclusions still relevant, and whether and how his ideas influence the further research and study of the literature of former times in Southern Slavic context.

The paper is divided into five sections. It begins with the introduction, followed by the first chapter in which the studies on the

life and work of the most prominent writers of Dubrovnik – Marin Dražić and Ivan Gundulić are analysed, as well as the compiled and edited books on these authors. Then the study of the life and work of several significant Dubrovnik writers is given. The chapter includes surveys on Đorđe Bašić, Ivan Bunić, Stijepo Đurđević, Vlaho Skvadrović, Marin Getaldić, Valo Valović, Dinko Ranjina and Dinko Zlatarić. The third chapter deals with the study of the general historical and literary issues and genres: "The Parody of Love and Pastoral Lyricism in Dubrovnik Literature"; "On our Renaissance Comedy"; "The Comedy in our Renaissance Literature"; "The Division of Yugoslav Literature into Periods"; "The Baroque Era in Yugoslav Literature" and "The Elements of Humanism and the Renaissance in Serbian Literature of the 15th Century."

The fourth chapter is fully devoted to the analysis of anthologies of Dubrovnik poetic art such as Dubrovnik Poetry, 1950, 19562; Dubrovnik Poems, 1953; Dubrovnik Lyric Poetry, 1960., with special reference to the forewords. This is an extremely important segment of Pavlović' work; it could probably be regarded as the crest of a wave of his activities in the studies of Dubrovnik Literature. In the fifth chapter are listed and discussed smaller contributions and surveys: "A Contribution to the History of the Use of Serbian Language at the Porte", "One Dubrovnik Poem in Praise of Gesner," "The Material for a Historical Novel from Dubrovnik's Past" and the like. Towards the end of the chapter books by Dragoljub Pavlović are presented: The literary and Cultural History of Dubrovnik; From our Older Literature and Older Yugoslav Literature, as well as lectures intended for students: Humanism and the Renaissance.

The paper concludes with the bibliography of Dubrovnik literature studies by Dragoljub Pavlović and a conclusion in which his most significant achievements are highlighted and his place in the Serbian and Croatian historiography duly determined - among contemporaries such as Pavle Popović, Petar Kolendić and later researchers - Miroslav Pantić, Zlata Bojović, Mirka Zogović, Svetlana Stipčević, Irena Arsić, Predrag Stanojević, Bojan Đorđević and Slavko Petaković.